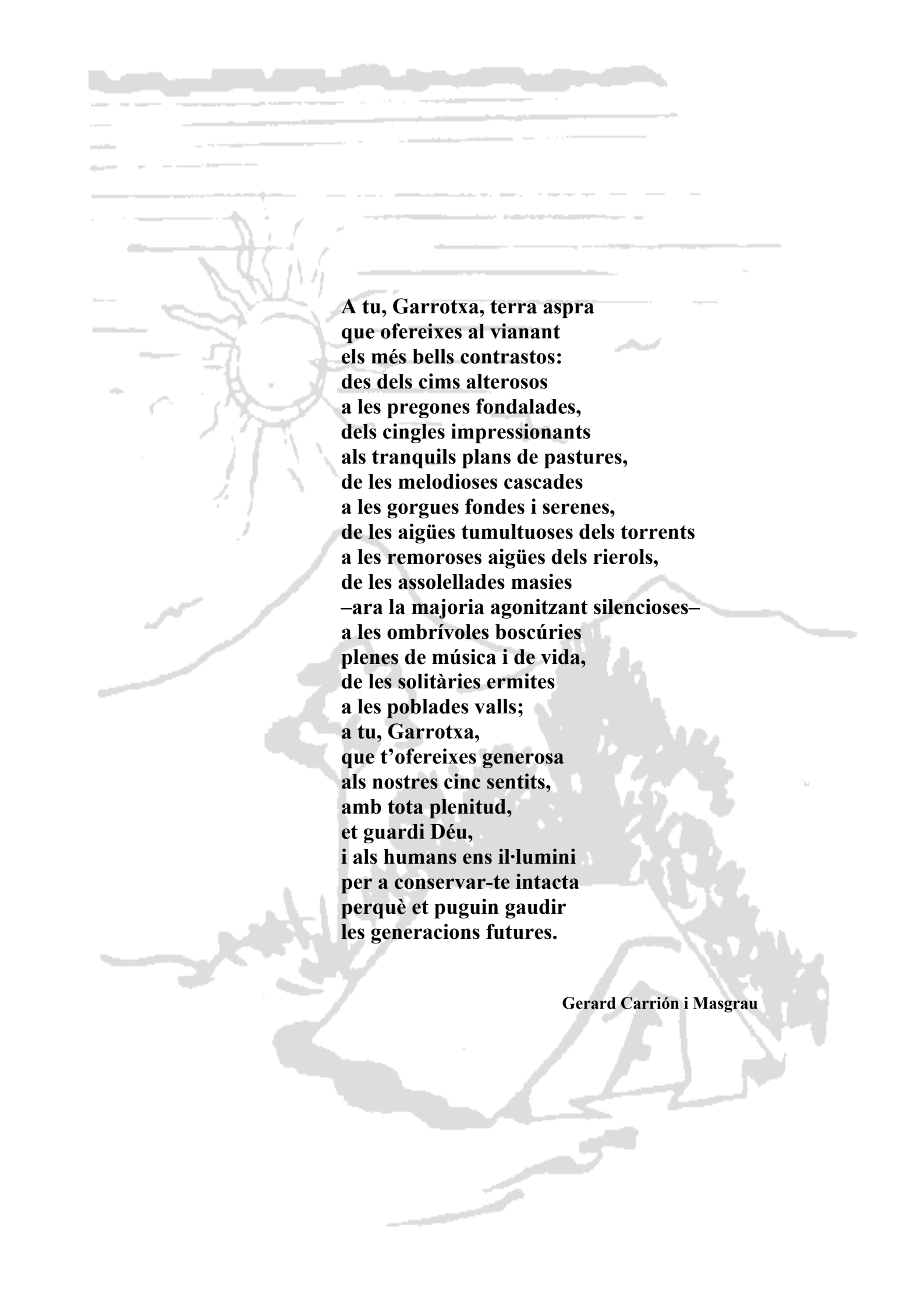

Per a l'elaboració d'aquest treball s'ha comptat amb una llicència retribuïda concedida pel Departament d'Educació de la Generalitat de Catalunya (DOGC núm. 4182 de 26.7.2004)

**A tu, Garrotxa, terra aspra
que ofereixes al vianant
els més bells contrastos:
des dels cims alterosos
a les pregones fondalades,
dels cingles impressionants
als tranquils plans de pastures,
de les melodioses cascades
a les gorgues fondes i serenes,
de les aigües tumultuoses dels torrents
a les remoroses aigües dels rierols,
de les assolellades masies
—ara la majoria agonitzant silencioses—
a les ombrívoles boscúries
plenes de música i de vida,
de les solitàries ermites
a les poblades valls;
a tu, Garrotxa,
que t'ofereixes generosa
als nostres cinc sentits,
amb tota plenitud,
et guardi Déu,
i als humans ens il·lumini
per a conservar-te intacta
perquè et puguin gaudir
les generacions futures.**

Gerard Carrión i Masgrau

ITINERARI 6.- D'Albanyà a Camprodon

En aquest itinerari es fa un recorregut per l'Alta Garrotxa, des de les Garrotxes d'Empordà fins al Ripollès. Bona part del trajecte es fa pel territori de l'Espai d'Interès Natural de l'Alta Garrotxa, gestionat pel Consorci de l'Alta Garrotxa. Es trepitgen els camins de pedra calcària, de "mala petja", amb alguns afloraments silícics que li donen aquella varietat d'aspectes que fan d'aquests paratges quelcom únic, que atrau l'excursionista com ho podria fer el vòrtex d'un forat negre.

Iniciem el trajecte al poble d'[Albanyà](#), en situació d'etern litigi entre garrotxins i empordanesos. La carretera GI-511 ens hi porta des de Figueres. L'autobús ens podrà deixar a l'entrada del poble; des d'allà agafarem la carretera de Bassegoda i, després de travessar la Muga, enfilarem el corriol que ens portarà fins els plans de [Lliurona](#). Per pista – i alguna drecera– continuarem cap a [can Bosc](#), des d'on baixarem a la llera del Burró per a gaudir de l'espectacular cingle de la Clau; remuntarem per l'altra vessant cap a [Monteia](#) i el coll de Jou per davallar per [Entreperes](#) cap a [Sadernes](#), on hi ha un càmping per a pernoctar –fins aquest darrer any es podia utilitzar la rectoria, però ara s'està rehabilitant com a seu del Consorci de l'Alta Garrotxa–. Si ho volem deixar aquí, l'autobús ens podrà recollir al pont de Plansarenes i retornar-nos a casa per la GIV-5231 cap a Montagut i la N-260.

El segon dia –o el primer si volem començar l'itinerari des del pont de Plansarenes, de fàcil accés pels autobusos– sortirem de Sadernes per la pista de la vall de Riu, que ressegueix la riera de St. Aniol. Arribats al [pont d'en Valentí](#), abandonarem la carretera per agafar el camí que ens portarà fins a [Talaixà](#). A partir d'aquest punt seguirem el GR-11 per a baixar fins la vall d'Hortmoier, on el tornarem a abandonar momentàniament per a fer la visita a l'esglesiola de [St. Miquel](#) i el meravellós pla de Plancesilles. Una vegada hàgim travessat la riera de Beget, ens retrobarem amb el GR que ens elevarà pel [coll Joell](#) cap a [les Feixanes](#), ja al Ripollès, i el coll dels Muls, des d'on s'albira la fondalada de [Beget](#); només ens resta baixar fins [la Farga](#) i travessar la vall de cap a cap per a poder reposar en l'Edat Mitjana, doncs talment hi sembla ser transportat el viatger en arribar al poble. Últimament, les possibilitats de pernoctar en aquesta zona també s'estan reduint: en un any no m'ha sigut possible contactar amb el telèfon de la Farga –encara que hi ha una cambra accessible a la planta baixa– i a la rectoria s'hi ha habilitat el consultori mèdic. Això sí: hi ha habitacions per a llogar a l'hostal. L'accés d'autobusos a Beget és difícil; com a molt, es pot intentar amb un microbús, seguint la SN-13, per Rocabruna, des de la carretera C-151, de Camprodon al coll d'Ares.

El darrer dia hem de seguir el PR-186, prendre la pista que surt de sota l'ermita del Remei i, poc després, enfilat el camí vell de [Salarça](#). Passat el veïnat, una pista ens deixa a [Bolós](#), des d'on tenim el privilegi de seguir el camí de segles que passa pel coll de la Creueta, fins a [Camprodon](#). Allà ens podran recollir amb tota facilitat.

He intentat proposar un trajecte variat, seguint pistes o camins, de gran recorregut (GR) o de petit recorregut (PR), aquests molt ben marcats; altres, menys transitats o, fins i tot, mig perduts, amb marques menys evidents, però que es poden seguir amb facilitat.

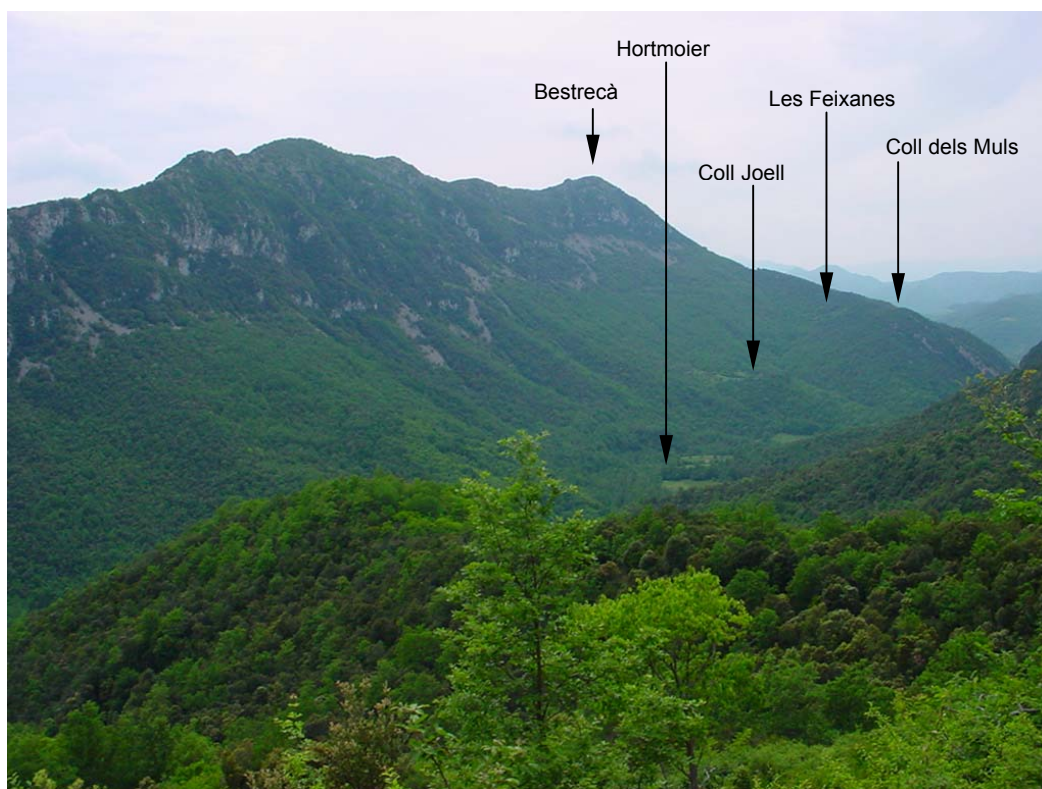
En la descripció, trobareu assenyalats en negreta els punts exactes als que fan referència els temps, les distàncies i les alçades. Les paraules subratllades i de color blau corresponen als hipervincles que us portaran directament a la informació inclosa al final de la descripció; en alguns casos coincideixen les dues condicions alhora en les mateixes paraules. En cursiva, podreu llegir les indicacions dels rètols que es troben pel camí. En alguns punts del recorregut és convenient deixar-lo i fer un “anar i venir” per a realitzar alguna visita interessant; aquestes situacions les trobareu descrites amb el text de color verd. Les possibles rutes alternatives, es descriuen amb text de color taronja.

Durant la ruta, el temps s'ha mesurat sense tenir en compte les parades; per tant, quan es planifiqui la sortida cal afegir-hi el que es consideri necessari, en funció de les activitats que es vulguin portar a terme: observació del paisatge, identificació de la flora o dels rastres d'animals, recol·lecció de mostres, examen de les edificacions, comentaris històrics, narració de llegendes o, simplement, les parades tècniques necessàries per a reposar forces o menjar.

Les alçades i les distàncies estan mesurades amb un gps; no s'hi han comptat les anades i vingudes que es fan fora de l'itinerari i que estan descrites amb el text de color verd .

S'han inclòs unes propostes de treball. Cal tenir en compte que són precisament això: propostes. El que es pretén és donar idees o suggerir pautes; no es desitja, en cap cas, imposar qüestions o mètodes de treball. S'ha procurat que siguin ben variades i n'hi hagi per a la majoria de matèries i nivells, o que, si més no, siguin fàcilment adaptables a les necessitats de cadascú.

Al final trobareu un llistat dels [animals](#) que podeu trobar i de les [plantes](#) que s'han observat en aquest itinerari.

Panoràmica des del Vaquer

Descripció de l'itinerari

Primer dia: d'Albanyà a Sadernes

TEMPS	DISTÀNCIA	ALÇADA	
0 h 00 m	0 km	240 m	Albanyà . Els autobusos només us poden deixar a l'entrada, des d'on seguireu la carretera de Bassegoda.
0 h 06 m	0,6 km	240 m	<p>Pont sobre la Muga</p> <p>Tot just passat el pont, la carretera fa una corba de 90° a la dreta. Al mig de la corba, cal prendre el camí que s'enfila pel marge; està marcat en groc i, a estones, amb groc i blanc.</p> <p>Rètol: seguint la carretera indica: <i>S. Miquel de Bassegoda: 10 km; St. Bartomeu de Pincaró: 6 km; Hostal de la Muga: 19 km.</i> En l'altra direcció: <i>Lliurona.</i></p> <p>Deu metres més amunt cal travessar una pista.</p> <p>Anem pujant per terreny calcari fins a un replà cobert de pinassa: és el coll Bertran.</p> <p>El corriol continua la seva ascensió, entre pinasses, alzines, oliveretes i ginestes de més de 4 m d'altura.</p>
0 h 30 m	1,6 km	410 m	Pista. Cal anar cap a la dreta uns 10 m i, de seguida, el camí s'enfila pel marge esquerre. En aquest sector el camí està bastant tapat per roldor, sanguinyol i bruc d'hivern.

0 h 32 m	1,7 km	430 m	<p>La Parada. Hi ha una era preciosa i una font datada el 1889. A l'abeurador no raja. Sí que ho fa l'aixeta de parada automàtica que hi ha a sobre l'abeurador.</p> <p>El camí volta la casa, deixant-la a l'esquerra, puja fins a l'era, deixa la font a l'esquerra, i continua cap amunt a la dreta per una mena de pista, poc utilitzada, de terra vermella. Dues corbes més amunt –un centenar de metres, aproximadament– el camí marcat es desvia de la pista cap a l'esquerra.</p> <p>El camí puja fent marrades, seguint les marques grogues. Perd la tonalitat vermelloso i es transforma en el típic camí pedregós de l'alta garrotxa, de pedra bàsicament calcària, amb alguns aflorament silícics i zones de conglomerats. Passa entre els dos penya-segats que es veuen a l'esquerra de la Parada, a sota dels quals trobem el Reposador, una mena de banc natural. En aquest sector –cap als 2,7 km de marxa– cal estar a l'aguait perquè es veu un bon paisatge sobre Albanyà i la vall de la Muga.</p> <p>No s'ha de fer cas de les marques vermelles que es troben: indiquen parades per a la caça del senglar.</p>
1 h 07 m	2,9 km	680 m	<p>S'arriba dalt dels cingles de la Parada i el camí travessa el pla de la Creu, pel mig de l'alzinar. Uns metres més endavant, torna a pujar i es transforma definitivament en pineda.</p>

			
<p>1 h 14 m</p>	<p>3,2 km</p>	<p>725 m</p>	<p>Cal travessar una pista i continuar camí amunt. Uns metres més i arribem a la collada de les Arcades.</p> <p>En aquest coll se'ns presenten dues possibilitats:</p> <p>1a.- Si seguim pel camí que planeja cap a la dreta, tot deixant a la nostra dreta les feixes amb parets de pedra seca de les Arcades, s'arriba a una mena de pista. Seguint per la pista que es desvia cap a la dreta, arribaríem a la casa de les Arcades, abandonada com la majoria de la zona durant els anys 60 i que sembla que es torna a habitar. Cap a l'esquerra i, quan fa la corba de 180° a la dreta, cal seguir el corriol a l'esquerra que ens porta a travessar uns camps abandonats (L'Apallador) i un petit alzinar, per anar a parar a una altra pista, que cal seguir, també, cap a l'esquerra. Arribarem igualment a la pista si deixem l'alzinar a la dreta i l'anem vorejant pel prat. Seguint aquesta pista, anirem a parar al coll de la Creu del Carig.</p> <p>2a.- Si quan arribem a la collada de les Arcades avancem recte i agafem el segon camí a la dreta, a tocar la tanca de pedra seca, on hi ha el piló de pedres –compte de no equivocar-se– passarem per sota dels camps i el trajecte és més curt. El camí ha vist temps millors. Ara s'ha d'anar en compte per seguir-lo, ja que amb les gratades dels senglars està molt malmès. Quan el camí arriba a la pista que ve del prat i va a la creu del Carig –hi ha un pilonet de pedres– si no l'agafem i continuem camí avall, cap a</p>

			<p>l'esquerra, arribarem al mas del Carig (1 h 29 m, 730 m i a 4,1 km). Cent metres més endavant es troba la font del Carig. Dalt del marge, a la dreta, hi ha el roure dels Carrabiners i, una mica més enllà, el coll de la Creu del Carig.</p>
<p>1 h 32 m</p>	<p>4,4 km</p>	<p>750 m</p>	<p>Coll de la Creu del Carig. Els casals de Lliurona ens donen la benvinguda. La vista és magnífica i es pot fer un “pa i glop” asseguts a les pedres nummulítiques que es troben al voltant del pedró amb la creu, tot contemplant la Calma i el coll de Jou, per on passarem dintre d'unes d'hores.</p> <p>Trobem una cruïlla de pistes. La que travessa davant nostre és la que ve d'Albanyà i Bassegoda –cap a la dreta– i va cap a Cabanelles. De les que surten d'aquesta, algunes van a les cases que es veuen o a l'escola.</p> <p>Si anem cap a la dreta, una cinquantena de metres més amunt, trobem una pista a l'esquerra que ens mena a l'hostal de l'Arç i al nucli de Lliurona amb l'església de St. Andreu.</p>

			<p>Si seguim per la mateixa pista principal, al cap de 10 minuts s'arriba a unes feixes amb una vista magnífica de tot l'Empordà. Més enllà, arribarem al coll de Teies, Bassegoda i Albanyà. En el coll de Teies, surt una pista cap a l'esquerra que, per can Garrofi, la Menera i can Polí, ens menarà al coll de Faja, St. Andreu de Gitarriu i Sadernes. Pot ser un camí alternatiu, tot per pista, més curt i amb menys desnivells que el que us proposo.</p> <p>La proposta és agafar la pista principal que se'n va cap a l'esquerra, en direcció a Cabanelles.</p>
1 h 41 m	5,1 km	745 m	<p>Coll de les Canals del Carig. També es coneix com la Teuleria perquè ran del camí, a la dreta de la pista que hem d'agafar nosaltres, hi ha un antic forn de rajols.</p> <p>De les tres pistes que surten del coll, per anar a can Bosc hem d'agafar la de més a la dreta, marcada amb color vermell. La del mig va a l'Espinau i la que segueix recte, cap a l'esquerra, va a sortir a la carretera que puja a la M.D. del Mont, poc abans de can Serra.</p> <p>Si anem recte, cap a l'esquerra, podem arribar a la font del Bac, i veure el monumental roure dels Capellans. Cal seguir camí avall i, a la primera corba de 90° a l'esquerra que fa la pista, hem d'agafar la pista que puja per la dreta. A 10 m hi ha un roure, i a un centenar, la font. De l'abeurador que hi ha a la font en surt una canonada que baixa pel torrent i fa una fressa metàl·lica i rítmica que ens indica que hi ha un ariet. Una trentena de metres més amunt, a l'esquerra, fora del camí, trobem el roure dels Capellans o de la font del Bac.</p>

Si continuem per la pista, quan s'acaba, en surt un camí marcat amb ratlles grogues que puja cap a la dreta fins el pla del Vi (amb avencs i nummulites). Seguint les marques, baixarem fins el coll de Joncanat. Una vegada al coll, trobem tres possibilitats:

- 1.- A la dreta, marcat amb ratlles grogues i blanques de PR, el camí ens porta fins a l'Espinau –mas habitat des de fa anys per en Wolf i la seva família, oriünds d'Alemanya– des d'on podem baixar a Beuda per la pista o agafar el corriol que surt just darrera l'hort, creua el torrent i ens permet remuntar per l'altra vessant fins a St. Miquel de Comaderoure, per baixar, tot seguit, per pista, fins a Sales de Llierca i Tortellà.
- 2.- Si en el coll de Joncanat anem recte, pugem, també amb marques de PR, fins la Mare de Déu del Mont.
- 3.- Agafant la pista de l'esquerra, aniríem a sortir a Falgars (vegeu l'itinerari 5).

Seguim, doncs, la pista de la dreta, amb marques vermelles. Acompanyats per les gratades dels senglars, avancem, entre boscos de pi roig, fins a una portella de filat –als 6,4 km– que cal tornar a tancar.

Cent metres més enllà, una pista –que cal ignorar– es desvia cap a l'esquerra.

Quan acabem de passar els 7 km, la pista principal fa una corba cap a l'esquerra; nosaltres continuem per la que baixa recta.

2 h 11 m	7,1 km	720 m	<p>Collada dels Trulls Travessem l'altra pista i continuem en la mateixa direcció que portàvem, seguint les marques vermelles. Uns metres més avall s'arriba a una altra zona de feixes amb restes de paret de pedra seca. Ara hi ha pins. Cal anar seguint la pista fins que es perd al mig del prat. Aleshores, cal anar resseguint el prat pel seu límit de la dreta fins arribar al vèrtex inferior dret (7,5 km). D'aquest punt surt un corriol marcat que haurem d'agafar. El camí va baixant, marcat amb vermell i pilons de pedres. Fa una corba de 90° a l'esquerra i després una altra a la dreta. Arriba a una clariana, que cal travessar, i baixa entre calcàries, rodejant el tronc de la gran aulina, fins la pista.</p>
2 h 26 m	7,8 km	630 m	<p>Pista, just sobre les ruïnes dels Trulls. Cal anar carretera avall, cap a la dreta. A la primera corba a l'esquerra, de 180°, un camí surt cap a la dreta. Cal deixar-lo i seguir la pista fent la corba a l'esquerra. En les pedres calcàries podem observar el rascler. Anem seguint la pista tota l'estona, travessant dues clotrades, la de la Font dels Trulls i la del Torrent dels Trulls, mentre es va alternant el bosc mixt d'alzina, pi i algun caducifoli.</p>
3 h 00 m	10,3 km	580 m	<p>Collet de Can Bosc, sota la casa: cal agafar el corriol que baixa per la dreta de la pista just en la direcció contrària a la que portem fins ara. Cal fer, doncs, una corba de 180°. Hi ha marques vermelles i marques blaves.</p>

			<p>Als 130 m hi ha un banc metàl·lic i 20 m més enllà, el camí arriba a una pista, la segueix durant 20 m i quan la pista fa una corba pronunciada a l'esquerra, el camí continua recte i avall.</p> <p>Als 350 m, arribem a una raconada on es travessa el torrent i hi ha un abeurador on goteja l'aigua –que suposo deu ser del torrent– des de les moltes. Hi ha un altre banc.</p> <p>Després del banc, cal girar cap a l'esquerra 160°, pel camí més ample i baixar fins a passar pel costat d'un contenidor de runa metàl·lic. Travessem el rec altra vegada i seguim per la pista aperduada que baixa cap a la dreta.</p> <p>Aquí ja no es veuen les marques blaves.</p> <p>La pista està plena de troncs i de ramoia de pi tallats. Fa una corba cap a la dreta. Al marge dret ens queda una pineda amb un pendent bastant pronunciat. Quan la pineda s'anivella, cal estar a l'aguait.</p>
3 h 10 m	10,8 km	505 m	<p>A un centenar de metres després de la corba hi ha una mena d'eixamplament i, a la dreta, surt un camí, marcat amb un pilonet de pedres, que s'endinsa a la pineda.</p> <p>El corriol està embardissat i, 20 m dintre de la pineda, quan les mates s'aclareixen, cal girar 90° cap a l'esquerra per arribar a una altra petita clariana, a uns 10 m de la primera. En aquest punt cal buscar, a 30° a l'esquerra, el camí que baixa cap al torrent. El corriol, de pedra calcària, és una mica emboscada, a trossos, i no es veu massa transitat, però es pot seguir fàcilment si no es bada. Durant tota l'aventura, ens acompanya la fressa rítmica de l'ariet que utilitzen a can Bosc per a fer pujar l'aigua del torrent fins al dipòsit que hi ha a sobre la casa.</p>

3 h 18 m	11,1 km	440 m	<p>Clot dels Trulls. Cal travessar el torrent – normalment sec– i continuar el camí just davant, on hi ha un piló de pedres.</p> <p>S'ha de prosseguir pel camí que baixa cap a l'esquerra, seguint el torrent, vorejat per vegetació de ribera.</p>
3 h 25 m	11,4 km	415 m	<p>Confluència del clot dels Trulls amb el riu Borró, que també sol estar sec.</p> <p>Cent metres llera avall, la immensa paret del cingle de la Clau sembla que ens hagi de barrar el pas.</p> <p>Però no hem de seguir la llera, sinó travessar-la i pujar pel corriol de l'altre vessant. Se'l veu poc transitat, amb els marfulls que el tapen de tant en tant. Les marques vermelles o liloses són escasses, però es van trobant pilons de pedres. De tota manera, el camí es veu clar i es pot seguir sense problemes.</p>
3 h 37 m	11,7 km	505 m	<p>Petita placa carbonera.</p> <p>A partir d'aquí, el camí va pujant per l'alzinar, pel mateix vessant d'abans, amb el caire a l'esquerra i a pocs metres per sobre nostre.</p> <p>Als 12 km, el camí fa una corba sobtada a l'esquerra, cal vigilar per no seguir recte.</p>
3 h 45 m	12,1 km	560 m	<p>Collet de Sta. Maria. Hi ha marques vermelles.</p> <p>No es canvia de vessant i el camí continua per l'aiguavés nord deixant el caire a l'esquerra i uns</p>

			metres per sobre fins que s'ha de remuntar el cingle. Nova plaça carbonera a 60 m del collet i una altra 250 m més amunt. Tot just sortir-ne, un camí se'n va avall a la dreta. Hem de continuar amunt a l'esquerra. Després de 120 m més, un altre camí va pla i avall. Nosaltres hem de continuar cap a l'esquerra, ara en forta pujada fins a guanyar el cingle.
4 h 02 m	12,7 km	720 m	<p>Arribem a la pista, que hem de seguir recta al nas. Si anéssim cap a la dreta, arribaríem al mas de l'Orri i, més amunt, trobaríem la carretera que ve del coll de Teies.</p> <p>Podem aprofitar per comparar el càdec i el ginebre que es troben de costat, i admirar el paisatge del Malveí, la Mare de Déu del Mont, la Tossa d'Espinau i el pla del Vi, així com les pistes a Comaderoure i al Bosc.</p>
4 h 12 m	13,3 km	710 m	<p>La carretera fa una corba de 90° a l'esquerra. Hem d'agafar el camí que surt de la pista i continua recte, desviant-se una mica cap a la dreta, tal com ens indica la marca vermella que hi ha a sobre d'una roca calcària amb rascler.</p> <p>Si continuem per la pista, a un centenar de metres, a l'esquerra, trobem el mas de Monteia.</p> <p>Al principi és com una pista aperduada. Al cap de poca estona, es transforma en un corriol que s'enfila pel marge i puja pineda amunt. Cal seguir les marques vermelles. Durant una colla de metres el camí ressegueix un rec –que podria haver sigut l'antic camí que les aigües han enfonsat massa per a ser utilitzat– deixant-lo a l'esquerra. Per fi, el corriol travessa el rec. Quan el camí torna a travessar el rec, cal deixar-lo i continuar recte, pineda amunt. (Si travessem el rec i continuem pel camí que s'enfila cap a la dreta, anirem a sortir al coll Sabassa) Cal anar buscant el corriol i les marques vermelles entre els grèvolts i els</p>

			pins.
4 h 46 m	14,9 km	940 m	<p>I amb un cop de coll arribem al coll de Jou. Pot ser un bon lloc per fer parada i observar les plantes o fer mos i glop.</p> <p>Pel camí de la dreta arribaríem al Coll Sabassa. Pel de l'esquerra, pujaríem a La Calma. Hem d'anar recte: es veuen dos camins. Tots dos van a parar allà mateix: pel de la dreta, cal desviar-se cap a l'esquerra, i pel de l'esquerra, cal desviar-se cap a la dreta. El que està marcat és el de la dreta, però en una trentena de metres, s'ajunten tots dos. El camí baixa suaument pel mig de la pineda de pi roig tot voltant la muntanya cap al nord-oest –cal no caure en la temptació d'agafar algun dels corriols que baixen pel dret– fins a sota el coll Sabassa, on es troba amb el camí que baixa d'aquest coll.</p>
4 h 55 m	15,3 km	890 m	<p>Camí del coll Sabassa</p> <p>A partir d'aquest punt tornem al típic camí garrotxí de pedra calcària, ben obert, al principi, però que es va tapant i enfosquant a mida que ens endinsem en l'alzinar. en alguns moments, ens podem imaginar que transitem per l'interior d'un túnel, tapat de dalt, però amb els costats decorats amb els troncs de ls alzines que suporten la coberta.</p>
5 h 13 m	16,2 km	785 m	<p><u>Sant Grau d'Entreperes</u>. Restaurat. A la rectoria hi viuen, des de fa dos anys, la Verònica amb la seva filla Aigua Maria.</p>

			Cal seguir recte pel camí que hem arribat, baixant per la pista.
5 h 17 m	16,4 km	765 m	<p>Desemboquem a la pista que ve de Gitarriu i va cap a can Pentinet i el pont de Plansarenes, just davant de les ruïnes de Can Diumenjó.</p> <p>Rètol: A la dreta: <i>Cingle de Bistoltes: 15 min; St. Andreu de Gitarriu: 1 h 25 min; Sadernes: 2 h; Plansarenes: 2 h 10 min.</i> Marge avall: <i>Plansarenes: 45 min.</i></p> <p>Val la pena fer una paradeta per admirar el paisatge. És fabulós!</p> <p>El camí, marcat de blanc i groc, baixa per les feixes de can Diumenjó. Cal anar en compte no perdre'!! Les feixes no es treballen. Estan plenes de pi, alzina i ginebre.</p>
5 h 26 m	16,7 km	720 m	<p>A sobre can Pentinet, a la tanca, trobem un altre rètol.</p> <p>Mirant-lo de cara, ens indica: a l'esquerra: <i>St. Grau d'Entreperes, Bassagoda, St. Andreu de Gitarriu, el Serradell</i>; a la dreta: <i>La Quintana, Tortellà, Monteia, Oratori de St. Jordi</i>.</p> <p>Cal girar a la dreta, segons hem arribat, seguint la tanca i deixant-la a la nostra esquerra. La travessem per una portella que ara està oberta i sortim sobre la casa de Can Pentinet.</p>
5 h 30 m	16,8 km	690 m	<p>Can Pentinet. En Frank Müller i la seva família hi habiten des de fa 15 anys. Hi ha un rètol on explica que es dediquen a l'agricultura i la ramaderia ecològiques.</p> <p>El camí passa pel costat de la casa i desemboca a la pista, just davant de la porta de la propietat. Tot</p>

			<p>seguit, la pista fa una corba a l'esquerra, però nosaltres hem de baixar pel corriol que baixa recte per sota la gran alzina.</p> <p>El camí baixa cenyit per boixos primer i brucs, llentiscles i marfulls després. De tant en tant, com si s'obris una finestra, el matollar s'aclareix i ens permet gaudir d'un magnífic paisatge que, en dies clars, arriba fins els cims més alts del Costabona i el Bastiments. Tot seguit ens tornem a submergir en la fronda de boixos i llentiscles.</p>
6 h 08 m	18,7 km	345 m	<p>Travessem la pista que dona accés al veïnat d'Entreperes. Seguint la mateixa direcció que marca el camí, el tornem a retrobar baixant pel marge contrari de la pista, una mica a l'esquerra del punt on hi hem arribat.</p>
6 h 12 m	18,8 km	315 m	<p>Desemboquem altra vegada a la pista al bell mig d'una corba –a l'esquerra si es puja per la carretera–. Vint metres més avall, el camí torna a baixar pel marge esquerre.</p> <p>Una vegada a baix, es travessa el córrec.</p>
6 h 20 m	19,2 km	250 m	<p>Anem a sortir al costat del pont de Plansarenes. La pista de Can Pentinet està separada del camí per una tanca de tela metàl·lica.</p> <p>Hi ha un altre rètol. A l'esquerra: <i>St. Andreu de Gitarriu: 2 h; Cingle de Bistoltes 2 h 30 min; St. Grau d'Entreperes: 2 h 45 min.</i> A la dreta: <i>St. Grau d'Entreperes: 1h 20 min; Cingle de Bistoltes 1 h 35 min; St. Andreu de Gitarriu: 2 h 05 min.</i></p>
6 h 30 m	20,0 km	300 m	<p>Sadernes Davant del restaurant que ocupa la pairalia de can Galceran, a sota d'un immens plàtan, hi ha una font.</p>

			<p>A la dreta del casalot, el càmping.</p> <p>A l'altra banda, uns metres més enllà, seguint la pista cap a l'esquerra, l'església de Sta. Cecília.</p>
--	--	--	--

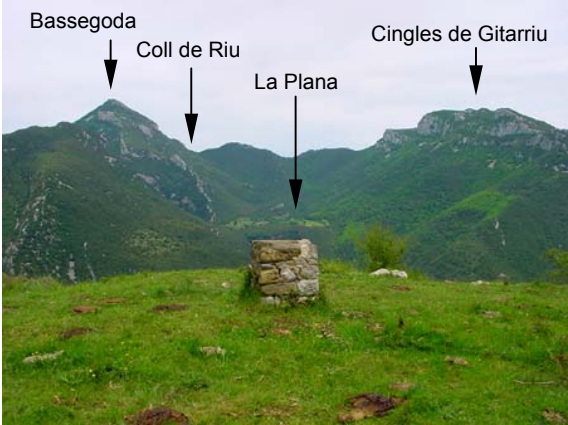
Segon dia: de Sadernes a Beget

TEMPS	DISTÀNCIA	ALÇADA	
0 h 00 m	0 km	295 m	<p>Sadernes Davant del restaurant, tot just passada la font, agafem la pista que baixa cap a l'esquerra i passa pel costat de l'església de Sta. Cecília. Uns metres més avall, trobem la barrera, tancada els caps de setmana al pas de vehicles, amb un aparcament i una caseta d'informació. Seguim per la pista i, a 0,28 km, trobem un corriol a mà esquerra, amb indicadors, que, travessant el Llierca puja cap al Coll de Jou. Des d'allà, per Sta. Bàrbara de Pruneres podem anar cap a Oix o a Toralles i la Vall del Bac, o per la Mare de Déu d'Escales també podem arribar a Oix o a la vall d'Hortmoier.</p> <p>Després d'haver deixat el Molí d'en Galceran a l'esquerra, a 1,27 km, a la dreta, i en angle de 150°, surt el corriol que puja a la Cova del Bisbe. Segons la llegenda, en temps dels moros un bisbe es va amagar en aquesta cova. S'explica que a l'entrada hi havia penjada una campana –de fet encara es poden veure els que se suposa que n'eren els suports– que el bisbe tocava quan anava a celebrar missa, de tal manera hi podien participar les monges amagades a la cova que porta el seu nom, que es troba a l'altre marge de la riera.</p>

			<p>Seguint per la pista, uns metres més enllà travessem el pont del Pas dels Aures, sobre la riera de Sant Aniol. Poc després hi ha un planell, on es devia ubicar el lloc on la tradició explica que els cristians i els moros, acabades les lluites, feien mercat i intercanvi de presoners de guerra. El qui acabava primer els presoners, per continuar el canvi, havia de donar porcs en lloc d'homes, i com més grossos millor (recollida per Joan Amades, de Mn. Casassa de Sarrià de Ter el 1934).</p> <p>A 1,59 km arribem al pas d'en Roca; a les parets de l'engorjat hi ha unes quantes vies d'escalada. A 1,94 km sortim de l'engorjat i passem sota els penyals on hi ha les restes del castell S'espasa.</p>
0 h 30 m	2,6 km	330 m	<p>Corriol que es desvia cap a l'esquerra i ens porta al pont d'en Valentí.</p> <p>A la roca que hi ha a l'aparcament, davant del camí, es veu que en escolar-s'hi l'aigua, ha deixat deposicions càlciques, senyal evident del tipus de terreny que estem transitant.</p>
0 h 32 m	2,7 km	315 m	<p><u>Pont d'en Valentí</u></p> <p>A l'altra banda del pont, es troba el que queda de l'hostal de Ca la Bruta.</p> <p>Marxem pel camí de baix, el de més a tocar la riera, seguint marques grogues, envoltats per l'exuberant vegetació de ribera.</p>
0 h 38 m	3,1 km	310 m	<p>Riera de St. Aniol</p> <p>No s'ha de travessar. En entrar a la llera, el camí gira a l'esquerra. Encara va seguint una estona més</p>

			<p>paral·lel al curs d'aigua.</p> <p>A 150 m trobem un camí que segueix recte, encara que nosaltres hem de fer la corba a l'esquerra.</p> <p>El camí va guanyant altura, allunyant-se de la riera i la vegetació va canviant a poc a poc, en un terreny amb afloraments silícics. Comença a dominar l'alzinar i trobem la primera plaça carbonera.</p>	
0 h 45 m	3,5 km	340 m	<p>Corriol que baixa cap a la dreta. Es va a trobar amb el camí de St. Aniol d'Aguja. Nosaltres hem de continuar pujant cap a l'esquerra, on hi ha un antic rètol de fusta que indica <i>Talaixà</i>. I encara un altre: <i>Talaixà 1 h</i>.</p>	
0 h 46 m	3,6 km	355 m	<p>Es creua una pista aperduada. Aquest camí que puja del camí de St. Aniol, ve marcat amb vermell i blau i ara aquestes marques segueixen el nostre camí. Travessem un córrec i continuem pujant. La vegetació d'alzinar, amb estepes i brucs, cenyeix el viarany. Tornem a trepitjar el camí típic de roca calcària de l'Alta Garrotxa.</p> <p>Nova plaça carbonera amb la plataforma feta aplanant el pendent amb una paret de pedra seca. Tot seguit, travessem una clariana on el camí fa una corba de 150° a la dreta. Un parell de minuts més tard, trobem una altra plaça, amb una part del marge de pedra ensorrat per a deixar pas al camí. A cinc minuts i uns 200 m de camí amunt, un altra estructura similar, aquesta vegada, amb el marge millor conservat.</p> <p>Per aquest camí no ens podem perdre: té tres sèries de marques; unes de grogues, unes altres de blanques, i les blau-granes que hem trobat abans. Al peu d'alguns arbres es veuen seients fets amb pedres: són punts d'aguait i espera per a la caça del senglar.</p> <p>A 9 minuts i 400 m de la clariana trobem la tercera plaça carbonera i 150 m més endavant, cal estar a l'aguait per no perdre's la vista sobre St. Feliu de Riu, un bon aperitiu a l'espera de la que gaudirem des de Talaixà.</p>	

			 <p>El terreny pren un to vermellós.</p>
1 h 21 m	5,1 km	645 m	<p>Una altra plaça carbonera, amb l'estructura molt ben conservada i, uns metres més enllà, una forta pujada de pedra calcària esmicolada de color vermell. Només de tocar-la es desfà als dits. La presència de bruc d'hivern ens reafirma el caràcter calcari, però les roques de conglomerat vermellós que l'acompanyen, són silíciques.</p> <p>De tant en tant, cal girar-se i mirar enrera. Però sense badar, per no perdre's la darrera plaça carbonera, a 3 min. i 100 m de l'anterior.</p> <p>Poc després, travessem un torrent i, uns metres més endavant, trobem un camí, a la dreta, que baixa fins al pla de la Muntada. Està marcat amb pilons de pedres i, més avall, amb marques blanques. Nosaltres hem de continuar pujant.</p>
1 h 40 m	6,0 km	755 m	<p>Coll de Talaixà Trobem el GR-11 que ve de St. Aniol d'Aguja pel Salt de la Núvia i la Quera.</p>

			<p>Si passem la portella de la tanca, podrem fer la visita al poble. Està molt net i estassat. Des del Pedró, podrem gaudir d'una vista fantàstica.</p> <p>Per continuar el camí cap a la vall d'Hortmoier, segons hem arribat cal seguir el GR-11 cap a l'esquerra. Si sortim de Talaixà, cal anar cap a la dreta. A partir d'ara, hem de seguir les marques blanques i vermelles d'aquest GR.</p> <p>Quan portem caminats 6,2 km trobem un camí que es desvia cap a l'esquerra; cal que el deixem i fem la corba cap a la dreta.</p> <p>Seixanta metres més avall, travessem un torrent.</p>
1 h 48 m	6,3 km	710 m	<p>Creuem una portella de fusta que cal tornar a tancar.</p> <p>Continuem baixant pel terreny calcari fins que, 300 metres més avall, trobem, a la nostra dreta, un edifici enrunat amb una tanca i una portella que ens barra el pas. Una vegada traspassada, cal tornar-la a tancar.</p>
1 h 56 m	6,7 km	660 m	<p>Travessem una pista aperduada i tot seguit entrem al que devien ser les feixes del Vaquer, amb un dolç aroma de ginesta.</p> <p>Ja sobre el mas del Vaquer, el camí baixa fent marrades pel mig de l'espès alzinar.</p>
2 h 02 m	7,1 km	620 m	<p>Mas del Vaquer</p> <p>La font devia ser on ara hi ha el safareig. Una goma vessa aigua en una bassa, on deu anar a abeurar el bestiar, si hem de fer cas de les petjades que s'hi veuen tot voltant. Davant de la casa, un dipòsit amb aigües plujanes està ple de granotes verdes.</p> <p>El camí que portàvem desemboca a la pista que arriba fins al mas des de la Vall d'Hortmoier. Cal</p>

			<p>seguir la pista cap a la dreta.</p> <p>Als 7,7 km traspassem una altra portella i, 60 metres més endavant, travessem un torrent. Estem en una zona amb sauló, típicament silícica.</p>
2 h 18 m	8,0 km	560 m	<p>El Collell. La pista descriu una corba pronunciada cap a la dreta; ens hem de desviar per un corriol que continua recte, a l'esquerra de la pista, seguint la mateixa direcció que portem.</p> <p>De cop, ens trobem caminant per una castanyeda, envoltats de bruc, gòdua, arboç, estepa borrera i bruguerola. El terreny continua essent de sauló.</p>
2 h 33 m	8,7 km	425 m	<p>Finalment, retornem a la pista.</p>
2 h 34 m	8,8 km	415 m	<p>Una alzina gran al mig d'una corba a la dreta de la pista, ens indica el punt on el GR-11 es desvia per anar a travessar la riera de Beget per la palanca del Samsó.</p> <p>El GR-11 agafa un corriol al mig de la corba a l'esquerra de la pista, que baixa, en tres minuts, cap al torrent del Vaquer –on es troba amb el camí que va al pas dels Liberals, ruta encinglerada que queda just al final dels darrers contraforts del Ferran, abeurant-se a la riera de Beget– i, tot seguit, travessa la riera de Beget per la palanca del Samsó (2 h 48 m; 9,8 km; 385 m). Una vegada a l'altra riba, ens trobem al lloc anomenat la Plantada, un prat amb pollancre que s'havia utilitzat sovint per a fer acampades. En aquest punt, el GR-11 enllaça amb la pista que ve d'Oix, per on arriba el PR-186 i la segueix cap a la</p>

			<p>dreta. Al cap de poca estona es passa pel costat d'un tancat amb una barraca i taules i bancs, tot de fusta, restes de l'intent del Sr. Racionero de tancar la vall i fer-ne una reserva privada de caça. Aquesta ruta és una bona alternativa quan baixa bastant aigua per la riera i es pot fer difícil travessar-la a gual.</p> <p>Deixant el GR-11, continuem baixant per la pista, cap a la dreta. Travessem una riera i passem pel costat d'uns camps que devien ser del Ripoll. Ara hi ha conreu de cereals. Continuem per la pista, que va resseguint la riera de Beget.</p>
2 h 43 m	9,3 km	380 m	<p>Arribem a una bifurcació: a l'esquerra es baixa cap al riu. Cal seguir la que puja cap a la dreta, tancada amb un cademat.</p> <p>El camí, de sauló, és molt ombrívol i se sent la remor de l'aigua de la riera de Beget que s'escola al costat, seguint el ritme monòton del raucar de tot un exèrcit de granotes. A 300 m de la bifurcació, cal travessar un altre torrent. Per aquest hi baixa aigua i s'hi veu una mànega, per tant, algú en deu fer el subministrament des d'aquí. En el moment de travessar-lo es nota una glopada d'aire fresc que ens revifa.</p>
2 h 53 m	10,1 km	405 m	<p>Tot just passat el següent córrec, s'arriba al casalt del Ripoll.</p>

			<p>Cal voltar la casa per l'esquerra, pel camí que passa a tocar la tanca de pedra, pujar fins a l'era, seguir la pista que en surt per avall a l'esquerra i, de seguida, prendre la que es desvia cap a la dreta. L'altra, ens mena a travessar la riera de Beget i cap a la pista d'Oix.</p> <p>A les següents desviacions, cal anar sempre per la pista de la dreta. Les de l'esquerra, donen entrada als camps.</p>
2 h 57 m	10,4 km	410 m	<p><u>St. Miquel d'Hortmoier</u>. Es troba en procés de restauració.</p> <p>El camí deixa l'esglesiola a la dreta i gira a l'esquerra, resseguint el marge fins que el travessa a la dreta, entre la vegetació i baixa avall fins una pista, que cal seguir a la dreta. Travessa el torrent del Toll.</p>
3 h 03 m	10,7 km	390 m	<p>Va a parar al meravellós pla de Plancesilles adornat pels roures centenaris i monumentals que encara resten dempeus, alguns dels quals tenen unes marques especials, cada vegada menys perceptibles. Eren els "roures del rei" que els propietaris tenien l'obligació de lliurar gratuïtament a la marina reial. Fins l'any 1997 n'hi havia tres, però un d'ells va ser abatut pel vent. Dels dos que en resten, un ja ha sigut esbrancat.</p> <p>Des del pla, a migjorn, s'albira l'esglesiola de St. Miquel; a llevant, el casal fortificat de Cabesses, carregat d'espitlleres i del misteri que li proporciona el fet que no s'hagi pogut esbrinar res del seu passat; cap al nord, penjada al caire de la muntanya, veiem la casa de Coll Joell per on passarem dintre de poca estona.</p>

			<p>Observem que hi ha un camí que continua, voltant el pla i deixant-lo a la dreta, remuntant la riera de Beget pel seu marge esquerre, senyalat amb marques blanques i grogues (variant del PR-186): porta a Beget per l'Escaladuix. Per agafar aquest camí hem de tenir en compte dues qüestions: la primera, que a estones passa pel mig de la llera del riu; la segona que l'Escaladuix no és un escaler fàcil de passar amb mainada ni amb persones que tinguin vertigen, malgrat que últimament s'hi hagin arranjat escalons. Tot i amb això, és molt interessant, i representa una bona opció si es vol fer la volta d'Hortmoier a Beget sense passar dues vegades pel mateix camí.</p> <p>Nosaltres girarem 170° a l'esquerra, tot just passats els roures monumentals. És el mateix PR que acabem d'esmentar, amb les mateixes marques, i que seguim en sentit contrari, cap a Oix.</p>
3 h 06 m	11,0 km	385 m	<p>Gual a la riera de Beget, normalment seca o amb molt poca aigua.</p> <p>El camí es veu ombrejat per una rica vegetació de ribera que es va transformant en una esplèndida boxeda alternant amb avellanosa.</p>
3 h 10 m	11,2 km	390 m	<p>Pista d'Oix. Girem a la dreta 170° i reprenem el GR-11, que havíem deixat allà a l'alzina. A 20 m travessem, pel costat, una porta metàl·lica tancada.</p> <p>Els boixos de més de tres metres i els avellaners ombregen el camí, barrejant-se amb tota una munió d'altres espècies de caducifolis que fan del camí un autèntic paradís.</p> <p>Es travessa un torrent a 200 m i mig quilòmetre més amunt d'aquest, un altre. El terra, en general, és sauló, però està barrejat amb roques calcàries.</p>
3 h 24 m	12,0 km	460 m	<p>Font de Coll Joell. Malgrat la sequera, raja.</p> <p>Una pista es desvia cap a la dreta i va pla i avall. Cal seguir pujant, seguint el GR.</p> <p>El terreny calcari està recobert de sauló. Potser s'hi ha afegit per tal d'arranjar la pista.</p>
3 h 31 m	12,6 km	505 m	<p><u>Coll Joell</u></p> <p>Deixant la casa a la dreta, el camí fa la volta al pla, passant per sota l'immens cirerer i, en començar la pujada, cal girar a la dreta per la pista.</p> <p>Cal deixar una pista que planeja cap a la dreta i</p>

			<p>continuar pujant amunt. Passem per una autèntica avinguda d'avellaners que, a poc a poc, es van canviant per aurons i roures. D'aquests darrers, n'hi ha un parell de centenaris, a 1 km aproximadament del coll Joell. Llàstima que les tramuntanades dels darrers hiverns els hagin estellat. Ja es divisa el casot de les Feixanes a la falda de la muntanya. Passem per l'antiga font, a uns 200 m abans del mas. Ara és un córrec sec, amb el safareig al costat.</p>
4 h 00 m	14,2 km	660 m	<p><u>Les Feixanes</u> El camí passa per sota una llinda de fusta i entra a l'era, tota enrajolada, amb una meravellosa vista sobre la vall d'Hortmoier. Des d'aquí, el Ferran sembla talment l'esquena esquamosa d'un drac que baixa a abeurar-se a la riera de Beget, mentre deixa la cua en remull a la riera de St. Aniol.</p> <p>El casalot encara conserva les llindes de les finestres pintades d'aquell color blau-cobalt tan característic del segle XIX i que, segons la veu popular, servia per a espantar les bruixes.</p> <p>A l'esquerra, vora la casa, hi ha un banc fet amb pedres sota una alzina centenària. Cada vegada que hi passo em dóna la sensació que en qualsevol moment sortirà l'àvia de la masia i s'asseurà al banc amb el seu coixí de puntes; o que m'atraparà la noia de la casa que entrarà corrents a l'era perseguida pel fadrí de torn i reposaran a l'ombra agafant-se les mans i mirant-se als ulls. Amb tan bones companyies, fa bo fer una queixalada i un xerric de la bota!</p> <p>El cant d'un rossinyol em torna a la realitat: hi estic tan sol com la masia ho està actualment!</p> <p>En acabat, podem continuar la nostra ruta que passa sota l'alzina gran, a tocar el banc i continua tot vora</p>

			de la casa, que queda a la dreta.
4 h 04 m	14,4 km	650 m	<p>Coll dels Muls</p> <p>Es baixa per l'interior d'un alzina bastant espès. A mida que anem baixant, l'alzinar es va aclarint i va guanyant terreny el pi roig. Més avall, apareixen diverses espècies de caducifolis, passejant-nos per la roureda amb trèmols, aurons, avellaners, blades, tells...</p> <p>A 340 m del coll, es passa per una zona oberta i assolellada, de roca calcària molt esmicolada.</p> <p>Més avall, el paisatge canvia radicalment i entrem en un clot tan obac, que les falgueres i les molses omplen tots els racons i les barbes de frare pengen dels boixos com si es tractés dels ornaments d'una multitud d'arbres de Nadal. Instintivament t'atures i comproves que no hi hagi cap follet amagat entre les frondes. Ara, amb la sequera, les molses estan seques i les fulles de la llengua de cérvol estan penjant, doblegades sobre la roca que les aguanta.</p> <p>Trepitjant les calcàries amb rascler, arribem a la riera, que ara té un trèmol, vençut per la tramuntana, entravessat sobre la llera.</p>
4 h 30 m	15,7 km	450 m	<p>En pujar el marge, davant nostre, a un centenar de metres, apareix la Farga.</p> <p>Prenem la pista que dóna accés a la casa, cap a la dreta, seguint les marques.</p>
4 h 35 m	16,2 km	450 m	<p>Es travessa el pont de formigó sobre la riera de Beget.</p> <p>Just abans, a l'esquerra, hi ha un rètol: <i>Talaixà (per les Feixanes) 9,7 km, 3 h 32 min</i>. Pujant cap a can Passalaigua i la granja d'estruços: <i>St. Andreu de Bestrecà 3,9 km, 1 h 18 min; Oix 7,5 km, 2 h 4 min</i>.</p> <p>La pista va seguint la riera, amb la vegetació típica del bosc de ribera.</p>

			<p>Uns 120 m més endavant, trobem el camí que ve de l'Escaladui i el Barrancot amb un nou rètol: <i>Maïans 6,1 km, 1 h 50 min; Hortmoier 4,3 km, 1 h 52 mi</i>; i d'allà on venim: <i>Talaixà, per les Feixanes, 9,7 km 3 h 32 min.</i>; <i>St. Andreu de Bestrecà: 3,9 km, 1 h 18 min.</i> <i>Oix: 7,5 km 2 h 6 min.</i></p> <p>A 850 m de la cruïlla, passem el pont sobre el clot de les Sales.</p>
5 h 00 m	17,9 km	480 m	<p>I per la pista emporlanada arribem a la cruïlla amb la carretera d'Oix a Beget, ara asfaltada, just al costat del pont del Molí d'en Quelet.</p> <p>Ara, el rètol ens informa: <i>Talaixà 11,4 km, 4 h.</i> I, en sentit contrari: <i>Beget 1,6 km, 40 min</i></p> <p>Cal seguir la carretera asfaltada a l'aguait, per no perdre'ns el meravellós molí d'en Quelet!</p>
5 h 40 m	19,6 km	545 m	<p>Beget Aneu amb compte! Esteu a punt d'entrar al "túnel del temps" i ser transportats molts anys enrera!</p>

Tercer dia: de Beget a Camprodon

TEMPS	DISTÀNCIA	ALÇADA	
0 h 00 m	0 km	540 m	Sortim de l'aparcament que hi ha sobre l'església de St. Cristòfol de Beget i agafem la carretera asfaltada que va cap a Oix, tot seguint el PR-186.
0 h 06 m	0,3 km	545 m	Sota l'ermita del Remei , deixem l'asfalt i agafem la pista que puja cap a mà dreta. Un rètol indica <i>Camprodon 15,9 km, 4 h 33 min</i> i està marcat amb blanc i groc, com tots els camins de petit recorregut (PR).
0 h 15 m	0,9 km	575 m	Les marques ens desvien cap a l'esquerra . Cal travessar i tornar a tancar la tanca del filat. El camí ara baixa fins travessar la torrentera uns metres més avall, després de passar pel costat d'una petita cascadeta. Travessat el rec, el camí s'enfila per un terreny pelat, de roca calcària que s'esmicola fàcilment.
0 h 19 m	1,2 km	620 m	El camí arriba a la pista que va fins a can Jep Gros i, pocs metres més endavant, cal enfilem-se pel marge,

			<p>a la dreta, i pujar pel prat. Més avall, a l'esquerra, es veu la casa de can Jep Gros, mig enrunada. El camí travessa un tros de roureda i desemboca en un prat. Continuem la pujada fins a un filat. La parada és obligada per a gaudir de la magnífica panoràmica sobre la carena del Comanegra i el Bestrecà.</p>
0 h 27 m	1,5 km	660 m	<p>La Creu de la Paradella. Travessem la tanca del filat i el camí, pla i avall, s'endinsa en una roureda preciosa, fins arribar a un altre filat. A l'esquerra de la tanca hi ha una fita de secció triangular. En una cara, la de ponent, diu: "84 NOGUER 1895 " –es refereix al Noguer de Segueró!–. A la que mira al nord: "M" i a la dirigida cap al sud: "B S".</p>
0 h 36 m	2,0 km	645 m	<p>Travessem aquesta nova tanca, deixant-la també ben tancada, i la roureda es transforma, de cop, en alzinar mentre que el camí comença a baixar. Passa per un altre sector de calcàries esmicolades en fort pendent i continua després el descens més suau.</p>
0 h 53 m	2,8 km	585 m	<p>Travessa el clot de la Vila i, tot seguit, el camí gira 90° cap a la dreta i puja en fort i curt pendent pel prat fins arribar a una altra pista aperduada. La seguim i anem pujant, entre avellaners, fins arribar a un altre prat des d'on cal gaudir de la vista esplèndida sobre la carena del Comanegra!</p>
1 h 07 m	3,4 km	645 m	<p>Collet de la Vila A partir d'aquest punt el camí va planejant entre magnífics roures solitaris i centenaris, a la banda dreta, i les feixes del Beç que queden a l'esquerra. A sota, la masia, que encara està habitada.</p>
1 h 20 m	4,3 km	640 m	<p>St. Valentí de Salarça El rètol dels senders de la Vall de Camprodon ens informa: <i>Beget, 4,9 km, 1 h 18 min.</i> I, en sentit contrari: <i>Bolós, 4,4 km 1 h; Camprodon 11,4 km, 3 h 15 min.</i></p>

			 <p>El camí marcat baixa rost avall pel prat, fins un freixe que té la marca blanca i groga, el deixa a l'esquerra, fent una corba de 90° a la dreta i després gira a l'esquerra; va pla i avall cap a la dreta fins a creuar el torrent del Ricard i puja per l'altra vessant fins a la pista.</p>
1 h 31 m	5,1 km	605 m	<p>Pista que ve de Font Rubí i arriba fins a Bolós.</p> <p>Un nou rètol dels camins de la Vall de Camprodon: <i>Salarça 0,8 km, 16 min.</i></p> <p>Seguint la pista, travessem el torrent de la Quera (0,2 km) i passem pel costat del Molladar (0,6 km). Quan hem recorregut 1,2 km de pista, arribem a una cruïlla amb una carretera que surt fent un angle de 150° a l'esquerra que indica al <i>Coll de la Creueta i Camprodon</i>; deu anar seguint la riera de Bolós i hi havia hagut marques i segur que encara se n'hi troben, encara que ara hi hagi una X; nosaltres continuem per la mateixa pista que portem i, a uns 50 m hi ha un trencant a la dreta que va cap al Tubert. Les marques segueixen la corba a l'esquerra que indica cap a Bolós.</p> <p>Quan arribem al veïnat trobem una primera cruïlla (2,9 km) davant de la casa del Puig. Les marques van cap a l'esquerra, cap a <i>Bolós i ca l'Andal</i>, segons l'indicador. Cap a la dreta va a la Masó. Seguim les marques i trobem una altra pista a la dreta (3,2 km) que, en uns 50 m, va a sortir a l'església Sta. Maria de Bolós. Les marques continuen pista avall fins a arribar davant de ca l'Andal.</p>
2 h 21 m	8,4 km	710 m	<p>Just sobre la casa i sota l'església, hi ha un altre rètol que indica: <i>Salarça 4,4 km, 1 h. Camprodon 7 km, 1 h 42 min.</i></p> <p>En aquest punt, l'actual traçat del PR-186 s'allunya del que apareix en el mapa de l'Alta Garrotxa –que</p>

			<p>puja cap al mas d'en Sivilla cap al coll de la Creueta– i segueix el camí tradicional de Bolós a Camprodon.</p> <p>El camí s'enfila cap a l'església de Sta. Maria, la volta per darrera i cal buscar el pas a la tanca de filat. Després, continua enfilant-se fent marrades per un camí bastant tapat per les oliveretes, però ben marcat.</p>
2 h 29 m	8,7 km	765 m	<p>La Masó Cal pujar per darrera la casa, entre els èvols, i tot seguit prendre un corriol, recte al nas. Poc després, cal enfilat el senderol que es desvia cap a la dreta, fins anar a sortir a la pista, que cal seguir fins a arribar a una tanca que senyala el límit de la propietat. Travessada la porta feta de troncs de pi es continua l'ascensió per la pista, fent la corba de 90° cap a l'esquerra.</p>
2 h 37 m	9,2 km	830 m	<p>Un camí, a l'esquerra porta al corral de la Masó, a 50 m de la carretera. Continuem amunt per la mateixa pista que portem i, 50 m més amunt de la cruïlla, a la primera corba a la dreta, hem d'anar recte pel corriol que passa pel mig de dues roques amb marques blanques i grogues. Arribem a la tanca i passem pel pas estret que s'ha deixat a la dreta.</p>
2 h 42 m	9,5 km	830 m	<p>Coll de la Masó Cal prendre el camí que baixa cap a l'esquerra i s'endinsa en la roureda. És un trajecte deliciós: ombrívol i amb un pendent suau, ens fa voltar el puig dels Arçons serpentejant sota els roures i sentint, a</p>

			<p>cada pas, el relaxant cruir de la fullaraca seca sota els peus.</p>
3 h 05 m	10,6 km	915 m	<p>Topem amb una tanca de filat de pues que cal travessar i, 20 metres més endavant, arribem al Coll de Bolós, amb un racó que invita a fer una queixalada i un xerric de la bota.</p> <p>En acabat, baixem a la pista que puja de Salarça cap al mas Blanc. Nou rètol: <i>Beget 11,6 km, 2 h 57 min; Camprodon 4,7 km, 58 min.</i></p> <p>Cal enfilat la pista cap a l'esquerra i 100 m més amunt, travessar una portella. Pista amunt, només ens podran distreure les panoràmiques sobre Bolós, amb la carena del Talló i el puig Ou al fons.</p>
3 h 30 m	11,8 km	1015 m	<p><u>Mas Blanc</u></p> <p>Compte amb els braus que circulen lliurement pels terrenys de la propietat! Normalment fugen només de veure't.</p> <p>Encara anem seguint la pista, que ara està emporlanada, deixant primer uns coberts a l'esquerra i, després, la casa enrunada a la dreta. Passada la casa, trobarem el camí que es desvia a l'esquerra cap a la Tosquera amb un rètol: <i>Rocabruna 8,5 km, 2 h 23 min. Beget, 12,2 km 3 h 08 min.</i> I, en sentit contrari: <i>Camprodon 4,1 km, 53 min.</i> En aquest punt, el nostre camí es troba amb el PR-187 que des del coll de la Creueta, per la Quera, arriba a Rocabruna.</p> <p>Ens trobem amb una curta baixada, tot passant per sota una torre de la polèmica <u>línia de molt alta tensió</u> de 400 kV que va de Baixàs, a França, fins a Vic. Observeu l'impacte ambiental que produeix!</p> <p>Per terreny calcari, el viarany continua planejant per una roureda mixta, amb pi roig. Alguns sectors són</p>

			<p>bastant aeris i, a estones, el senderol està aguantat per una paret de pedra seca; fins i tot en alguns trams sembla que podria haver sigut un canal per portar aigua al mas Blanc. Durant tot aquest recorregut es troben tubs de goma que, segurament, porten l'aigua des de la Tosquera fins al mas Blanc. A estones, el corriol passa pel mig de la roca, que sembla que s'ha retallat per a poder-hi passar. Cal travessar un petit córrec, dues portelles de fusta i un pont natural sobre un torrent abans d'anar a parar a una pista que seguim cap a l'esquerra. Trenta metres més avall, ens enfilem pel marge dret, tot seguint un rec ple de capgrossos.</p>
3 h 44 m	12,6 km	1025 m	<p><u>La Tosquera</u> El camí passa per darrera les ruïnes del casot i per davant de la font, que raja malgrat la forta sequera que patim. Continua amunt entre pins i boixos, tot resseguint un filat de pues, enfilant-se cap al coll. Passem una portella metàl·lica i, 70 m més amunt, passem el coll.</p>
3 h 53 m	12,9 km	1080 m	<div style="display: flex; justify-content: space-between;"> <div style="width: 45%;"> </div> <div style="width: 50%;"> <p>Coll de la Creueta El rètol ens fa saber que a: <i>Rocabruna, 9,9 km, 2 h 47 min; Beget 13,9 km, 3 h 32 min.</i> Hi ha tres fites, però no s'hi observa cap inscripció.</p> <p>Ara el camí s'eixampla i sembla una avinguda entre els avellaners, fins que arribem a la pista que puja cap a St. Antoni. Nou rètol: <i>Bolós, Salarça. Fontrubí, Camprodon.</i> Mirant-lo de cara, cap a la dreta: <i>St. Antoni 2,8 km, 56 min.</i> i, cap a l'esquerra: <i>Oix 21,8 km, 5 h 25 min.</i></p> <p>Baixem pista avall, cap a la nostra dreta, segons hem arribat. Amb els bedolls que fan de centinelles, passem sota el monument a Cèsar August Torras i ens refresquem a la font del Boix, envoltada de faig. En arribar al final de la baixada, cenyida per castanyers d'índies, la pista fa una corba a la dreta. El rètol ens recorda que d'allà on venim: <i>Rocabruna, 11,1 km, 3 h 3 min; Beget 14,8 km, 3 h 50 min;</i> i, seguint la pista avall: <i>Font del vern, 0,2 km, 10 min.</i></p> </div> </div>

			<p>Si seguim per la pista, arribarem a la carretera de Camprodon a Fontrubí que cal seguir cap a l'esquerra, per arribar a Camprodon.</p> <p>Però si el temps i les ganes ens ho permeten, en comptes de fer la corba a la dreta, podem continuar recte –els pocs metres que es fan de volta, valen la pena i, a més, ens estalviem un bon tros de polsosa carretera–. Per un passeig vorejat de xuclamels, arribarem a la font de St. Patllari, restaurada l'any 1923, segons resa una inscripció en la pedra damunt dels tres brolladors.</p> <p>Baixarem les escales que hi ha a la dreta, abans d'entrar al clos de la font, i seguirem pel mig d'un prat, deixant la tanca de fusta del camp de golf a la dreta. Travessant el camp de golf, sempre per fora la tanca, desemboquem a un camí que, resseguint el rec, paral·lel a la carretera, ens deixa just davant de la font de Botàs.</p> <p>En aquest cas, el rètol indica en un sol sentit: <i>Coll de la Creueta: 1,9 km, 28 min; St. Antoni: 4 km, 1 h 20 min; Beget: 16,2 km; 4 h 10 min.</i></p> <p>Seguint la carretera cap a l'esquerra, arribarem a Camprodon, tot vorejant el camp de golf, que queda a l'esquerra i deixant a la dreta el mas Llandrius.</p>
4 h 20 m	15,1 km	965 m	<p>Camprodon</p> <p>Hem mesurat fins les primeres cases de la urbanització, on ens pot esperar l'autobús. Si volem arribar fins al centre, hem d'afegir 800 m més.</p>

Albanyà

Encara que la delimitació oficial considera el terme municipal d'Albanyà integrat a l'Alt Empordà, la gent del país creu que se'l pot considerar repartit entre dues comarques: l'Empordà i la Garrotxa, per això s'anomena aquesta zona "Les garrotxes d'Empordà". És un dels més extensos, sobretot després que se li annexionés el terme de Bassegoda – degut al despoblament del municipi – amb els agregats que tenia: els llocs de Corsavell, Lliurona, Pincaró, Sous i Ribelles. Bona part del terme està format per muntanyes cobertes de boscos; alzina, roure, castanyer, pinassa i pi roig s'alternen amb altres espècies de caducifolis.

Parlant de Bassegoda i del refugi –actualment ubicat a l'antiga escola i gestionat per Centre Excursionista Empordanès de Figueres– l'amic Daco (en el llibre *Fonts naturals de l'Alt Empordà* p.14) fa una deliciosa descripció de la contrada i una enumeració de l'aprofitament dels recursos minerals i forestals tan magistral, que no em puc estar de transcriure-la:

"Els dies de pluja, la mainada anava a col·legi amb una saca al cap, una estella sota el braç per fer foc, i esclòps de fusta de gatsaule o de faig amb llistó a dins per tenir els peus calents. Alguns vailets duïen per escriure, una llesca de pissarra de Montroig i un guix de Maià de Montcal. Altres, portaven llapis fets de fusta de tell.

Els camins, molt perduts, eren trescats per boscatans que omplien carros amb soques d'alzina. Els carros i les tartanes tenien el botó i les corbes de les rodes de fusta d'alzina, els sabots per frenar de fusta de figuera i la resta del vehicle estava feta de freixe. Aquest mateix arbre s'aprofitava per fer batolles de matalasser, maraques laborals que s'empraven per remenar la llana dels matalassos. Molt a prop, algú llaurava les feixes amb un parell de bous lligats amb un jou de fusta d'om, i el bestiar bevia a la font de can Nou."

Albanyà s'esmenta ja en documents dels segles IX, X i XI, sempre relacionat amb el monestir de St. Pere.

No sembla haver-hi acord sobre l'origen del topònim. Segons la doctora Arnall (*Toponímia medieval de l'Alt Empordà*, Annals de l'IEE) hi ha tres teories: podria provenir de la veu celta "alb", que significa muntanya, d'un nom personal llatí – *Albinus* o *Albanus* – o tractar-se d'un mot anterior a l'arribada dels romans relacionat amb algun curs d'aigua. El cert és que, com tots, ha anat evolucionant al llarg dels segles.

Albanyà a la capçalera de la vall de la Muga

L'antic monestir benedictí, avui transformat en l'església parroquial de St. Pere d'Albanyà és esmentat per primera vegada en un diploma del rei Carles el Calb del 844 a favor de l'abat Dòmnu, on es deixa entreveure que ell és qui el va fundar entre els anys 820 i 825, amb llicència del comte Rampó. També se'n precisa l'emplaçament –*"in pago Bisuldunense super fluvium*

Sambuga”– i les propietats. De fet es desconeix la ubicació exacte del recinte del cenobi, encara que els habitants més antics del poble recorden que s’havien trobat restes d’una necròpolis amb tombes de pedra i restes de ceràmica en construir diverses edificacions una mica més avall de l’ajuntament i l’escola, i en les últimes obres de remodelació de la plaça es varen posar al descobert uns murs de prop d’un metre de gruix davant de l’actual església.

St. Pere d’Albanyà: façana de ponent

El mateix rei, signa un precepte l’any 869 en què s’esmenta el monestir de St. Pere, amb tot el seu patrimoni, així com la vila i terme d’*Albaniano*, com a possessió de Sta. Maria d’Arles, la important comunitat monàstica del Vallespir. En el diploma de Carles el Calb del 878 es confirma aquesta dependència i, alhora es fa una acurada enumeració de les terres que dominava el monestir. En aquest text, s’esmenta Albanyà com a *Albanigum*. Molt similar és un document del 881 en què apareix “*Sancti Petri de Albaniano super fluvium Sambucae*”. Per aquestes èpoques apareix nomenat com *Albinianus* (884), *Albanianus* (888), *Albiniana* (957), *Albaniani* (1011), *Albaniano* (1158) i *Albananum*, ja el 1203.

El bisbe Arnulf de Girona, consagra l’església de “*Sancta Mariae et sanctorum apostolorum Petri et Pauli in valle Albiniane*” l’any 957, a petició de l’abat d’Arles. Aquesta data, segons Badia i Homs, s’avé amb bona part de la construcció, que ell data al segle X. En la carta de dotació de l’església, datada el “*XIII de les calendes de novembre de l’any tercer de Lotari, fill de Lluís*” (és a dir, el 19 d’octubre de l’any 957), s’hi fa constar, entre altres propietats, “*ipsas fabricas*”. Sembla que seria, segons Jordi Mascarella, el primer testimoni de l’existència de les fargues catalanes.

L’any 1078, Sta. Maria d’Arles decau i passa a dependre de l’abadia gascona de Moissac, juntament amb totes les seves possessions, incloses, naturalment les d’Albanyà.

A final del segle XIII, apareix l’*Ecclesia de Albanyano* en dos pergamins del 1279 i el 1280. En el *Livre vers de la Mensa Episcopal* del bisbat de Girona, trobem l’escrit “*Parrochia Sancti Petri de Albenyano*” el 1362 i en el *Nomenclàtore de la Diócesis Gerundense en el siglo XIV*, d’en Josep Pons Guri, s’hi esmenta l’*“Ecclesia parochialis Sancti Petri de Albanyano”* Finalment, en el *Fogatge de 1553. Estudi i transcripció*, d’en Josep Iglesias, es recull el nom “Albenya”.

St. Pere d’Albanyà: l’absis i l’absidiola nord

En no haver-hi cap castell ni cap notari al poble, poques notícies escrites ens han quedat de la vida civil, però no devia ser gaire diferent de la dels pobles que es troben en una situació

similar: l'agricultura, la ramaderia i l'explotació del bosc varen ser les bases que varen permetre subsistir els habitants de la vall de la Muga durant segles.

St. Pere d'Albanyà: Creuer i absidiola nord

Afectats per la ratlla fronterera després del Tractat dels Pirineus i donat el relleu abrupte de la contrada, les activitats transfrontereres de caire furtiu varen inundar les muntanyes: contrabandistes, maquis i trabucaires varen utilitzar els camins del que avui és el municipi d'Albanyà, encara que, moltes vegades, només fos com a pas cap a altres punts de la geografia catalana. Bona mostra la tenim en els *Records d'un excursionista* d'en Carles Bosch de la Trinxeria en descriure la facècia de l'"excursió forçosa", quan va passar per Albanyà i Lliurona, de camí cap a Mieres, segrestat per un destacament de carlins.

Actualment té 124 habitants, que es dediquen, bàsicament, al sector serveis. Pocs n'hi ha que encara es dediquin a la terra i els pocs que ho fan és per netejar el bosc. Les set mainades que hi ha al poble, baixen a escola a Llers amb el transport escolar, juntament amb els de St. Llorenç de la Muga i Terrades. Fa vuit anys, només n'hi havia tres i els que hi havia a Lliurona es negaren a baixar, reclamant una escola al veïnat perquè hi havia més mainades que al poble; va ser quan es va tancar l'escola.

St. Pere d'Albanyà és una església del segle X, d'una sola nau, amb volta de canó recolzada sobre tres arcs torals de mig punt. Té dues finestres, en el mur de migdia, de doble vessant i arc de mig punt. Està encapçalada per un absis de planta semicircular, una mica allargada, amb una finestra de doble esqueixada, volta de quart d'esfera i arc triomfal de mig punt. Adossada al mur de migdia, es va construir la sagristia, probablement al segle XVIII o XIX.

El creuer, també amb volta de canó, sobresurt

St. Pere d'Albanyà: la porta encara conserva les ferramentes originals

St. Pere d'Albanyà: detall del forrallat

de la nau i té una finestra a la paret que dóna al sud, de les mateixes característiques que les del mur de la nau. Té dues absidioles, la planta de les quals, no arriba a formar la semicircumferència i sobresurten molt poc del mur. Tenen la volta i els arcs triomfals com els de l'absis principal. S'observa una finestra paredada a l'absidiola de migdia, amb l'arc exterior, de mig punt, fet d'una sola peça. Ni l'absis ni les absidioles tenen cap tipus de decoració.

Està construïda amb pedres de diferents materials i mides, només desbastades, col·locades gairebé en rengleres.

A diferència de la resta de l'edifici, la façana està construïda amb carreus calcaris ben escairats. Això fa pensar que és d'època posterior i hom la data entre els segles XII i XIII. La portalada té quatre arcs de mig punt en degradació, amb llinda i timpà. A sobre, una finestra amb dos arcs de mig punt en degradació i doble vessant. Una làpida gòtica datada el 1360 decora el mur de la façana, que remata un campanar de cadireta de dues arcades de mig punt.

L'any 1936 fou destruït l'altar dedicat a la Mare de Déu del Roser, i la imatge que hi havia. El primer diumenge de setembre de l'any 1951 es va celebrar la Festa del Roser a Albanyà i es va beneir la nova imatge que es va pagar per "*subscripció familiar*". En el full parroquial d'aquell mes de setembre es fa un llistat del últims donatius i s'especifica que s'havien recollit fins al moment 1440 pessetes. El rector esmenta que "*són molt poques les famílies que no han tingut encara l'avinentesa de fer efectiva llur aportació*"; això ens fa pensar que encara no es devia haver recaptat el valor complet de la imatge.

Albanyà avui

St. Pere d'Albanyà: interior

L'interior de l'església es va arrebossar en la restauració que es va fer després de la guerra civil i ha sigut netejada i repintada fa pocs anys.

Durant molt de temps varen compartir rector amb St. Llorenç de la Muga fins que es va jubilar. Aquests darrers anys el rector de Terrades era qui es feia càrrec de les dues parròquies, juntament amb el santuari de la Salut. L'edat ha anat deteriorant el seu estat de salut i als seus 82 anys se li fa difícil mantenir el ritme. És per això que des de fa uns mesos són les germanes de Sta. Anna del Centre Sociosanitari Mare de Déu de la Salut, que es troba prop del santuari, les encarregades d'oficiar la celebració de

la paraula en diumenges alterns. Aquesta és la conseqüència de la manca de capellans i

és el futur de les comunitats de creients de les nostres comarques. Moltes de les comunitats dels pobles de muntanya amb una part dels pobladors establerts en masos aïllats tornen a reivindicar les celebracions dominicals, de vegades no tant com a acte litúrgic, sinó com un acte social de trobada comunitària. Anem tornant als orígens de les esglésies.

J. Amades recull una **rondalla** explicada per en Met, hostaler d'Albanyà, l'any 1928, segons la qual el diable que hi ha al peu de la imatge de St. Miquel d'Albanyà i la talla del St. Crist de Fontfreda foren fets de la mateixa soca de cirerer, i de la fusta que en va sobrar, en feren una bujola. Conta que la gent gran de Fontfreda, resaven la següent oració al St. Crist:

*“Ai, Senyor, qui us ha vist i qui us veu!
Érau viu i ara sou mort;
Vau néixer dintre el nostre hort;
en sou parent i germà
del dimoni d'Albanyà
i també de la bujola
de l'hostal de la Ramona.”*

En un carrer paral·lel al riu, al sud-est del nucli urbà, es pot veure encara una porta de la muralla. Té dos arcs de mig punt, amb dovelles, i conserva, entre els dos, l'espai que ocupava el rastell.

Portal de l'antiga muralla d'Albanyà

El municipi d'Albanyà és el més extens de l'Alt Empordà, amb 93,9 km² –un 90% del qual es troba dintre del PEIN– i multitud de camins de terra. El manteniment d'aquests camins és a càrrec de l'Ajuntament amb el suport d'uns ajuts que la Generalitat atorga als municipis qualificats d'"alta muntanya" que solen tenir uns pressupostos realment esquistats. Tot i així els cabals públics no arriben per a gaire res i sovint són les societats de caçadors les qui ajuden en aquestes tasques de manteniment dels camins públics.

El rei Carles el Calb havia decretat que ningú podia viure en un lloc on tingués l'església a una distància superior als tres quarts d'hora: aquesta podria ser la raó de la gran proliferació d'esglésioles per aquestes muntanyes. Dintre del terme d'Albanyà, a més de l'església de St.

Pere, hi ha dotze esglésies més, la majoria romàniques: St. Feliu de Carbonils (amb restes pre-romàniques dels s. IX-X i romàniques dels s. XII-XIII), St. Cristòfol dels Horts (s. XII-XIII), St. Miquel de Bassegoda (s. XII), St. Vicens de Principi (ruïnes del s. XI-XII), St. Bartomeu de Pincaró (s. XII), St. Martí de Corsavell (s. XII), St. Andreu de Lliurona (comentat més avall), St. Julià de Ribelles (s. X i XIII), St. Corneli de la Muga o de Ribelles (ruïnes del s. XIII), les ermites de la Mare de Déu del Fau, St. Joan (o Sta. Maria) de Bussols (s. XI-XII) i la Mare de Déu del Mont, a més del que queda del que fou el monestir

de St. Llorenç de Sous, dels quals en parlem a l'itinerari 5. El propietari n'és el bisbat. Per al seu manteniment es necessiten molts diners, ja que algunes es troben en llocs bastant inaccessibles on, a més, no hi ha aigua. Entre tots deixarem que es vagin esfondrant a poc a poc? Això és el que ha passat amb els castells que hi havia hagut en el terme: el "castell dels moros" o "castell de Bassegoda" a sobre can Menera, prop del camí que des del coll de Teies ca cap a can Polí, Tortellà o Sadernes; el "castell d'Arget", vora la Fillola en el límit amb Maçanet; "la Torre" de Corsavell, prop de l'església de St. Martí i el de "Bac Grillera".

Làpida sepulcral romànica procedent de St. Feliu de Carbonils

Dintre del territori municipal també hi ha un tancat on s'hi practica la caça major, sense que hi hagi constància de cap autorització a l'Ajuntament. L'antic camí ral que anava d'Albanyà a Bassegoda passa pel mig dels terrenys tancats. Per passar-hi cal demanar autorització al propietari i jugar-se-la perquè s'hi practica la caça. Ens tornem a trobar amb el problema que els propietaris tallen els camins de tota la vida amb tanques, quan no volen que es passi pels seus terrenys. La caça es practica amb un guia i es feia pel mig del bosc, cercant els animals, fins que es varen adonar que la majoria dels "caçadors" el que volien no era caçar, sinó matar. Aleshores, varen instal·lar uns amagatalls de fusta amb uns suports per poder recolzar l'arma davant dels punts on habitualment s'alimenten els animals. Així no cal ni caminar, només esperar que aparegui la peça i matar-la sense més problemes.

La font de l'Olla, a la plaça. Al fons, la Parada i els cingles que donen accés a Lliurona.

La Parada

El nom sembla que ho diu tot. És el lloc on feien un descans els habitants de Lliurona quan tornaven cap a casa, o els d'Albanyà que anaven a treballar-hi.

S'hi pot accedir, també, a través d'una pista que arriba fins a l'era. Prop de la casa hi ha els camps que s'utilitzaven pel conreu, anomenats "quintà".

Poc abans que la pista entri a l'era, hi ha un abeurador amb una font. A sobre, s'hi ha arranjat una altra font amb aixeta de parada automàtica que raja en prémer-la. No n'hem trobat gaires dades, però sí que n'hi ha una de curiosa: en el full parroquial del mes de setembre del 1951, editat conjuntament per les parròquies de St. Pere d'Albanyà i St. Andreu de Llorona, hi consta un donatiu –fet pels estadants de la Parada– de 20 pts. per a l'adquisició de la nova imatge de la Mare de Déu del Roser.

La Parada a vista d'ocell

Si hem de fer cas del llenguatge de les pedres, el [mas](#) hauria estat construït el segle XIX – malgrat no haver-hi cap llinda datada a l'exterior de la casa, al mur que aguanta la feixa de l'hort hi ha una pedra gravada amb el 1890, i a l'abeurador de la font encara es pot llegir el 1889– en un replà, a mitja muntanya. Feta de pedra, presenta la façana principal

arrebossada. Està dividida en dos habitatges, un dels quals està destinat als masovers. El lloc es veu habitat, amb un hort curiosament arranjat, i té panells solars per a produir electricitat. Els Casademont en són els propietaris des de fa unes quantes generacions i puguen sovint a la casa. La part destinada als masovers havia estat habitada pels Cufí d'Albanyà. Quan en varen marxar, restà uns quants anys buida fins que la varen llogar a en Joan i l'Antònia, una família de Sabadell que hi venen sempre que poden. Són molt acollidors. Amb un català volenterós i amb fort accent, expliquen que quan hi varen arribar fa vint-i-nou anys per a fer de masovers no s'hi podia arribar a entrar. A poc a

El mas, amb la casa arranjada i la pallissa mig perduda

poc i amb paciència, l'han anat arreglant, conservant els elements típics d'aquestes construccions, de tal manera que, en entrar-hi, sembla que facis un salt en el temps i et traslladis més d'un segle endarrera.

N'estan encantats, i es comprèn només de sortir a l'eixida: el paisatge sobre la vall de la Muga que es contempla és espectacular!

La vista, s'ho val!

El Carig

El trobem en un petit replà, encarat a la sortida del sol i a recés de tramuntana, a llevant del coll de la Creu. Està format per tres edificis. El més septentrional i més proper al bosc, és conegut com "Cal Guardabosc", ja que hi vivia el "guardabosc" –el què avui s'anomena "procurador" del mas–. El que ve a continuació i que tanca l'era per la banda de tramuntana –amb un rellotge de sol a la façana– té l'aspecte de cort; ara s'hi ajoquen les vaques i les cabres que pasturen pels rodals i que són de la Muga, com la majoria de bestiar de les rodalies. El tercer, que tanca l'era pel costat de migjorn, és el més gran i està dividit en dos habitatges: "Cal Pastor", on vivien els masovers i la vivenda dels amos. El mur de llevant està aguantat per tres robustos contraforts i en té un altre a la façana septentrional. A la llinda del balcó que hi ha en aquesta darrera façana hi ha gravat un triangle i, a dintre, s'hi pot veure una "C" –prop del vèrtex superior– i, a sota, prop de la base, les xifres corresponents a l'any 1786. La porta principal devia ser la que es troba al mur occidental, en el camí d'accés a la [masia](#); té arc de mig punt i, a les dovelles centrals,

El Carig

hi ha gravada la data 1753. Així doncs, ens trobem davant d'una construcció que, molt probablement és de mitjans del segle XVIII. Construïda amb pedra calcària de la contrada, amb els carreus cantoners perfectament tallats, presenta grans esquerdes i algunes parts de la façana arrebossades. Les finestres de l'edifici principal conserven les llindes i els marcs de pedra que, juntament amb els potents contraforts, li donen un aire senyorial.

Els últims masovers del Carig –que eren de can Endelós– varen ser els darrers que varen deixar Lliurona, ben entrada la dècada dels setanta del darrer segle.

Fins i tot s'havia parlat de fer-hi un

hotel, però, finalment, la propietat ha sigut venuda.

Lliurona o Llorona

No se'n tenen notícies documentals fins l'any 1019, en què el bisbe de Girona Pere Roger (o Rotger) cedeix a la canònica gironina, entre altres béns, la "*ecclesiam sancti Andreae de Lorona et alias parrochias et alodia quae Miro Vicecomes Bisuldunensis tenebat quando obiit*". Queda clar, doncs, que anteriorment havia estat en mans del vescomte Miró de Besalú, documentat per A. de Fluvià entre els anys 1002 i 1006.

El nucli de Lliurona s'arremolina al voltant de l'església

Arnald de Palera dona "*Sancti Andree de Lorona*" a Guillem, bisbe de Girona l'any 1171 i la trobem esmentada entre les possessions del capítol de la catedral de Girona els anys 1279 i 1280 com a "*ecclesia de Laurona*". El 1362 apareix en el *Llibre verd* del Capítol gironí com a "*Sancti Andree de Lerona*".

El 1379, el Jutge d'Arborea es revolta contra el rei Pere III el Cerimoniós. El rei ha de vendre tot un seguit de propietats per a fer front a les despeses de la lluita, entre les quals trobem l'església de St. Miquel. Durant el segle XVII les parròquies de St. Miquel de Bassegoda i St. Martí de Corsavell foren annexionades com a sufragànies a la de Lliurona. Així consta "*Sancti Andreae de Llorona cum suffraganeis*" en els *Sinodals de la diòcesi de Girona* del 1691 i en la visita pastoral del bisbe de Girona Josep de Taverner i d'Ardena del 1722.

El mes de setembre del 1951 St. Pere d'Albanyà i St. Andreu de Llorona encara editaven el full parroquial conjuntament, on hi consta com a sufragània la de St. Miquel de Bassegoda. Cal remarcar que tota la part del full que es refereix a les parròquies està editat en català.

Segons escriu Bosch de la Trinxeria a *Una excursió forçosa*: "...és de l'estil romànic segonari. La seva portalada és del més notable per la puresa d'estil i ornamentació. És de les boniques esglésies de les nostres muntanyes". En el mateix capítol, fa una descripció genial del rector del moment: "*El senyor rector de Lliurona representava el tipus dels nostres rectors de pobles de muntanya: 60 anys, magrot, estatura més que regular, fesomia franca, oberta d'home de bé. Era molt bon tirador i excel·lent company de cacera. Això sí, gran amic de barrotada i manilla. En les grans ocasions de celebració de funerals amb tots els rectors de la comarca –costum que seguia*

Façana de St. Andreu de Lliurona i l'antic cementiri

vigent l'any 1951, segons es pot constatar en el full parroquial del mes de setembre—*després del dinar era el primer de proposar una trucada o set i mig.*”

Portalada de l'església de St. Andreu

La construcció primitiva de l'església de St. Andreu de Lliurona, del segle XI, s'ha desfigurat amb diversos afegitons posteriors. És d'una sola nau amb la capçalera orientada a llevant. L'absis que hi havia primitivament va ser substituït per l'actual sagristia al segle XVI. Les modificacions s'estengueren també a la nau, que va ser sobrealçada, tal com s'observa clarament en els murs, que tenen un contrafort a cada banda. Aquests suports, sobresurten poc de les pedres de les parets i arriben només fins a l'alçada original de la nau. La portalada, orientada a ponent, es degué construir a final del segle XII o a l'inici del XIII; té una llinda llisa, ara migpartida per una gran esquerda; a sobre, una imposta, decorada amb mitges boles, suporta tres arcs de mig punt en degradació fets amb dovelles ben escairades que emmarquen un timpà decorat, segurament ben entrat el segle XIII, amb un medalló circumdat de raigs en la meitat superior. La porta, de fusta, conserva les ferramentes en forma d'espiral i el forrellat típics del romànic.

Sobre la portalada hi ha una finestra de doble esqueixada i arc de mig punt, igual que la resta d'obertures. Un campanar quadrangular, a l'angle sud-oest, desfigura aquesta façana.

Davant de l'església es conserva encara una part de l'antic cementiri.

A l'interior —que s'havia utilitzat com a sala de reunions abans de disposar de l'hostal de l'Arç i ara es fa servir una mica de magatzem i de quadra, segons delata la ferum i els arreu que hi ha penjats a la paret— hi ha una estufa de llenya i unes caixes amb llibres i enciclopèdies. Encara s'hi conserva la imatge de St. Andreu. Cal esmentar, però, el tresor artístic que es guardava a l'esglesiola fins l'ensulsiada del 1936. El coneixem gràcies a la descripció que ens va deixar Cèsar August Torras: *“En l'altar major s'hi venera la Verge de la Paloma; és una bonica imatge d'alabastre procedent de l'arruïnada església de Bussols, sufragània que era de la parròquia de Corsavell. Se venera també en el temple una imatge de la Verge del Remei, que data de l'any 1540; és de pedra pintada i actualment està coberta per vestidures de roba que la desfiguren. Posseeix, además, el temple parroquial, una notable Veracreu i un reliquiari*

Estat actual de l'interior de l'església de St. Andreu

dels dotze apòstols, d'estil barroc. També poden notar-se unes antigues taules gòtiques." Aquestes taules gòtiques, són les que formaven part del retaule de St. Bartomeu que va identificar i estudiar en Joan Sutrà de Figueres l'any 1933. En veure-les va restar molt sorprès i satisfet en comprovar que estaven signades amb l'anagrama "Tvmas" com les que hi havia al santuari del Mont (vegeu l'itinerari 5). Com en aquell cas, "cal atribuir el retaule al mestre Matas, membre d'una nissaga de pintors gironins del segle XVI" (Sala et al., 1984)

Abans de ser agregat a Albanyà el 1969, Lliurona era el centre administratiu del municipi de Bassegoda. Era on hi havia les oficines, les escoles i la caserna de la Guàrdia Civil. Durant els anys cinquanta del segle XX hi havia censades unes 500 persones –bastants més que al mateix Albanyà– que havien quedat reduïdes a 73 en el moment de l'annexió. El municipi era de la Garrotxa i, en agregar-se a Albanyà, va passar a formar part de l'Alt Empordà. Ja fa temps que es tornen a aixecar les veus que reivindiquen el territori per a la Garrotxa, proposant que es canviïn de municipi i s'annexioni l'antic territori del municipi de Bassegoda a Cabanelles o a Beuda.

J. Amades recull una rondalla explicada per Pere Vayreda on conta que els habitants de Lliurona devien ser molt oberts i generosos, ja que convidaven un munt de gent dels pobles de la rodalia per la festa, el dia de St. Andreu. Tant es va abusar de la seva generositat que es va convocar consell de veïns a la plaça. Com que no els semblava bé negar l'hospitalitat i la taula a la gentada que acudia a la festa, varen decidir que per aquella diada es cuinaria la carn més basta i ingrata, per veure si així els forasters es donaven per al·ludits i deixaven d'anar-hi. Així ho deia el refrany:

*Per Sant Andreu
a Lliurona a menjar cabra*

L'any 1967 la família d'en Martí Renart varen marxar de Lliurona i es varen establir a Sta. Coloma. Les coses no varen anar prou bé i varen tornar cap a Albanyà. Els anys 70 – recorda en Martí– va estar talant pins a Lliurona, mentre dormia a "Cal Guardabosc" del Carig –d'on temps endarrera havia sigut masovera una seva tia– i encara va estar fent carbó al Malveí, amb una llenya que havia tallat en Vicenç de cal Ferrer, un dels últims a abandonar el poble. Va ser durant aquesta dècada dels 70 que els darrers masovers del Carig varen marxar a Besalú, deixant desert el poble, que ja el segle XIX havia fet exclamar Bosch de la Trinxeria en veure'l: "*Quin poble més trist! No hi ha quasi terres de conreu; els pagesos que hi viuen són tots pastors criant nombrosos ramats de bestiar de llana...*". Queda clar, doncs, que les famílies que hi vivien havien tingut en el bestiar una bona font d'ingressos, però, sobretot els havia ajudat a sobreviure la producció del carbó que s'havia utilitzat a les fargues i el carbonet que, aleshores, alimentava els brasers i les cuines econòmiques de la majoria de les llars catalanes. Hi ha un document del 1954 on es concedia permís a un [carboner](#) per a treballar al bosc en diumenge, sempre i quan assistís a la celebració de la missa; calia demanar permís al bisbat i a l'autoritat civil competent. Els alts forns, els fogons de petroli i les cuines i les estufes de gas varen fer plegar veles als carboners d'aquestes contrades que emigraren cap als pobles i les ciutats de l'Empordà, la Garrotxa o el Pla de l'Estany. Però encara es poden veure les places carboneres escampades per aquestes muntanyes, testimoni d'una de les feines que durant segles va mantenir amb vida pobles i masies. Les fotografies antigues demostren que gairebé es varen esgotar els recursos forestals; ara el bosc s'ha reproduït, ha tornat a créixer, però creix malament, amb gran quantitat de sotabosc. L'Ajuntament, juntament amb el PEIN, s'estan plantejant la necessitat d'instal·lar grans ramats de vaques i cabres que conservarien net aquest sotabosc; la fórmula ideal, naturalment, seria trobar algú disposat

a fer la inversió i gestionar aquest bestiar per a treure'n uns guanys i que no hagués de ser l'Administració qui se n'hagués de fer càrrec.

Hi ha una pista des d'Albayà fins a Cabanelles; l'Ajuntament d'Albanyà s'està plantejant la necessitat d'asfaltar-la o formigonar-la per tal de facilitar l'accés al veïnat, ja que els intents que s'han fet per mantenir-la de terra i en bon estat, no han reeixit: l'últim va ser l'any 1992 i va durar tant com temps va tardar a ploure, en aquell cas, quatre mesos. En els últims vuit anys, amb la subvenció de la Generalitat a l'Ajuntament per ser un municipi qualificat d'"alta muntanya", s'han aconseguit formigonar prop de dos quilòmetres de pista. Si voleu anar a Lliurona avui, amb vehicle, us cal agafar aquesta pista, que no sol ser gaire transitable. El poble, com sempre, el trobareu escampat per la muntanya. A tocar el coll de la Creu del Carig hi ha un grup de masos que en diuen la Massanella. Si, des del mateix coll, reculeu una mica per la carretera cap a la dreta i agafeu la primera pista que es desvia cap a l'esquerra, al cap d'uns 300 m deixareu el cementiri nou a la dreta; uns 300 m més endavant, trobareu l'hostal de l'Arç –famós durant segles a tota l'Alta Garrotxa, conservant encara la llarga taula arran de paret i l'era empedrada davant la porta encarada a l'infinit– i poc després, el nucli de Lliurona, al voltant de l'església de St. Andreu.

Però no us penseu trobar un poble desert. A diferència del nucli de Bassegoda, on només està habitat can Nou, a Lliurona hi trobareu força moviment. Alguns han comprat les cases on viuen; altres, els propietaris les hi han deixat o arrendat, però també hi ha qui, simplement, les ha ocupat. Els nous habitants de vegades no tenen massa bones relacions amb la gent de les viles de les valls. Hi ha qui encara els anomena "hippies"; ara es porta més el qualificatiu de "neururals".

Just davant de l'església, hi ha la fleca. La fem petar una estona amb el flequer: ens informa que actualment viuen una cinquantena de persones a Lliurona, escampats pels masos, amb una vintena de criatures, moltes més de les que ara mateix hi ha a la majoria de pobles de la comarca.

L'hostal de l'Arç de Lliurona

Ens explica també que ja porta quatre anys al poble i que últimament hi ha arribat molta gent nova. Els més veterans són en Baltasar Navarro –en Balta– i la Montse, dos "enamorats de la muntanya i els pobles petits" que varen venir de Barcelona fa vint-i-un anys a viure a can Perusa, un mas situat a la Massanella. El seu fill també s'hi ha comprat una casa. En Xavi Borrueu va arribar poc després "buscant tranquil·litat" i es va instal·lar a cal Sastre; fa poc s'ha traslladat al mas Surarols una mica més separat del poble on hi ha aprofitat un habitatge de fusta. Algunes obres que han fet els actuals habitants han provocat denúncies per part del departament de Medi Ambient.

Tenen un generador i plaques solars per a produir electricitat i l'aigua la porten des de la font que hi ha vora l'església o des de la font del Bac, on hi ha un ariet. Són tan autosuficients com els permeten les circumstàncies, treballant el cuir, fabricant artesanía o peces de roba, conreant els horts, fent llenya, criant bestiar o fabricant formatges. Però no

és suficient i els cal “baixar” i treballar per aconseguir més aliments, roba, combustible, medicines, eines, electrodomèstics...

Quan hi hem arribat hem observat els dos extrems: una peça de roba amb un raspall a punt de rentar en el safareig, vora la font, i una rentadora amb el tambor ple de roba que anava donant voltes.

El propietari de l'hostal de l'Arç els deixa l'edifici com a lloc de reunió. Estan organitzats en Associació de Veïns des de fa més de deu anys i això els ha permès aconseguir algunes coses, entre altres, l'escola. Quan n'hi havia a Albanyà i se'ls va proposar que la mainada baixessin al poble s'hi varen negar. Adduïen que si hi havia més mainada a Lliurona que a Albanyà, era lògic que l'escola fos a Lliurona.

L'escola dona vida al poble i segurament ha ajudat a que vinguin més famílies a establir-se al veïnat. De fet, varen començar fa més de deu anys fent classe dintre d'una *roulotte*, i quan se'ls va fer petita, varen construir entre tots un prefabricat provisional a l'Espinau. Aleshores les classes les feia la Bel, que havia exercit de mestra. Amb el seu company, en Bongui, varen venir de Monars l'any 1991 i vivien en un *tipi* indi. Actualment, hi ha 12 mainades que estan en edat escolar i van a l'escola amb dos mestres que pugen cada dia des de Figueres –sempre que poden ho fan a peu des de la Parada, seguint el mateix camí que hem fet nosaltres–. Fan les classes intensives als matins en un mòdul prefabricat, instal·lat a la Massanella.

Els habitants actuals de Lliurona asseguren que la vida allà “dalt” és dura –no cal dubtar-ho– i cal posar-hi moltes ganes per tirar endavant. Però diuen també que la vida a “baix” no ho és menys, en segons quins sentits.

Els han triat la duresa, la solitud i les dificultats de la muntanya, que també els reporta moltes satisfaccions que no es troben al pla: ningú els pot treure el sol, ni la tranquil·litat, ni el paisatge, ni els estels, ni... I en són avars! És l'única explicació que puc trobar al fet que s'oposin a l'arranjament de la pista que hi dona accés i que els facilitaria el camí en cas d'urgència o l'arribada dels mestres a l'escola: tenen por que s'ompli de cotxes i de gent que els destrossin l'entorn, el silenci i la solitud.

Hippies? Neorurals? El que és segur és que són valents perquè s'han atrevit a fer el que desitgen! Quants n'hi ha que no s'hi atreueixen!

La Teuleria

L'inici de l'ús de l'argila l'hem d'anar a buscar a la prehistòria, entre les boires que ens amaguen el passat més llunyà de l'home. Els romans porten a casa nostra l'ús de les

El que resta de l'antiga teuleria

de les *tegulae* i de les teules rodones en la construcció de teulats. Les primeres són planeres, de 40 x 60 cm amb cantells laterals; es varen utilitzar en bastir edificis importants durant l'època romana i, més enllà, fins el segle IX, en els teulats d'algunes capelles pre-romàniques. La forma de les teules rodones no ha evolucionat gaire amb el pas dels segles. Amb la utilització de les teules aparegueren les teuleries, on es fabricaven amb l'argila de les terres al·luvials.

A més de les teules, els romans també utilitzaven l'argila emmotllada en forma de rajola massissa.

L'ús de tots aquests materials desaparegué durant bona part de l'Edat Mitjana. A partir del segle XIV es torna a utilitzar la rajola sota el nom de "cairó". Durant els segles XVII i XVIII s'utilitzen associats amb la pedra en la construcció de masos i fortificacions i se'n normalitzen les mides de fabricació: 44 x 22 cm, amb un gruix de 5 cm.

El forn de rajols o teuleria solia tenir dues cambres: una per a la combustió de la llenya a la part inferior i l'altra, al damunt, separada amb un enreixat aguantat per arcs, on es col·locaven les peces d'argila que havien de ser cuites per l'aire calent que pujava des de la cambra de combustió.

L'ariet

És un mecanisme que aprofita l'energia cinètica d'un cert cabal d'aigua per elevar un cabal molt més petit a una altura determinada. L'energia cinètica prové de l'energia potencial acumulada mitjançant un petit embassament elevat per sobre de l'ariet. L'efecte s'aconsegueix mitjançant el tancament d'una vàlvula que produeix una sobrepressió que és la que permet l'elevació de la pressió hidrostàtica de l'aigua, amb el consegüent augment d'altura. El cabal de sortida és, aproximadament, el 20% del cabal d'entrada i es pot elevar, normalment, a una altura entre tres i cinc vegades superior a la que produeix l'energia potencial inicial. Quan l'embassament es buida, l'ariet s'atura esperant que torni a assolir el nivell necessari; aleshores, es torna a posar en funcionament de manera automàtica.

El giny es pot identificar fàcilment per la fressa rítmica característica que produeix.

Els Trulls

El topònim es refereix a un lloc on hi havia instal·lat un trull o molí d'oli. Així s'anomena també una partida a Espirà de Conflent on hi havia hagut oliveres (Coromines, 1997); també podria haver sigut aquesta la situació. És de les [masies](#) que han mantingut el nom lligat al cognom dels seus propietaris; en aquest cas, la Dolors Trulls.

Construïda de cara a migjorn amb pedra calcària de la contrada, presenta carreus cantoners ben tallats. No hi hem trobat cap llinda que ens pugui donar una pista sobre l'època en què va ser bastida, encara que mostra les característiques típiques de les masies del segle XVIII. Va estar habitada fins els anys seixanta del segle XX com la majoria de masos d'aquestes contrades. Actualment es troba en un estat deplorable: amb bona part del teulat esfondrat, amb prou feines s'aguanten les parets, sostingudes per les heures i els ulls buits de les finestres miren, a través de la calitja, la serra de Finestres que es retalla a l'horitzó.

Els Trulls amb prou feina s'aguanta dempeus

Can Bosc

Situada en un petit replà a la falda de la Tossa d'Espinau, encimbellada a sobre l'espadat del cingle de la Clau i encarada a solei i a les timberes del Malveí i de Monteia, l'actual [masia](#) va ser edificada el segle XVIII, segons la data que figura a la llinda de la porta: "Mateu, agost 11, 1778". Els murs estan construïts amb pedra més o menys treballada i

Can Bosc, a sobre el coll, en un paratge privilegiat

col·locada formant fileres poc arrengrades, amb carreus cantoners ben polits. Robustos contraforts els aguanten per ponent i tramuntana.

L'actual propietari, en Quim Puigdevall, és l'hereu de la transmissió que s'ha produït a través de successives generacions. La casa ha estat sempre habitada. Fins els anys seixanta del darrer segle, vivint del conreu, el bestiar i l'explotació del bosc per a fer [carbó](#). Posteriorment, les coses es varen posar més difícils i quan els darrers masovers varen anar a viure a Tortellà

s'hi va instal·lar l'Armand –que era el què aleshores s'anomenava un *hippie*– que vivia a la part de la casa que encara restava coberta i tenia cura de l'hort i un petit ramat de cabres.

Fa una vintena d'anys es va obrir la pista que hi dóna accés i l'any 1991, en Quim i l'Armand varen emprendre la rehabilitació de la masia. Quan l'Armand va marxar –de resultes de la reconstrucció de la casa s'ha convertit en un consumat col·locador de pedra i ara se'l rifen els constructors de la contrada– la casa es va dedicar al Turisme Rural: està condicionada per a dotze places i podeu fer tractes amb la Judith Planella, la muller d'en Quim, que us atindrà si truqueu al telèfon 647427509.

L'abastament d'aigua es fa mitjançant un dipòsit situat en el turó, a sobre la casa, on també hi ha els panells solars per a la producció d'energia elèctrica. L'aigua es fa arribar al dipòsit mitjançant l'ariet que se sent al torrent dels Trulls i, quan el cabal no és suficient, es complementa amb una bomba. Com que no hi ha cobertura pels mòbils, utilitzen un telèfon "per ràdio".

Fa uns anys, quan es va parlar de reintroduir el trençalòs, en Quim i la Judith varen oferir la seva finca, però el projecte no va reeixir.

El mas s'ha restaurat i es dedica al turisme rural

Monteia

També anomenat Montella, però no Montellà ni Monteyà com l'anomenen alguns autors. Donada la seva situació, entre carenes, sobre un cingle i a la falda d'un turó, el més probable és que el topònim provingui de *monticula*, "turonada, pujolets" (Coromines, 1996).

Sant Miquel de Monteia

Les notícies més antigues que tenim provenen de l'esglésiola de St. Miquel, que queda deu minuts per sobre del mas. P. Català i Roca apunta la possibilitat que fos la capella d'un castell del lloc anomenat "Monte Allonem" que ubicaria en aquests verals.

Joan Amades recollí de Mn. Josep Planes de Ripoll, una llegenda sobre el "cavaller de Montellà", encara que no queda clar si es refereix a aquest lloc o a algun altre amb el

mateix topònim (també se'n troben a la Baixa Cerdanya, a l'Alt Urgell i al Conflent). Explica que el cavaller de Montellà va fer una prometença a la Mare de Déu de Montserrat. Quan anava a complir-la, en arribar al començament de la pujada al monestir es va veure assaltat per uns lladres que el varen matar. L'endemà, uns pelegrins que pujaven el van

trobar, el varen enterrar i varen posar una creu a la tomba perquè tots els que passessin

La pairalia de Monteia

per aquell camí, s'aturessin i resessin una pregària per l'ànima del mort. Varen passar els anys i heus aquí que un vespre rúfol un cavaller cavalcava de pressa per arribar al monestir abans no es fes fosc, però, en veure la creu es va aturar i, agenollat, va pregar per l'ànima del difunt. Quan anava a tornar a pujar al cavall, es va trobar que un home se l'enduia mentre cridava: "Espera'm, que torno de seguida". Va veure com s'allunyava sense temps a fer-hi més. Passada la corba del camí, unes escopetades varen ofegar el repic de les peülles del cavall. Tot seguit, va sentir les passes de l'animal que tornava. Quan va ser al costat del cavaller, el desconegut va descavalcar i li va tornar

el cavall, explicant-li que era l'ànima del cavaller de Montellà que, sabent que darrera la raconada del camí l'esperaven uns homes, enemics seus, que el volien matar, s'havia fet passar per ell per a salvar-li la vida, en agraïment a la pregària que li havia dedicat. El cavaller va quedar tant impressionat, que es va fer monjo de Montserrat. De la creu ja no en queda res i ningú recorda on era; només es manté viva la tradició.

Deixem la llegenda i passem a la història. En un document del 1221 s'esmenta, juntament amb Gitarriu, un *Montilio* o *Monteyo*. El 1228 Alemanda de Sales fa donació de les dècimes de diverses parròquies a la capella de Sta. Magdalena de Palau de Montagut, entre elles, la de "*Sancti Michaelis de Montilia*" (J. Fernández, 1990). També apareix com a *Montelia* o *Montilia* a les *Rationes decimarum* de la diòcesi de Girona dels anys 1279 i 1280.

L'any 1324, Ponç de Rocabertí prestà homenatge al bisbe de Girona per raó dels delmes de les parròquies de Llanars, Monars, Talaixà, St. Miquel de Pera, Bestrecà, Escales, Sadernes, Sales, Monteia, Entreperes, Gitarriu i Sant Julià d'Agustí. Dos anys després, Ponç de Rocabertí actua, documentalment, com a senyor de Sales, amb independència del bisbe de Girona.

Disset anys més tard, trobem constància de la venda d'un bosc situat a la parròquia de "*Sti. Michaelis de Montilia, in honorem castri de Salis*" feta per Francesc, la seva muller Sibil·la i la seva mare Guillermina. Pocs anys després, el 1362, apareixia "*Sancti Michaelis de Montilias*" en el *Llibre verd* del Capítol de Girona.

Des de la masia es pot veure can Bosc a l'altra banda del Borró, guardat pel Malveí i la Tossa d'Espinau

Quan el bisbe Josep Taverner i d'Ardena feu la visita a l'ardiaconat de Besalú l'any 1722, autoritzà el domer de Tortellà a "binar", és a dir, a celebrar dues misses els diumenges i dies festius, una de les quals havia de ser, obligatòriament, a St. Miquel de Monteia. Aquest document ens permet assegurar que la parròquia de St. Miquel havia passat a ser sufragània de Sta. Maria de Tortellà.

Si us arribeu fins la capella, veureu que per la banda de migjorn resta mig tapada pel marge, ja que està construïda en un petit tros explanat en el pendent del prat. Feta de carreus ben escairats, és un exemple típic del romànic de la Garrotxa dels segles XII i principis del XIII. Té una sola nau, amb volta apuntada, amb un absis semicircular a llevant. La portalada, senzilla, era adovellada, encara que actualment se n'ha tapiat una part, deixant només una entrada rectangular. A dintre, s'hi guarda una pica baptismal per immersió bastant gran però molt deteriorada.

El casal, situat gairebé al caire de l'espadat, no ens dona cap pista sobre la data de construcció, però podem suposar que es tracta, molt probablement, d'una edificació del segle XVIII. En morir la darrera propietària, la Rosa Roura, els hereus es varen vendre la finca. El [mas](#) encara està habitat per en Josep i el seu gos. És solitària la seva vida en aquest lloc. Gairebé se'l podria considerar com un veritable ermità dels temps moderns.

El casal, situat damunt de l'espadat

Quan hi arribem el gos comença a bordar; és la seva obligació. De fet és un bon jan i li encanta que li tirin pedres o pals per anar-los a buscar. Només cal anar amb compte amb una cosa: si et despistes et pispa l'entrepà! Mentre dinem el gos ens fa companyia. De cop para de bordar. Tot seguit se sent una moto i el gos remena la cua; suposem que és en Josep que baixa de l'Orri. Efectivament, és ell. En arribar, s'asseu amb nosaltres; té ganes de fer petar la xerrada: per Monteia, a part de la gent de l'Orri, només hi passen excursionistes, caçadors i boletaires. Ens explica que viu a la casa tot l'any. Té unes quantes vaques –la majoria els hi varen fer matar per mor de les quotes lleteres comunitàries– i ajuda al mas de l'Orri, on també hi fan estada habitualment. Deixa el cotxe a baix i corre amb moto per la muntanya. Mentre es cargola un cigarret puntualitza que els fa ben petits perquè *“s'ha de fumar poc, de fet no s'hauria de fumar. Però a l'edat que tenim, tampoc es pot beure res que no sigui aigua i encara que diuen que el tabac escurça la vida, tampoc vindrà d'un cigarret. Un paquet de picadura em dura tot un mes!”*. Comenta que pel camí que hem pujat ara no hi passa gairebé ningú, només algun caçador que va a fer l'espera del senglar, i ara, *“com que n'hi ha tan pocs de senglars!”* Li aclarim que deu ser en aquesta zona que n'hi ha pocs, perquè, en general, el terra de la muntanya està tot remogut arreu. Compartim una xerrada de la bota i ens acomiadem fins la propera.

Sant Grau (Santa Maria) d'Entreperes

Si el topònim Pera deriva del llatí *petra* “roca” (Coromines, 1996), és clar que Entreperes vol dir “entre roques” o “entre penyes”. Realment ben triat per un llogarret situat en una graonada de la muntanya, sota el pic de la Calma, amb magnífiques vistes sobre les valls del Llierca i del Fluvià.

Entreperes

El trobem esmentat per primera vegada l'any 1031, en la donació que feren els executors testamentaris de Ramon Oliba al monestir de Sta. Maria d'Amer d'uns aïlls situats a Bolós i “*in alio loco que vocant Interpetras*”.

No és fins el 1228 que apareix documentada l'església de Sta. Maria, malgrat ser una construcció del segle XII, quan Alemanda de Sales fa donació de les dècimes de diferents parròquies, que tenia en feu del bisbe de Girona, a l'esglésiola de Sta. Maria Magdalena, situada a Palau de Montagut.

Consta també l'establiment d'un tal Noguier en una borda de “*Sancte Marie de Intraperiis*” l'any 1265, a canvi del pagament anual de 18 sous barcelonesos de tern, tasca de pa i vi i mitja mesura de blat a l'abat Mateu del monestir de St. Pere de Camprodon. Pocs anys més tard, a les *Rationes decimarum* de la diòcesi de Girona dels anys 1279 i 1280 –on es relacionaven les esglésies amb rendes pròpies que eren obligades a contribuir al sosteniment de les croades– apareix com “*ecclesia de Inter Petras*” i “*ecclesia de Interpetris*”, respectivament.

L'any 1324, Ponç de Rocabertí prestà homenatge al bisbe de Girona per raó dels delmes de les parròquies de Llanars, Monars, Talaixà, St. Miquel de Pera, Bestrecà, Escales, Sadernes, Sales, Monteia, Entreperes, Gitarriu i Sant Julià d'Agustí. “*Sancte Marie de Intraperiis*” també és consignada el 1362 al *Llibre Verd* del capítol de Girona.

El pòrtic és de construcció posterior

L'absis també ha sigut sobrealtat

Més endavant, passà a ser sufragània de Sta. Cecília de Sadernes. Com que hi havia reserva del Santíssim i no hi vivia cap capellà, el 1722 en la visita pastoral del bisbe Josep Taverner i d'Ardena a l'ardiaconat de Besalú, va obligar al rector de Sadernes a tenir el vicari resident a Entreperes, a més de donar-los llicència a tots dos per "binar", és a dir, poder celebrar dues misses cadascun els diumenges i festius per tal de poder atendre els feligresos de les cinc parròquies que tenien a càrrec seu.

L'església tenia un altar dedicat a St. Grau i modernament és coneguda per la seva advocació.

En l'edifici, recentment restaurat, es poden observar clarament dues èpoques diferents de construcció. La primera, típica de l'arquitectura garrotxina en ple segle XII, configurava una construcció d'una sola nau i absis semicircular al costat de llevant. La segona, correspon a la reforma que va afectar la nau, que fou sobrealçada amb unes golfes amb finestres –on es pot veure el teulat aguantat per pilars que descansen sobre la volta– per sobre de la cornisa original i allargada vers ponent, construint-se un campanar,

El teulat està suportat per pilars que es recolzen sobre la volta

A St. Grau es diferencien perfectament les dues èpoques de construcció

de planta quadrada i amb obertures a quatre vents, a sobre de la part allargada. Actualment és accessible a través d'una escala metàl·lica clavada a la part interior del mur de migjorn de la nau; val la pena pujar-hi: la panoràmica és impressionant. A la mateixa façana que suporta el cloquer es va obrir la nova porta d'entrada, aixoplugada per un altre cos d'edifici a manera de pòrtic amb tres arcs de mig punt que s'hi va construir en temps més moderns, probablement durant el període barroc. L'absis, també sobrealçat per damunt del ràfec original format per una motllura aguantada per mènsules llises, s'uneix a la nau, que té volta de canó amb secció apuntada, amb un doble plec en gradació i dos escalons per a salvar el desnivell del sòl. La volta absidal, construïda en el moment del sobrealçament, arrenca d'una senzilla imposta. Al bell mig del semicercle hi ha una finestra de doble esqueixada i arc de mig punt igual que la que està situada al mur de migdia, al costat de l'antiga porta d'entrada, que està decorada amb tres arcs de mig punt en gradació, adovellats i llisos que arrenquen d'una imposta.

És interessant remarcar la presència de dues fornícules obertes als murs laterals de la nau, a la part de llevant i d'una pila de pedra sense decoració.

Adossat al mur de migjorn hi ha el cementiri i la sagristia, d'època molt posterior. Aquesta última comunica amb l'interior de l'església per una porta construïda just a sota d'una finestra bessona de la que es pot veure a sobre dels nínxols.

Tot el recinte està tancat, amb l'entrada protegida, per evitar l'accés del bestiar a la sagrera del temple, per una porta moderna i una antiga reixa a terra.

Una antiga reixa a terra, barra el pas del bestiar a la sagrera

El tancament pel costat de migjorn el fa la rectoria, abandonada durant molts anys. Però ara, en arribar, des del camí ja s'hi veuen les plaques solars, signe inequívoc que està habitada. Efectivament, comprovem amb alegria que la vida ha tornat a aquest paratge: ara hi viu la Verònica amb la seva filla, l'Aigua Maria, de sis anys. La Verònica, que parla el català gairebé sense accent, va arribar de l'Argentina ara farà quinze anys, i ja en fa tres que es va instal·lar a la rectoria d'Entreperes, mitjançant un conveni amb el bisbat que li cedeix l'edifici a canvi de la seva millora i conservació. Treballa l'hort que hi ha al costat de la casa: el té molt ben arranjat i ens explica que, una vegada retirades les pedres, la terra és molt bona i se'n treu un bon profit. L'aigua

la comparteix amb Can Pentinet, ja que totes dues cases l'agafen de la mateixa font. Cada dia porta l'Aigua Maria a l'escola a Montagut i ella fa feines diverses: des de desbrossar boscos fins a ajudar en un restaurant. Com a projectes immediats, està estudiant la possibilitat de muntar un refugi en l'edificació mig enrunada que hi ha sota la rectoria i fer un tancat per a posar-hi un parell de burros que utilitzaria per a fer passejades pels voltants de Sadernes.

Sembla que han quedat lluny els anys en què l'ermita estava sense porta i amb un gran forat a la volta. Després de la restauració, el bon estat en què es troba actualment l'esglésiola es deu, sens dubte, a la presència de la Verònica que la vetlla i en té cura. Li ho agraïm de cor.

Can Diumenjó

Abandonat els anys cinquanta del darrer segle, com la majoria dels [masos](#) d'aquestes muntanyes, es troba en un estat de ruïna total.

Era propietat dels Galceran de Sadernes i quan va quedar deshabitat es varen vendre el teulat. Les teules antigues són molt ben pagades i, a més, sense teulat, la casa està exempta de pagar contribució. Sense la coberta l'esfondrament de la resta de l'edifici ha sigut molt més ràpid, fins arribar a l'estat en què es troba actualment.

Només unes ruïnes poden gaudir del superb paisatge

Anys més tard la propietat es va vendre a l'ICONA i actualment pertany al Departament de Medi Ambient de la Generalitat. Segons ens ha explicat la Verònica de St. Grau d'Entreperes, la Generalitat està estudiant la possibilitat d'instal·lar-hi un refugi.

Can Pentinet

Sembla ser que va ser construïda pels volts de l'any 1345, cinc anys més tard que el veí casal de la Quintana que, per cert, també torna a estar habitat. Com la resta del veïnat vivien de la terra: el bestiar, l'hort, el bosc i el [carbó](#). Els anys cinquanta varen portar el desencant i la ruïna als pobladors de la [masia](#), que la varen abandonar. No podent mantenir la propietat, va ser venuda els anys setanta i els nous compradors la varen revendre a en Frank Müller, un pagès alemany que ja fa 15 anys que hi viu amb la seva família. Va arribar amb la seva parella buscant un lloc tranquil on poder-se instal·lar, ja que no ho havia trobat al seu país. Li va costar cinc anys de gestions aconseguir els permisos per obrir la pista que li permet l'accés directe des de Sadernes, ja que abans havia de donar la volta per Gitarriu, Entreperes i la Quintana per poder arribar a casa, per una pista

El tradicional i el modern es combinen a can Pentinet

en un estat bastant deplorable. Esmerçava una hora i mitja en fer el trajecte! Ara poden portar les tres filles que tenen a l'escola a Montagut, recorrent la carretera un mínim de dues vegades cada dia. L'impacte produït amb la seva construcció és bastant inferior que el que s'observa en altres carreteres similars i no s'ha notat excessivament en el camí secular que enllaça Entreperes amb Sadernes pel qual baixem nosaltres. Només ens la trobarem en un petit sector a la part més baixa. Parlen un català perfecte i viuen dels ramats –venen cabrits i xais, tal com es pot veure en el rètol que tenen a la porta– i del conreu de l'horta. A més estan preparant un pla de gestió forestal per a poder accedir a l'explotació del bosc.

Tenen un gran dipòsit d'aigua que porten de la mateixa font que utilitzen la Verònica i la seva filla a St. Grau d'Entreperes, plaques solars per a la producció d'energia elèctrica i telèfon. En Frank ens explica que el secret resideix en no practicar un conreu exclusiu, sinó diversificar-lo al màxim, per tal que si falla una cosa es pugui comptar amb una altra. Es queixa de la manca de pluges i de la fred d'enguany, que l'ha obligat a mantenir els ramats tancats i haver-los d'alimentar cada dia amb el farratge que tenia acumulat.

Què més voldríem que tots els masos abandonats que anem trobant es poguessin recuperar com aquest!

Però no hem de perdre l'esperança: des que hi ha la pista acabada s'ha començat a poblar la contrada; fins a set famílies s'han establert a la rectoria d'Entreperes, la Quintana...

Sadernes

Amb aquest topònim molt discutit –sembla que provindria de la romanització del mot ibèric *seterras* derivat en última instància de *sedeterra*– es coneix un veïnat, constituït, com tants altres de l'Alta Garrotxa, per una vintena de masos escampats per la muntanya i un petit nucli arrezerat al voltant de l'església de Sta. Cecília. Les notícies històriques que en tenim, com en la majoria dels casos, provenen de la documentació en què s'esmenta l'església. La trobem, l'any 977, en l'acta de fundació del monestir de St. Pere de Besalú en què el comte-bisbe Miró fa donació al monestir d'unes terres situades a la parròquia de “*sanctae Ceciliae de Sadernes*”.

Santa Cecília i la rectoria

“*sanctae Ceciliae de Sadernes*”.

Vint-i-set anys més tard, la parròquia devia ser feu del comte de Besalú, Bernat Tallaferro, ja que se celebrà un judici al castell d'aquesta vila l'any 1004 en el qual el bisbe Ot de Girona reclamava al comte la possessió de diverses esglésies del seu comtat, entre les quals s'esmenta la de Sadernes.

A més de pertànyer al monestir de St. Pere de Besalú, la parròquia va estar sota el domini i jurisdicció de la baronia del Castell de Sales i del castell de Bellpuig de Tortellà.

L'any 1324, Ponç de Rocabertí prestà homenatge al bisbe de Girona per raó dels delmes de les parròquies de Llanars, Monars, Talaixà, St. Miquel de Pera, Bestrecà, Escales, Sadernes, Sales, Monteia, Entreperes, Gitarriu i Sant Julià d'Agustí. El 1362 trobem “*Sancte Cecillie de Sadernesio*” en el *Llibre verd* del Capítol de Girona.

Pocs documents més coneixem fins a final del segle XVI, en temps del bisbe Arévalo de Zuazo. Quan retrobem la parròquia ja se li han annexionat les de Riu –amb seu a l'església de St. Feliu de Riu– la de Gitarriu –centrada a l'església de St. Andreu– i la d'Entreperes que ja coneixem. Efectivament, s'inscriu “*Sanctae Ceciliae de Sadernas*”, a les *Sinodals de la diòcesi gironina* del 1691, juntament amb Riu i Entreperes.

Al segle XVIII, es veu que el bisbe Josep de Taverner i d'Ardena va revisar amb molta cura el nombre de misses que celebrava cada capellà. Sembla ser que només se'n podia oficiar una al dia i que, per a celebrar-ne més, calia una llicència especial. Com que a Sadernes corresponien quatre parròquies, hauria hagut de tenir quatre capellans. Però aquest no era el cas, ja que només hi havia un rector i un vicari, que havia de residir a Entreperes ja que en aquesta església hi havia reserva del Santíssim. Aleshores, l'any 1722 el bisbe signà una disposició en la qual s'autoritzava als dos clergues de Sta. Cecília a “binar”, és a dir, a celebrar dues misses cadascun els dies festius per tal d'atendre la feligresia d'almenys quatre de les cinc parròquies que tenien encomanades, ja que rebé també com a sufragànies, les parròquies de St. Aniol d'Aguja i Talaixà.

Segurament, Sadernes deixà de ser municipi independent en la reestructuració general que es va fer del partit judicial d'Olot l'any 1843, en el qual passà de tenir 60 ajuntaments a tenir-ne 29, quedant annexonat a Sales de Llierca.

Quan el 1847 és nomenat bisbe Florencio Lorente – després de 13 anys d'interregne a la diòcesi degut a les fortes discussions que es varen produir entre els canonges en haver de fer la proposta per a l'elecció del 1834– revitalitza la diòcesi, fent molt més estrictes les visites pastorals. Hi ha notícia de la que va portar a terme l'any 1858 a Sta. Cecília, on es parla de l'existència d'una imatge de la Mare de Déu que es guarnia amb vestits postissos, com tantes altres en aquella època. Desconeixem la raó, però es va manar que tant a la Verge com al Nen Jesús *“se les quiten las vestiduras que tienen y se les pongan otras más decorosas y adecuadas al objeto”*.

Sobre la procedència d'aquesta imatge hi ha diversitat d'opinions. J. Murlà opina que devia ser la que procedia del santuari de les Aguges, mentre que J.M. Marquès creu que es tracta de la vella imatge que es venerava a Entreperes que va ser traslladada a Sadernes.

Sta. Cecília, façana de ponent

L'església és un edifici que respon a les característiques del romànic del segle XII, d'una sola nau, amb la capçalera a llevant, i un absis semicircular que té una finestra de doble esqueixada i arc de mig punt, una cornisa i un senzill fris amb mènsules. La porta d'entrada

Tot el temple va ser sobrealçat i s'hi varen practicar espitlleres. La porta cegada era la que donava pas a la sagristia.

és a ponent, amb tres arcs en degradació, llinda i timpà sense decoració. Damunt de la porta hi ha un ull de bou que degué substituir una antiga finestra romànica i, culminant la façana, trobem el campanar. L'antic cloquer romànic de cadireta, de dues arcades, ha quedat integrat en l'actual, de planta quadrada i finestres a quatre vents, que allotja dues llantes de camió –dels russos de l'exèrcit republicà– com a campanes, inicativa de Josep Cufí, en “Pep”.

La presència de bandolers i trabucaires va obligar a fortificar l'església. Es va aixecar el terrabastall espitllerat que es pot veure actualment a partir de la cornisa del teulat, conservant la mateixa forma original de l'edifici, que servia tant per a l'estada com per a la defensa. No

hem d'oblidar que per aquests verals hi varen haver fortes topades entre carlins i lliberals al llarg del segle XIX.

L'interior té volta apuntada i l'absis, que és més estret que la nau, té la volta de quart d'ametlla. L'any 1628 es construí un altar major de fusta, que fou substituït per un de guix el 1879, alhora que se'n construïen tres més de laterals, que venien a complementar el de la Mare de Déu del Roser que s'havia bastit el 1853.

L'any 1876, el Sr. Bolós, d'Olot, va regalar a la parròquia un reliquiari de Sta. Cecília que va ser portat de Roma.

L'any 1936, Mn. Joan Conill, l'últim rector, fou assassinat i l'església va ser saquejada i cremada. A partir de l'any 1939 es va reconstruir, prenent l'aspecte que té actualment.

Observeu el sobrealçat de l'absis amb espitlleres i les obres que es fan actualment a la rectoria

A l'extrem nord-oriental de la nau, s'hi va construir una sagristia, que comunicava amb l'església per una porta que es va obrir al mur de la nau, a tocar l'absis. Ja fa uns anys que es

va suprimir; a l'exterior, encara es pot veure l'antic terra, fet amb toves; la porta s'ha tapiat i s'ha arrebossat.

Al costat de l'església hi ha la rectoria. Segurament va ser construïda el segle XVIII, en temps del rector J. Cabell, segons resa la llinda de la porta principal, al costat de l'entrada de l'església, datada l'any 1760. Fins l'any passat el bisbat la tenia llogada a en Quim, que havia habilitat les golfes amb matalassos i es podia utilitzar com a refugi. En no ser possible legalitzar la situació, s'ha llogat al Consorci de l'Alta Garrotxa i des del mes d'octubre del 2004 s'hi estan fent obres per a convertir-la en la seva seu administrativa. Sembla ser que no està previst que se'n pugui habilitar una part com a refugi. Un altre que n'hem perdut! Per a fer nit a Sadernes, ara només hi ha el càmping.

A canvi, sembla que es recuperarà el de St. Aniol d'Aguja i que se'n farà un de nou a Talaixà que ocuparà l'església i la rectoria: el bisbat cedirà els edificis al Consorci de l'Alta Garrotxa perquè els pugui restaurar i adequar al nou ús.

A can Galceran, ara hi ha l'hostal

Formant part d'aquest nucli de població al voltant de l'església de Sta. Cecília, actualment hi trobem el càmping i l'hostal.

Aquest últim està ubicat, des de fa anys, en el casal fortificat de can Galceran, on feren estada durant la tercera carlinada els infants Alfons Carles de Borbó i M. de les Neus de Bragança, els primers dies de la seva estada a Catalunya. Amb els seus orígens ancorats en les profunditats del temps –sembla que són coetanis amb la mateixa església– ara hi trobareu bona taula i bona vianda cada cap de setmana.

La festa major de Sadernes se celebra, en honor de Sta. Cecília, el dia 22 de novembre, o el diumenge més proper.

El pont d'en Valentí

Anem a entrar al cor mateix de l'Alta Garrotxa! Aquest pont n'és una porta, oberta sempre a tothom.

Pageses, pastors, [carboners](#), contrabandistes, guàrdies civils, [minaires](#), [músics](#), monjos, traguiners, mossos de l'Esquadra, enamorats, llenyataires, carlins, capellans, desemboscadors, lliberals, trabucaires, artigaires, militars, noiots i noietes, mares i pares, ermitans i excursionistes, tots l'hem creuat i hem trepitjat els vells camins d'aquesta terra de "mala petja", però que deixa la seva petjada al cor i t'obliga a tornar-hi una vegada i una altra.

El pont d'en Valentí espera amb els braços oberts a tothom que hi vulgui passar

És l'únic pas sobre la riera de St. Aniol –a part de multitud de passeres i guals– quan baixa una mica plena, si és que no ens volem mullar fins una mica més amunt dels peus. Per aquí passaven tots els viatgers que baixaven de Camprodon, Beget i Hortmoier pel coll de Talaixà cap a la vall del Fluvià per Sadernes i Montagut, o bé anaven cap a l'Empordà pel coll de Riu o per Gitarríu, Bassegodà i Albanyà.

En altres temps, fou un lloc molt transitat. Tant, que just al costat s'hi va instal·lar un hostel que va ser conegut com a "Hostal de les Mosques" o "Ca la Bruta".

El nom es podria associar a la família dels Valentí que podrien haver deixat la seva empremta en el nom d'aquest pont. Un tal Pere Valentí posseïa "*una habitació dita de l'Espasa*" –una clara referència al castell s'Espasa, les ruïnes del qual estan encimbellades dalt del cingle que domina l'engorjat del pas d'en Roca– *amb els seus honors i possessions*" (Català, 1971) situada a la parròquia de Sadernes, en domini directe de Roger de Malart, senyor de Sales, a favor del qual en feu lliure renúncia en un document datat el primer de juny del 1410.

És un pont de dos ulls, que sembla d'època gòtica, de factura similar al que hi ha sobre el Llierca, aigües avall de Sadernes. Poques referències històriques en tenim, algunes a través de la literatura. Marià Vayreda ens en parla a la seva novel·la "*La punyalada*", els personatges de la qual es mouen per tota aquesta zona, entre Albanyà i el santuari del Coral. Parlant d'un segrest que havia fet una partida de trabucaires que manava un dels protagonistes, l'Esparver, diu: "*...per aquells dies cobrà el rescat d'en Cruells de Bigues, al qui portava ja pres de quan corria per Collsacabra. L'operació es féu en el casinyot de sobre el pont de Valentí...*"

Els dos ulls del pont són com dues portes obertes a l'aventura per les terres de l'Alta Garrotxa

Naturalment, el *casinyot* és el que després fou un "ròneg hostal" segons recorda Cèsar August Torras en parlar del pont a principis del segle XX: "*Causa estranyesa trobar un pont antic, relativament important, en punt tant desert i solitari, freqüentat ara tan sols per carboners, llenyataires i desembossadors i algun temps per contrabandistes*". Després del que hem dit abans, els que quedem sorpresos som nosaltres, que un personatge com ell, gran excursionista i coneixedor del territori no valorés la situació estratègica del pont d'en Valentí.

Actualment sembla que ha comprat la finca el propietari de Llongarriu, a la vall del Bac, i que pensa arranjar-ho. Esperem que aquest sigui el punt de sortida que permeti retornar la vida a la vall.

Per aquests rodals, hi ha unes quantes coves on s'han estudiat jaciments arqueològics: la del Bisbe, la de les Monges i la dels Ermitons, a més del jaciment de l'Hort d'en Roca.

L'antic hostal de ca la Bruta

Només per deixar-ne constància: aigües amunt de la riera, camí de St. Aniol d'Aguja, es troben les ruïnes d'una antiga [farga](#) –que segurament utilitzava [mineral](#) extret de la mateixa muntanya, on encara s'en troba (Molera i Barrueco 1983)– i, passat el Gomarell, abans d'arribar a l'antiga parròquia, les d'un antic [molí](#); per més feréstega que sigui la contrada, les activitats industrials també hi han sigut presents.

Talaixà

Deixem que sigui Carles Bosch de la Trinxeria qui ens descrigui el paisatge: “*Per a fer-se càrrec de la grandiositat del cercle de Talaixà, és necessari pujar al cim de la muntanya de Bassegoda. Des d’allí es domina l’immens amfiteatre format pels cingles, els graons dels quals tenen 100 metres d’altura. Hi ha cingle que té fins a quatre d’aquests graons, tots tallats a pic i sobreplombats, de manera que una pedra tirada des del cim tarda molt a arribar a baix; es pot comptar d’espai fins a dotze, i arribant a dotze se sent l’estrèpit ocasionat per la pedra que cau al fons de l’encaixonat torrent. En els estrets graons, que formen els cingles, creix una vegetació de boixos, faigs i fins teixos. En cap altra part del Pirineu he trobat el teix, només en aquests cingles. Al fons d’aquelles timbes corre un torrent que desemboca al Fluvià. A la vora d’aquest torrent, des del cim d’aquelles gegantines muralles, es veu blanquejar una ermita, Sant Aniol.*” Ell recorregué aquests verals l’any 1883.

Just al coll trobem el nucli de cases que s’arremolinen al voltant de l’església de St. Martí. El pedró és un mirador excepcional. A sota, per la banda de llevant, es pot veure la Quera –de “*quer*”, paraula d’origen probablement celta que provindria de l’arrel “*karr-*” que vol dir “pedra, roca” (Coromines, 1990)– envoltada de penyals, una antiga pairalia amb una capella adossada a l’habitatge. Més avall, el Gomarell s’obre com una immensa gola que vomita, lentament, la riera de St. Aniol; a l’altra banda de la riera, St. Feliu i la Plana de Riu, coronades pel santuari de les Aguges i vigilats pels cingles de Gitarriu a migjorn i l’etern sentinella del Bassegoda que els empara de la tramuntana. Per ponent, el Bestrecà, tancant la vall d’Hortmoier, per on baixarem nosaltres; a sobre nostre, a tramuntana, la carena del pic de Sant Marc, que, passant pel pic de les Bruixes, porta al Comanegra i al sud, l’escarpada pujada fins al Ferran.

St. Martí de Talaixà i la rectoria

El topònim probablement sigui de procedència romana: *thalassianum*, que derivaria del mot grec *θαλασσα* “alta mar” (Coromines, 1997) i, com sempre, les notícies que en tenim provenen de l’església de St. Martí. Bé, no de l’actual, sinó de la primera que es bastí en aquest lloc i de la qual no en resta cap testimoni. La primera referència que en tenim és com a monestir benedictí, una cel·la creada pels monjos de St. Aniol d’Aguja a qui se’n confirma la possessió –a petició del seu abat Racimir (o Rimila)– a través d’un diploma de Carles el Calb, net de Carlemany, datat l’any 871 (870 segons Montsalvatje, *Notícies històriques*, v. XVII, p. 226) al qual es refereix com la “*cella vocabulo Talaxano*”. Racimir era també el nom de l’abat de Sta. Maria d’Arlés del Vallespir quan va ser destruït pels normands el 858 o 859; per això hi ha alguns autors que apunten la possibilitat que sigui el mateix, i que s’hagués instal·lat a la vall d’Aguja amb la resta de la comunitat fugida de Sta. Maria, buscant paratges més tranquils. Podria ser una explicació al fet que St. Aniol estigui tan amagat però, com recorda J. Salrach, pot ser que es tracti d’una simple coincidència de

noms dels abats. Un segle i escaig més tard, St. Martí de Talaixà, juntament amb el mateix St. Aniol, hauria passat sota el domini del monestir de St. Llorenç del Mont.

De l'antiga església només es conserva aquesta preciosa pila baptismal

Segurament es va construir una segona església en el lloc, de la qual sembla que només en restaria una pila d'aigua beneïta i una pica baptismal romànica feta d'una sola peça de pedra, decorada amb arquacions cegues.

Torna a ser esmentat com a "*collo de Toloxano... in termino de Talaxano*" el 977, en l'acta de fundació de Sta. Maria de Besalú, feta pel comte de Besalú i bisbe de Girona Miró Bonfill. El 1004, en la resolució d'un judici que tingué lloc al castell de Besalú, on el bisbe Ot de Girona reclamava al comte Bernat la possessió de diverses esglésies, apareix com a "*ecclesia de Talaxano*". El mateix topònim el trobem documentat el 1094:

"*Sancti Martini de Talaxano*" en definir els límits d'un mas a la parròquia de St. Miquel de Medians, cedit a Sta. Maria de Besalú, el 1228 (Coromines, 1997) i el 1362, amb el mateix nom, en el *Llibre Verd* del capítol de Girona (Montsalvatje, 1909). Anys abans, el 1324, Ponç de Rocabertí havia prestat homenatge al bisbe de Girona per raó dels delmes de les parròquies de Llanars, Monars, Talaixà, St. Miquel de Pera, Bestrecà, Escales, Sadernes, Sales, Monteia, Entreperes, Gitarriu i Sant Julià d'Agustí.

La tornem a trobar inscrita en els *Sinodals de la diòcesi de Girona* de l'any 1691 com a "*Ecclesia de Talaxà*".

L'edifici actual, que es podria datar dels segles XVII o XVIII fou la darrera seu de la parròquia de Talaixà fins que al segle XVIII passà a ser sufragània de Sadernes, i posteriorment d'Oix. Al 1722 hi residia el vicari d'aquesta parròquia, que fou autoritzat pel bisbe de Girona Josep de Taverner i d'Ardena, juntament amb el rector d'Oix, a "binar", per tal de poder celebrar dues misses cadascun els dies festius i poder, entre tots dos, atendre quatre de les cinc esglésies que tenien al seu càrrec, ja que, a més de les esmentades, els corresponien les d'Hortmoier, Escales i Ribelles.

El seu estat actual és ruïnós: amb la volta mig esfondrada, sembla que esperi el tret de gràcia. Però, és probable que gràcies a una cessió del bisbat al Consorci de l'Alta Garrotxa, es faci un refugi que ocuparà la vella església i la rectoria que hi ha al costat. Actualment ja hi ha un petit refugi particular a Talaixà i una part de can Ferrer que es pot utilitzar com a refugi lliure, gestionat pel Centre Excursionista d'Olot.

I també ho devia haver sigut aquesta pila per a contenir l'aigua beneïda

Existeixen documents que demostren que els anys 1837 i el 1841 Talaixà encara existia com a municipi: una carta del seu alcalde al "*senyor alcalde consistorial de Sous*" fent referència al proveïment de les tropes durant la Primera Carlinada. Talaixà, igual que Sous, deixà de ser municipi independent en la reestructuració

general que es va fer del partit judicial d'Olot l'any 1843 –en el qual passà de tenir 60 ajuntaments a tenir-ne 29– formant part, des d'aleshores, del municipi de Montagut.

Els darrers habitants que varen deixar Talaixà varen ser en Miquel i la Cisqueta, masovers de la Masó, que es varen traslladar a la Plana de Riu, molt més ben comunicada, ja que té una pista que la uneix amb Sadernes.

Poc abans d'arribar al coll de Talaixà, si venim des del pont d'en Valentí, es troba el camí que puja des de la plana de la Muntada. Allà hi he trobat en Llorenç de can Gustí, una masia situada a la vall de Riu, prop de la Plana. A la tardor del 2005 farà vint-i-nou anys que s'hi varen traslladar des de la Quera. És el quart de cinc germans. La seva mare va morir de càncer a l'hospital el mateix any que varen fer el trasllat i el seu pare ja feia anys que era mort; la tia Dolors va tenir cura dels orfes. El seu germà, en Joan, es va casar amb la Dolors, la filla d'en Miquel i la Cisqueta. Ara, en Llorenç puja cada dia des de can Gustí fins a Talaixà i dues o tres vegades per setmana s'arriba fins al pic de St. Marc per a tenir cura del bestiar.

Només conreen farratge, i l'hort els ajuda a anar tirant. Comenta que el senglar ha anat molt de baixa per aquests verals, perquè cada vegada troba menys menjar, i que per això ha anat baixant cap al pla. Comentem la possibilitat que el Consorci de l'Alta Garrotxa faci un refugi a l'església i la rectoria; li

pregunto com li sembla que es podria solucionar el problema de l'aigua i explica que, si no es resol amb una cisterna on recollir les aigües plujanes pot ser complicat, ja que la font que hi ha vora el torrent i que abastia el veïnat, cada vegada raja menys, i que si encara estigués habitat, no seria suficient ni de bon tros; opina que deu ser degut a que ara plou molt menys que anys enrera.

De fet, en Miquel i la Cisqueta de la Masó no varen ser els darrers habitants de Talaixà: no podem oblidar en "Rodri"! Rodrigo Gómez Rodríguez, originari de Huelva –on hi va néixer el 1914– es va establir a Talaixà quan tenia setanta anys. Era a mitjan anys vuitanta. El vàrem conèixer el maig del 1993; era molt enraonador, probablement perquè no tenia ningú amb qui parlar, i quan podia ho aprofitava. Ens va ensenyar l'hort –que tenia tancat perquè els animals no se li mengessin les verdures– i can Ferrer, on ell vivia i que havia restaurat. Ens va explicar com li havien pujat els materials i també com l'havien hagut de venir a buscar amb helicòpter una vegada que

I s'aguanta per miracle

estava malalt i no es podia moure. Comentava que baixava sovint a comprar a Oix i que de tant en tant anava a Barcelona, on hi tenia els fills, però que s'hi trobava ofegat i només

L'església actual, deu ser dels segles XVII o XVIII

pensava en tornar a Talaixà. Estava realment molt enfadat per l'intent que havia fet per aquells anys el Sr. Racionero de tancar la vall d'Hortmoier; deia que no es podia tolerar que els diners permetessin ningú apropiarse d'un patrimoni que era de tots. Tenia relació amb els centres excursionistes de la zona, sobretot amb el d'Olot. Així va viure, com un ermità del segle XX, sol, com era el seu desig, fins que va morir, l'any 2000. A Talaixà reposen les seves cendres, i segur que el seu esperit vetlla perquè no es trenqui la pau d'aquests indrets que ell tant va estimar.

La Masó, al costat de l'església de St. Martí

Darrera l'església surt el corriol que s'enfila cap al pic de St. Marc i les Balmes d'Uja. Si l'agafeu, al cap de poca estona, sobre el turonet que domina el coll trobareu, enmig de les alzines, les restes d'una torre que, per la seva estructura, es podria datar entre els segles XIV i XV. El lloc on es troba i les característiques que presenta gairebé ens permeten assegurar que es tracta d'una torre de guaita: el paisatge que s'albira sobre les valls de Riu, Sant Aniol i el pla de la Muntada per una banda i el Banc del Vaquer fins al Grau d'Escales per l'altra, així com els accessos a Talaixà pels dos vessants, pocs

dubtes ens deixen sobre la funció que devia tenir, malgrat que els habitants de la contrada encara conservin la tradició de les antigues llegendes i expliquin que en temps llunyans en aquell lloc hi hagué un convent de monges. En les llargues nits a la vora del foc, s'explicava també que el baró de la Quera havia construït un llarg passadís que el permetia accedir al convent. Les seves intencions devien estar relacionades amb alguna "visita" a les novícies, ja que la llegenda va més enllà i ens presenta un personatge dominat per fortes passions: s'explica que un dia volia anar fins a Sta. Bàrbara de Pruneres a exercir el "dret de cuixa" en una donzella del veïnat que s'acabava de casar. Plovia a bots i barrals i, en arribar a la riera que passa sota Oix i que prové de la Vall del Bac es va trobar que l'aigua li barrava el pas. Per a evitar que es repetís la situació, va ordenar que es construís el pont que encara es pot veure aigües avall del que la carretera utilitza actualment per accedir a Oix.

Llegendes, tot llegendes, que enriqueixen, però, la cultura d'un país i ens retornen a la infantesa, quan no existia la televisió, i les nostres àvies ens feien revivre el passat del nostre poble i mantenien vives les nostres tradicions. Com es mantindran vives ara? No ens deixem envair per tradicions alienes! És un pas més vers la claudicació davant la conquesta sociocultural que està patint el nostre poble, i un poble sense tradicions és un poble sense identitat

El Vaquer

Baixant pel vessant de ponent del coll de Talaixà, davant del Bestrecà i dels cingles del Ferran trobem el Vaquer, propietat del Sr. Racionero. Les feixes tornen a ser treballades, després de molts anys, per en Jaume, que ve de Surroca, un mas de Beget.

Fa una vintena d'anys la [masia](#) va ser restaurada. Actualment, està deshabitada; amb els finestrons oberts, les finestres semblen grans ulls buits intentant veure el superb paisatge. L'únic senyal de vida el donen l'aigua de la font i les granotes que xipollegen a l'aigua del gran dipòsit que hi ha davant de la casa i fan cor als ocells, amb el seu raucar, com el darrer tornaveu dels crits de la quitxalla que corria per l'era, no fa tants anys.

El Vaquer

El pas dels Lliberals

Quan el GR-11 arriba al torrent del Vaquer, fa una corba en angle recte a la dreta per acabar de baixar fins la palanca del Samsó. Si, poc abans d'aquesta corba, girem a l'esquerra, trobarem un corriol, primer més o menys embardissat, que travessa el torrent i va seguint la riera de Beget pel marge esquerre amb lleugeres pujades i baixades: és l'antic camí de bast que enllaçava la vall d'Hortmoier amb Escales i Oix; n'era l'única via de comunicació abans que es construís la pista que va per l'altre marge de la riera.

El paraments de pedra que fan de suport al camí

El camí es pot recórrer sencer, i ofereix unes imatges fantàstiques i, a estones, esglaiadores. Des de la pista es veu el camí que serpenteja per l'altra riba per sota dels cingles del Ferran fins arribar al grau d'Escales. En aquest punt la plàcida vall d'Hortmoier s'estreny en un pas escabros obert per l'aigua entre els cingles del Ferran i els grenys del Bestrecà. Per a superar-lo, el camí s'eleva a més de 50 m sobre la riera i es poden veure els paraments de pedra que es varen construir per assegurar el pas: és el Pas dels Lliberals. El nom prové "d'una horrorosa tragèdia de nostres lluites civils, qual relat fa escruixir y que contat en lloc ja per si sinistre, pels guies i moços que vos acompanyen mostrant-vos marques imborrables del vandàlic fet, us fa posar els cabells de punta", segons explica Cèsar August Torras. Josep Girona i Casagran ens

acaba d'aclarir el fet: *“Aquest lloc, no massa plàcid certament, fou l'escenari estremidor d'un fet esgarrifós, no pas l'únic, dissortadament ocorregut durant la primera guerra carlina. Els voluntaris liberals de la Pobla de Lillet, portats fins allí en corrua de presos pels seus adversaris, foren precipitats daltabaix del murallam i estavellats contra les roques del riu”* (Sala i Puigdevall 1984). Els seus crits i gemecs han quedat per sempre en l'aire garrotxí i quan hom travessa el Pas, sembla que es tornin a sentir en el brunzir de l'aigua pels penyals i en l'udol del vent que s'escola invisible entre les cingleres i espadats.

Però no ha sigut aquest l'únic fet sagnant de la contrada. No massa lluny d'aquí, a la serra del Totx o del Toix, al sud-oest d'Oix, va tenir lloc la cèlebre batalla que va prendre el nom del lloc. El general empordanès Savalls, amb els seus homes, va esperar en aquest indret els 2500 soldats de l'exèrcit regular que anaven a alliberar Olot, assetjada pels carlins. El 13 de març del 1874 els varen atrapar dintre la vall i els varen esclafar. Varen fer 2200 presoners –entre els quals es trobava el general liberal empordanès Nouvilas– i varen capturar 140 cavalls, quatre peces d'artilleria, 2000 fusells, munició, i material de guerra divers. No tenien prou personal per recollir tot l'armament que va quedar escampat pels marges, feixes i camps. Tres dies després, Savalls ocupava Olot on hi va fer una entrada triomfal, amb desfilada inclosa, i la va convertir en la capital dels carlins. Entre el botí hi havia també la caixa de la intendència governamental amb 70.000 (o 80.000, segons TV3) duros que varen desaparèixer (Sala i Puigdevall, 1984); evidentment, no desaparegueren pas per a tothom. Diuen que potser en Savalls n'hauria pogut dir alguna cosa. Se li podria haver preguntat quan l'octubre del 1875, després del fracàs de Puigcerdà, passava d'incògnit per Camprodon, camí de França per tercera vegada, amb la cua entre les cames i, diuen, amb les alforges plenes dels diners de les darreres accions de guerra.

Així es veu la riera de Beget, i la pista a l'altra riba, des del camí de bast en el pas dels Lliberals

Pel que fa als presoners de la batalla del Toix, la majoria varen fer una mala fi. Setanta-dos carrabiners varen ser traslladats al castell de Llaés, al Ripollès, i allà varen ser afusellats; com que no hi havia prou lloc per enterrar-los, simplement, varen ser llençats pel barranc. Altres 113 foren afusellats a St. Joan de les Abadesses...

Alguns varen poder fugir: un corneta de l'exèrcit lliberal es va amagar en una balma, on va morir, poc temps després, a causa de les ferides rebudes. Allí es trobà el cos, amb l'instrument al costat; per això encara es coneix amb el nom de la “bauma del Corneta”. Es troba a migdia de la casa del Maranyó, en el vessant dels cingles de Manllada que dona a la riera de Beget, i s'hi accedeix per un camí que surt de la font d'Escales. Però això ja és una altra història; potser algun dia podrem organitzar un altre itinerari.

El Ripoll

El topònim és prou conegut i la seva etimologia és de les que val la pena comentar. Els llocs amb aquest nom es troben sobre un riu prop del punt on desguassa en un altre; un d'ells, el principal, és “el riu gall”, que en aquest cas seria el Llierca, mentre que l'afluent, “el riu poll” seria la riera de Talaixà, sobre la que està edificat el mas (Corominas, 1996).

El Ripoll havia sigut un hostal

Té les cantoneres construïdes amb grans carreus de pedra i una de les portes té una llinda amb forma d'arc de dues peces, amb la unió descentrada. No s'observen dates enlloc que ens puguin donar una pista sobre l'època de la seva construcció, encara que, per les seves característiques, la podríem situar al segle XVIII.

Aquesta casa, propietat del Sr. Racionero, com tota la vall, en altre temps va ser un hostal i fou habitada fins fa una vintena d'anys. Recordo haver parlat amb la Maria, l'àvia de la casa, als anys 1980: estava molt trista perquè el propietari els havia dit que

haurien de traslladar-se a una altra [masia](#) de la vall d'en Bas; explicava que hi havia viscut tota la vida, fins i tot hi tenia la família enterrada i que no els volia abandonar. Segons em va explicar en Jaume de Surroca de Beget, que és el que ara treballa aquests camps, quan varen marxar del Ripoll, en Delfí, va buscar casa pels pares a Oix. Per cert, que aquí ha sigut una de les poques vegades que m'ha alegrat sentir un motor a la muntanya: era el tractor que llaura altra vegada aquests camps i les feixes del Vaquer. Potser tornarà la vida a la vall d'Hortmoier?

Sant Miquel d'Hortmoier

Hortmoier o Hormoier, podria provenir d'un nom propi germànic: *Modhari*. Segons Coromines, era prou comú en la documentació del segle X, en forma de diverses variants. Montsalvatje cita un document del 973 on apareix “*in orto Moder*”. En el 977, hauria evolucionat, i en l'acta de fundació de Sta. Maria de Besalú, feta pel comte de Besalú i bisbe de Girona Miró Bonfill, apareix “*horto Moder.....in termino de horto Modario*”. Dos anys més tard, el 979, el comte-bisbe especificava en el seu testament que deixava al monestir de St. Miquel de Cuixà “*ipsa ecclesia qui est sita in honorem sancti Michaelis archangeli cum decimis et primiciis et oblaciones fidelium*” situada “*in villa que vocant orto modario*”. Aquesta possessió fou confirmada, juntament amb la resta de possessions del monestir de Cuixà, pel papa Sergi IV, l'any 1011. El 1069, els executors testamentaris d'Arsendis, fan donació d'un alou i una vinya al monestir de St. Pere de Camprodon i, en el document, s'esmenta l'església d'Hortmoier –“*Orto Moder*”– com a límit d'aquesta donació.

El mateix succeeix amb una altra donació d'un mas anomenat "Conill" feta per Arnau Arnall, la seva dona i els seus fills a favor de Sta. Maria de Besalú, l'any 1094, on se l'anomena "*Sancti Michaelis de Orto-moreiro*" (J. Fernández, 1990).

A les *rationes decimarum* de la diòcesi de Girona dels anys 1279 i 1280 apareix l'"*ecclesia de Orto mareiro*" o "*Orto moreiro*" i el *Llibre verd* del Capítol de Girona informa que el rector de la "*parrochia Sancti Michaelis de Ortomoreiro*" rebia la meitat de les dècimes de la parròquia per la seva feina. Abans, però, consta que el 1324, Ponç de Rocabertí feu homenatge al bisbe de Girona en canvi dels delmes de diverses parròquies, entre elles la d'Hortmoier, i que el 1348 l'església havia sigut recordada i afavorida en el seu testament per Guillermina, una dona de Beget.

St. Miquel d'Hortmoier

Posteriorment St. Miquel passà a ser sufragània de St. Llorenç d'Oix. Així, entre el rector d'Oix i el vicari, que residia a Talaixà, havien d'atendre cinc parròquies, ja que també els corresponien les d'Escales i Ribelles. Per això, el 1722, el bisbe Josep de Taverner i d'Ardena els autoritzà a "binar", és a dir, a celebrar dues misses cadascun els dies festius, per poder atendre així, almenys quatre de les cinc esglésies.

Quan va perdre la categoria de parròquia, l'església d'Hortmoier es va anar apagant, a poc a poc. L'any 1826 ja només s'hi celebrava una missa al mes i per la festivitat de St. Miquel. Actualment el seu estat demostra la desolació que regna a tota la vall, propietat del Sr. Racionero des de fa una colla d'anys, que la volia tancar per a dedicar-la a la caça major. Sortosament, els moviments que es varen endagar per evitar-ho varen tenir èxit. Ara només falta aconseguir que s'inclogui dintre del PEIN o, com a mínim, que alguna entitat pública es decideixi a recuperar aquest territori i puguem respirar tranquils definitivament.

St. Miquel i l'antiga rectoria

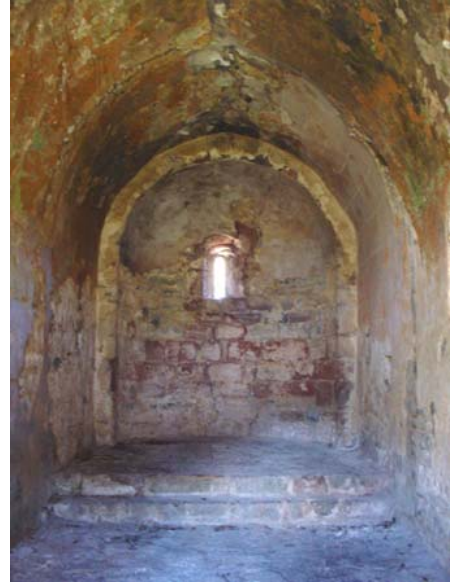

L'absis

L'esglesiola de St. Miquel és un edifici molt senzill, d'una sola nau, amb volta de canó lleugerament apuntada i absis semicircular orientat a llevant. Vista des del camí de Beget

sembla deseparada al mig de la vall. Malgrat que R. Sala i els seus companys donen com a data probable de construcció el segle XI, per les seves característiques, E. Bargalló creu que és més ajustat situar-la al segle XII, pensant en el que ja hem dit moltes vegades: en l'arquitectura rural el pes de la tradició és molt fort i es manté el gust per les antigues formes durant molt de temps. Observant l'aspecte exterior crida l'atenció la diferència entre el parament dels murs –fets amb carreus petits– i el de l'absis –construït amb blocs de pedra més grans i units amb argamassa– que fa pensar que l'absis va ser restaurat en època posterior, probablement al segle XIII; aquest fet es veu refermat per la presència d'alguns fragments de mur absidial que mostren un tipus de construcció més barroer. En el punt d'unió entre l'absis i els murs laterals hi ha dos contraforts, un a cada banda d'edifici. Les finestres són de doble esqueixada i tenen arcs de mig punt; n'hi ha dues al mur de migjorn, una a l'absis, i l'altra a sobre la porta d'accés a la nau. Aquesta entrada està formada per una senzilla obertura rectangular practicada al mur de ponent, que està encimbellat per un campanar de cadireta de dos ulls amb arcs de mig punt. La part interior de l'absis semicircular està separada de la nau –que és més ampla i amb volta apuntada– per un arc de mig punt i dos graons, per a salvar el desnivell del sòl.

L'interior no difereix gaire de la majoria d'esglesioles garrotxines

Les bastides que s'hi han muntat semblen indicar que ja s'ha endegat la seva restauració. En efecte: en una de les visites que he fet a la vall hi he trobat una furgoneta de la Diputació de Girona amb tres paletes i un grup electrògen. Expliquen que el projecte preveu l'arranjament del teulat. Ens n'alegrem molt i esperem que per molts anys es pugui mantenir la visió del seu campanar elevant-se cap al cel en muda pregària per la conservació d'aquest paradís que és la vall d'Hortmoier.

Coll Joell

Trobem moltes vegades repetit el topònim referit als colls, sobretot en la forma "coll de Jou". Tant aquest com el que ens ocupa, deriven del *jugum* llatí, referint-se a l'aparell de junyir animals. S'aplica als llocs on la carena fa una inflexió que uneix dos puigs o elevacions, semblant a la forma que té un jou per al bestiar, i per on es pot circular. Com que representa el punt més alt per on passa el camí que travessa la carena, també passà a significar "cim de la pujada, en un camí" i fins i tot "cim d'un pujol o muntanya" (Coromines, 1995).

En el nostre cas, segons com ens mirem el paratge, gairebé li podríem aplicar totes les etimologies: el camí arriba a una mena de coll –sense canviar de vessant– al cim del camí en fort pendent que hem recorregut fins ara, encara que, una vegada travessat el replà, continuarà pujant.

Quan reiniciem la pujada, cal girar-nos i mirar enrera. A l'extrem de l'esplanada, penjada sobre la riera de Beget, hi ha la rònega [casa](#) de coll Joell "com un *sentinella avançada*", que deia R. Sala. Les poques pedres que en resten, estan colgades per la vegetació que, en

forta abraçada, no se sap ben bé si el que volen és mantenir-les dempeus o tornar-les a la terra d'on varen sortir.

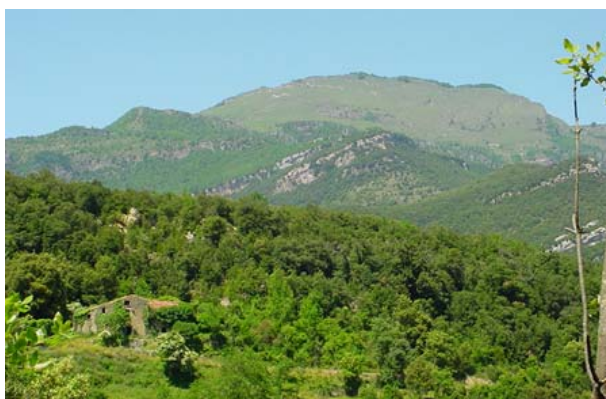

El casot de coll Joell, sembla que vulgui escapar-se de l'ombra del Bestrecà, com un centinella avançat: encarat al Comanegra i al tossal de Maians i penjat sobre la vall d'Hortmoier.

Les Feixanes

El lloc fa honor al nom, derivat de *feixa* que és una “faixa o cinyell rocós en un pendent de muntanya”.

Es tracta d'un rònc edifici construït prop del coll dels Muls i encarat a la vall d'Hortmoier que encara conserva alguna finestra pintada amb el típic color blau, que, segons diuen, espantava del bruixes. El teulat es manté al seu lloc, però els embigats de l'interior han anat cedint al pes dels anys i a la feina dels corcs. Al costat, l'era enllosada ofereix una balconada esglaiadora sobre la vall, tancada pels feréstecs cingles del Ferran. Entre l'era i la casa, una alzina monumental aixopluga un banc fet amb pedres, on s'hi devien seure el jovent a fer manetes, els grans a reposar, les àvies a fer mitja i els avis a prendre el sol. Per cert, que la [masia](#) està construïda de tal manera que, a l'hivern, aprofita tot el solei, ja que el camí del sol va resseguint la carena del Bestrecà fins que baixa cap a ponent. Just del banc, sota l'alzina, a l'esquerra, surt el camí que s'enfila cap al Bestrecà.

Les Feixanes, amb el coll dels Muls a la dreta –a tocar l'arbre– i la mola del Comanegra al fons

La porta que dona entrada a l'era, amb la masia al fons

cita els habitants quan parla de la pronúncia d'Hortmoier.

Uns 200 m abans d'arribar-hi, en l'última raconada, prop del torrent, passem pel que havia sigut el safareig i la font. Quantes vegades, les masoveres i els masovers, havien recorregut aquest tros de camí, entre les ginestes i els saücs amb les bujoles plenes de roba i les galledes plenes de plats, amb vent, neu, pluja i sol? Quantes vegades havien enviat a la mainada a omplir el càntir que traginaven amb penes i treballs mentre miraven enrera de reüll per assegurar-se que no hi havia res darrera seu? Quantes vegades els germans grans s'havien amagat darrera les mates per a espantar els més petits? Quantes vegades...

Les Feixanes forma part d'una gran propietat centrada a la pairalia del Pairer, fixada per la Guàrdia Civil de la postguerra entre les més de 3000 masies properes a la [frontera](#) que podrien representar un possible refugi per als maquis. La trobem documentada des de 1426 arrel de la visita pastoral del bisbe de Girona Andreu Bertran a l'església de St. Andreu de Bestracà. En el document hi consta que en aquella ocasió va mantenir una entrevista amb un obrer de la parròquia anomenat "*Petrus Foxanes*", en realitat, Pere Feixanes. El 1928 la casa encara devia estar habitada, ja que Coromines en

Per aquesta finestra no hi podrien entrar les bruixes

La Farga

Restes del que foren les instal·lacions de la farga de Beget

turisme rural –quan encara no es parlava gaire d'aquesta modalitat– i s'havien utilitzat els

A la vora d'un curs d'aigua –en aquest cas el torrent de la Rabassa– trobem aquest mas, que, com el seu nom indica, havia sigut l'antiga [farga](#) de Beget. Encara es poden apreciar les ruïnes del que va ser la resclosa i, prop de la casa, el que resta de la construcció on hi havia les instal·lacions siderúrgiques. Jaume Caresmar diu que aquesta farga utilitzava llenya dels boscos de Pera, Talaixà, Beget, Bolós i Salarça, i fabricava ferro comú. Els clemàstecs de can Batlle de Beget i l'enclusa del ferrer d'Oix procedeixen d'aquesta farga (Molera i Barrueco, 1983).

Ha sigut restaurada i no s'hi observen llindes datades; de fet, totes són de fusta o fetes amb arc de totxo. Durant uns anys s'hi va fer

camps propers com a terreny d'acampada. Alguna vegada, en passar-hi, hi he vist cotxes aparcats, però ni rastre de ningú. Encara hi resta un rètol, mig esborrat. Durant un any he intentat comunicar amb el telèfon que hi ha apuntat sense cap resultat positiu.

Una mica més avall de la Farga l'aigua de la riera de Beget es filtra pel terreny calcari, circula per sota dels guixos paleògens de l'anomenada "Formació de Beuda" i va a sortir al clot d'Espolla, prop de Banyoles, consumant-se així el traspàs subterrani de les aigües de la conca del Fluvià a la del Ter.

La casa, restaurada, de la Farga

Molí d'en Quelet

Passat el pont d'en Quelet o de la Teuleria –sens dubte hi havia hagut un forn de rajols o teuleria prop de l'actual casa del mateix nom– anem resseguint la riera de Beget. Aviat albirem la rònega construcció del [molí](#)

El molí d'en Quelet

d'en Quelet. Podríem dir que, per la seva estructura, és el paradigma dels molins construïts sobre les escarpades vores de les rieres de l'Alta Garrotxa. La casa, edificada sobre un replà a uns quants metres per sobre de la riera, sembla que s'aguanti sobre un sol peu, com un immens flamenc adormit, que reposa vora l'aigua. A la part baixa del peu és on hi devia haver el carcavà i l'arbre faria l'efecte d'os de la llarga cama fins arribar a les moles on s'hi va moldre el gra que va permetre fer-se el pa als homes i les dones que durant segles varen donar vida a la vall. L'any 1918 encara funcionava.

Ara els anys comencen a pesar-li. Les fustes s'han podrit; han caigut les baranes dels balcons, els cairats no

han pogut aguantar el pes de les teules i, a poc a poc, els teulats es van esfondrant i la vegetació s'ensenyoreja de les parets, amagant lentament els anys, els records i la vida.

Beget

Aclofada al fons de la vall que forma la riera que porta el mateix nom, fins no fa gaires anys només s'hi podia accedir a peu. Ara s'hi pot arribar per dues carreteres asfaltades. Una, oberta l'any 1964, s'agafa camí del coll d'Ares, passat Camprodon: passant per Font Rubí, el coll de la Boixeda i Rocabruna –pertanyent a l'antic municipi de Beget– baixa fins el fons de la vall; els anys 1970, encara era una pista de terra. L'altra, des de Oix, cal agafar-la al

principi de la pista que dona accés a la vall d'Hortmoier; va ser oberta durant els anys noranta i s'ha asfaltat ja al segle XXI. El paisatge que es contempla des d'aquesta ruta és superb.

Beget, al fons de la vall

Deixant de banda moliners i fargaires, els seus habitants han viscut de menar les migrades feixes que es poden veure a la vall, de fer [carbó](#) de les alzines de la contrada o si no, de córrer les muntanyes exercint de traginers o d'aprofitar la proximitat de la [frontera](#) com a contrabandistes. Una vegada desaparegudes la majoria d'aquestes professions, només resten les feixes i el turisme.

Si observem la seva situació, i donada l'abundància de vells topònims bascoïdes a la comarca (Oix, Olot, Bassegoda, Bas, Bestrecà, Aguja), el més raonable és admetre una

etimologia ibero-basca com podria ser *begi-etu*, "el fontanar", "el fondal de les deus" (Coromines, 1994).

Beiedo apareix, juntament amb altres alous, en una donació del comte Sunifred II de Cerdanya-Besalú l'any 959. Segons Coromines, s'esmenta en diversos documents, també del segle X, com a *Bejedo*, *Beged* o *Begeto* –aquest últim en l'acta de fundació de Sta. Maria de Besalú l'any 977– fins que apareix en el testament del comte-bisbe Miró de Besalú, datat l'any 979, on cedeix un alou situat "*in valle Beiedo*" i esmenta també l'església que hi ha construïda.

Uns anys després, el 1017, una butlla de Bonifaci VIII l'assigna al monestir de St. Pere de Camprodon, entre altres alous "*...alodem quem dicunt Beget*".

No hi ha documentació escrita de la consagració del temple dedicat a St. Cristòfor; sabem, però, que Arnau de Llers restituïa "*Sancti Christophori de Beget*" al bisbat de Girona el 1160 (1159, ens diu Montsalvatje, 1908). Set anys més tard, apareix nomenat en l'acta de consagració de l'església de St. Valentí de Salarça i hi ha constància que el monestir de St. Pere de Camprodon hi tenia establerta una pabordia. En un conveni

St. Cristòfor de Beget des de l'altra banda del pont medieval, en un boirós i fred dia d'hivern

entre Pere de Cervera i Berenguer de Vilamarí de l'any 1213, s'esmenta "*Sancti Xristofori de Beged*", que tornem a trobar el 1261, ara com a "*Sancti Christophorii de Beieto*", en l'escriptura de venda d'unes terres situades a la parròquia que va fer l'abat Mateu de St.

Pere de Camprodon. El 1308, Jaume de Besora, senyor del castell de Rocabruna, reconeix a favor del bisbe Bernat de Girona el feu de la parròquia de "*Sancti Christophori de Bageto*".

L'església de St. Cristòfor

A principi del segle XIV el bisbe Guillem de Vilamarí va fer la primera visita pastoral a la parròquia, que l'any 1378 comptava amb 28 focs, 26 dels quals eren d'església. Consten dues visites pastorals més: una d'Onofre de Reard l'any 1617 i una altra de Miquel Joan de Taverner el 1703.

A final del segle XVII Beget consta com a lloc reial. De fet, el poble degué tenir la seva importància, si hem de jutjar per les peces artístiques que conserva, que van des del romànic fins al barroc. Bona part del mèrit es deu a la situació en què es troba, al fons de la vall i amagat de les mirades dels passavolants. Però no hem de restar mèrit als seus habitants, que s'estimen i valoren el tresor que tenen: gràcies a la seva fermesa, l'església i tot el que conté es varen

conservar intactes durant la Guerra Civil espanyola; i això és una cosa que tots els hi hem d'agrair. L'any 1931 l'església ja havia sigut declarada monument nacional.

El municipi fou agregat a Camprodon l'any 1969, i el 1983, el poble era declarat conjunt històrico-artístic.

El lloc és realment preciós; de fet ve a ser com un joc de nines russes que com més en dintre vas, més fantàstica és la sorpresa. La vall és un marc magnífic per al poble, que empara sol·lícitament la seva església, l'única que s'ha conservat intacta a través dels segles i que allotja veritables joies en el seu interior.

Un cop arribats, i deixat enrera l'aparcament de l'entrada, ens dona la sensació que hem entrat al túnel del temps. Una passejada pel poble ens ho confirma encara més; les cases, les balconades de fusta, el pont medieval –que sembla que es pot datar al segle XIV, encara que les primeres notícies documentals no són fins a les darreries del XVI. No en voldríem marxar: hem descobert un paradís perdut!

De tornada cap a l'aparcament, l'església de St. Cristòfor, vista des del pont medieval, ens deixa sorpresos en veure una joia com aquesta en un racó perdut del Pirineu. Romànica, majoritàriament del segle XII, té una sola nau i planta de creu llatina, amb els braços molt curts. L'absis, orientada a llevant, és semicircular i està adornada amb una franja de dents de serra que reposa sobre un fris d'arquacions llombardes, recolzades sobre mènsules senzilles; la finestra, amb arc de mig punt, està emmarcada per dues arquacions llises i una arquivolta que descansa

La portalada de St. Cristòfor

sobre impostes aguantades per dos capitells amb motius florals i animals, que suporten dues columnes adossades a banda i banda de l'obertura.

Del mur de migdia, entre el transepte i la portalada, sobresurt el campanar: és una torre llombarda de secció quadrada, amb quatre pisos, tots diferents. La base i el primer pis estan datats del segle XI, mentre que la resta és del XII. El primer pis, només pot tenir finestres a tres costats, ja que el quart està adossat al mur; tenen un arc senzill de mig punt. Els altres pisos, tenen obertures a quatre vents, totes, també, amb arcs de mig punt. En el segon són geminades amb dos arcs aguantats sobre una columna amb capitell sense decoració; a sobre hi ha un fris senzill i una franja de dents de serra. Les obertures del tercer pis també són geminades, però aquesta vegada estan aguantades per dues columnes amb capitells amb decoració animal i vegetal; a sobre hi ha un fris senzill i una franja de dents de serra. L'últim pis, que conté les campanes, té quatre obertures senzilles, coronades per un fris senzill i una franja de dents de serra. Curiosament, aquesta ornamentació no és igual a la cara nord de la torre, que resta mig amagada pel teulat de la nau.

Fragments d'un retaule d'alabastre i la Mare de Déu de la Salut

La Majestat de Beget

Sobre la construcció d'aquest campanar s'explica una llegenda segons la qual, el mestre d'obres havia de fer seguir dues torres a l'hora, la de Molló i la de Beget; per a fer-ho distribuï el seu personal d'una manera que deixava ben clares les seves intencions: envià a Beget els aprenents, mentre que deixà els paletes a Molló. Quan va veure els resultats li va semblar que havia sortit al revés del que ell esperava i va quedar tan sorprès que, diuen, es va llevar la vida. Naturalment, la llegenda l'expliquen els begetins!

Al costat del campanar hi ha la porta d'entrada, emmarcada per una magnífica portalada. Anys enrera havia tingut un porxo, afegit en època posterior a la construcció de l'edifici, que fou eliminat l'any 1970. De llum rectangular, amb llinda i timpà llisos, està coronada per cinc arquivoltes en gradació, totes diferents, que formen arcs de mig punt i descansen sobre la imposta. De fora a dins, la primera i la cinquena són totalment llises; la segona, també llisa, té l'aresta més interna trencada, formant una estria còncaua que conté petites semiesferes distribuïdes uniformement. La tercera de les

arquivoltes és similar a l'anterior, però en l'aresta interna hi té una decoració en forma de

La nit, a Beget, és màgica

corda. Finalment, la quarta està formada per estries que dibuixen una espiral i que contenen petites semiesferes. La imposta es recolza sobre quatre capitells –amb la decoració molt erosionada que podria haver sigut feta a base de caps d'animals mitològics– que descansen sobre quatre columnes, cilíndriques i llises les dues més externes i estriades les més interiors, amb les estries verticals la de la dreta i en espiral la de l'esquerra.

Travessem la porta i entrem a l'interior del magnífic estoig, per a admirar les joies que hi ha dins. Hi trobem una pica baptismal romànica d'immersió adornada per dues bandes estriades que l'envolten; les estries de la banda superior estan

inclinades cap a l'esquerra i les de la banda inferior, ho estan en sentit contrari. Podem admirar també uns fragments de retaule gòtic del segle XIV, d'alabastre, representant escenes de la vida de la Mare de Déu; emmarquen la imatge policromada de Sta. Maria, esculpida en alabastre de Beuda en el període de transició entre el romànic i el gòtic – restaurada fa poc temps– que es venera sota l'advocació de la Salut. La volta, apuntada, i l'arc triomfal foren pintats segons la tradició romànica, l'any 1890, pel pintor olotí Joaquim Vayreda i Vila. L'absis està tapada per un retaule gòtic que conté la més valuosa de totes les joies: la Majestat. Aquesta obra escultòrica del segle XII, se suposa que va sortir del taller de Ripoll i és el prototipus de les majestats catalanes. Mesura 207 per 196 cm i està col·locat sobre una creu, d'època més tardana, de 217 per 198 cm. És una imatge molt venerada a la contrada i hi ha constància que al segle XVIII se li oferien molts ex-vots. L'any 1961 viatjà fins a Barcelona amb motiu de l'exposició de l'Art Romànic; s'aprofità el viatge per a netejar-la i restaurar algunes parts que no havien suportat tan bé com la resta el pas del temps.

Salarça o Salarsa

El trobem escrit com a *Arza*, *Arca*, *Archa*, *Arça* i *Sarza*; aquesta darrera forma provindria de la unió de l'article salat (de *ipsa Arza*) amb el nom i l'article anteposat: “*sa l'Arza*”. J. Coromines demostra que no és un fet tan estrany el doble article dintre de la toponímia catalana. Com a altres llocs, aquest topònim significaria “lloc ple d'arços”: el nom fa honor al lloc; encara ara n'hi ha molts. L'origen, en aquest cas, seria preromà i vindria d’*arcea*”.

R. Sala i els seus companys, apunten la possibilitat que la grafia *Archa* es refereixi a una “fita o terme” i que, en aquest cas, és possible que existeixi o hagi existit un monument megalític, probablement un dolmen, per les rodalies.

Es tracta d'un petit veïnat format per l'església de St. Valentí i uns quants [masos](#) escampats per la muntanya.

Encara que Montsalvatje esmenta un *Salarzano* l'any 937, la primera notícia documentada es remunta a l'any 959, en temps del comte Sunifred II de Cerdanya-Besalú; el comtat

dóna l'alou de Salarça al monestir de St. Joan de les Abadesses "*Ipsa Arza..... Beiedo.... Petra.... Longania.... Boloso....*" juntament amb Beget, Pera, Llonganyà, Bolós...

El veïnat de Salarça, escampat per la muntanya

El 965 tornem a trobar esmentat "*alode in comitatu Bisuldunense, in locum qui dicunt Arca*" en l'escriptura de permuta amb un alou de Vidrà entre Fredeburga, abadessa del monestir de St. Joan de les Abadesses per una banda i el comte Sunifred de Besalú i els seus germans Oliba i Miró per l'altra.

En el testament del Comte de Besalú, el 979, apareix "*Alodem qui nomen Arcia*" i uns anys més tard, el 1017, una butlla de Bonifaci VIII assigna al monestir de St. Pere de Camprodon "*Alodem Pugna francorum, alodem Grado, alodem qui est in Bolosso, alodem qui est in Arza, cum terminis et adjacentiis suis, et alodem quem dicunt Beget*".

Amb les almoines i el treball dels habitants del veïnat es va construir l'església de *Sancti Valentini....sita in villare Arça*, segons explicita l'acta de consagració, datada el 1168. En aquella època Guillem de Monells era el bisbe de Girona (1168-1178), però no fou ell qui consagrà la capella, sinó el seu germà Ponç de Monells, que havia sigut abat canonical de St. Joan de les Abadesses i feia tres anys que era bisbe de Tortosa. Al segle XIII, gairebé tota la comarca es repartia entre els monestirs de St. Pere de Camprodon i de St. Joan de les Abadesses. El rei Jaume I va voler posar-hi cullerada perquè sembla ser que volia tenir jurisdicció sobre Camprodon per a fer-lo cap de vegueria. Per a això va crear la Ral; algunes parròquies sota la jurisdicció del monestir de St. Joan varen passar a formar part de la nova vegueria, entre elles la de St. Valentí.

El 1348 la capella de "*Sancti Valentini*" rep dos sous en el testament de Guillermina de Beget i trobem inscrit "*Sancti Valentini de Arça*" com a "*parrochia de Bageto*" en el *Llibre verd* del Capítol gironí. De fet St. Valentí mai arribà a ser parròquia independent, sinó que fou sempre sufragània de St. Cristòfor de Beget.

Malgrat tot, no fou fins el 1582 que el bisbat exercí plenament la jurisdicció sobre la parròquia, que quedava definitivament deslligada del monestir santjoanenc a conseqüència de la butlla de Climent VIII on se suprimien les canòniques regulars agustinianes de Catalunya i el Rosselló.

L'esglesiola de St. Valentí, envoltada de roures

En la visita pastoral de l'any 1734, mentre era bisbe Baltasar Bastero, es manà emblanquir l'església "ab llet de cals", amb l'amenaça d'excomunió major i pena de tres lliures si no es feia.

A St. Valentí, com era costum a l'Edat Mitjana, s'hi guardaven relíquies. Així es demostra a la visita que el bisbe Florencio Lorente feu a Beget el 1858: se li presentaren dues capsas procedents de St. Valentí; una d'elles tenia fragments d'ossos; l'altra, a més dels ossos contenia un pergamí que, per la lletra, es datà al segle XV i deia: "del hos del ancha de Sant Valentí". Les capsas es varen tornar a tapar i es varen guardar.

St. Valentí de Salarça

L'antiga parròquia de St. Valentí de Salarça és una petita església que va ser restaurada l'any 1977; té una sola nau, absis semicircular orientada a llevant i volta apuntada. Es pot classificar dintre del romànic de la segona meitat del segle XII. L'absis, que té una finestra de doble esqueixada i arc de mig punt, és més baixa i més estreta que la nau; a l'interior aquests desnivells formen un arc, apuntat a la volta i de mig punt a l'interior de l'absis, que presenta nombroses esquerdes, igual que l'absis. Tots els murs interiors estan arrebossats i pintats de blanc. La porta d'entrada es trobava, com de costum, al mur de migjorn i tenia un arc de mig punt. Ara es troba cegada i la nova entrada es va obrir al mur de ponent; al segle XVI o principis del XVII s'hi va construir un porxo amb teulat a dues vessants que encara es conserva i sovint s'utilitza per a guardar-hi maquinària agrícola. Sobre aquesta façana de ponent s'eleva un campanar de cadireta de dos ulls, amb arcs de mig punt i dues campanes: una duu la data 1733 i l'altra 1761. Al campanar s'hi pot accedir per una escala adossada al mur de tramuntana, per la part exterior de l'edifici, que dóna al conjunt un aspecte molt característic.

El porxo es va construir en època més tardana

Esteve Puigmal, un begetí enamorat del seu país, en el seu llibre *Alta Garrotxa. Aplecs, músics i una esperança*, descriu l'aplec que se celebrava cada any a Salarça coincidint amb la festa de l'Ascensió. Explica que es feien tantes rotllanes com masos hi havia en el veïnat; s'hi menjaven llonganisses i ous amb closca, alternant-los amb traguinyols de vi del porró que anava circulant, mentre els músics –segurament la família Blanc de Beget– alegrava la festa amb les notes que extreïen dels seus

instruments. Ramon Sala i els seus companys (1984) alertaven amb tristesa del destí que esperava al veïnat i de la segura desaparició de l'aplec si es mantenia el ritme de despoblament, i ja se n'acomiadaven malenconiosament. Sortosament s'equivocaven: s'ha recuperat l'aplec, pels volts de l'Ascensió, com sempre (l'any 2004 fou el dia 29 de maig), amb benedicció de cavalls, i a més, se'n fa un altre el dia 11 de setembre.

En temps passat bona part d'aquests [masos](#) varen ser propietat del Noguer de Segueró, actualment en el terme de Beuda, com ho demostra la fita que hem descrit a l'itinerari, que porta la inscripció "84 NOGUER 1895".

A principi de la segona meitat del segle XIX, el veïnat comptava amb 150 habitants. Com tants altres, aquesta població s'ha anat reduint amb el temps. L'any 1970 només en tenia 18. Actualment no superen la vintena; les sis o set mainades que hi habiten tenen servei de transport escolar fins a Camprodon.

Interior de l'església de St. Valentí

En Joan Beç és l'únic pagès de la contrada que encara viu de la terra i de les vaques que té. Encara té els pares vius: la mare, amb 85 anys, viu amb ell al mas el Beç, a sota St. Valentí; al pare l'hem trobat moltes vegades prop de l'esglesiola; és un home de conversa agradable que li agrada fer petar la xerrada. Sembla ser que últimament ha tingut un accident i està en una residència d'Olot.

No podem deixar el veïnat sense parlar de la "por de Salarça". A Beget se'n parla en veu baixa i mirant de reüll endarrera. Es tracta d'un llumet que es veu bellugar des de lluny, però que desapareix en acostar-s'hi. Quan ho expliquen i veuen que fas cara de circumstàncies, acaben dient: "La por hi és, ja pots pujar-hi de peus". Potser no és tan estrany, si ens imaginem que anem voltant per Salarça una nit sense lluna, mentre plovisqueja i el vent udola entre els roures. Tanta cura que tenen dels seus fantasmes per aquests móns de Déu, i tan bé que els saben explotar en llocs com ara Escòcia, per què no en podem tenir també nosaltres?

Baixant de l'esglesiola, pel mig del prat, camí de Bolós, abans de travessar el torrent del Ricard o del Bac de Morell, es topa amb un passadís que han netejat de vegetació per a fer-hi passar una línia elèctrica, que es torna a veure a sota Bolós, vora la riera. Les torres van pintades de verd per a evitar l'impacte visual, però la destrossa de vegetació que han fet a sota, és per veure-la! Sembla ser que és el preu que s'ha de pagar per a la prevenció d'incendis! Segons ens explica l'Esteve Pujol, batlle de Camprodon, aquesta línia està inclosa en el PER: baixa del coll de Pera i ha de portar el corrent elèctric a Surroca, Salarça i Bolós.

Travessada la riera, el camí ens enfila fins a la pista que baixa des de Font Rubí. A 600 m trobem el Molladar, una masia dedicada al turisme rural, des d'on es pot gaudir de bucòliques passejades a cavall.

Més amunt, el Tubert –topònim d'arrel germànica que prové, com altres d'aquells verals, d'un nom de persona, en aquest cas de *Theudiberht*–; en aquesta masia hi ha ubicat un

restaurant de molta nomenada a la contrada, amb plats refinats i altres exquisideses. Malgrat que l'accés es fa mitjançant una pista, en part sense asfaltar, s'hi fan els àpats de grans celebracions.

Bolós

Llogarret reduït a l'església de Sta. Maria i un parell o tres de cases, agregat al municipi de Camprodon.

El veïnat de Bolós, en el vessant occidental del puig del mateix nom

Està situat a la capçalera de la vall de la riera que duu el seu nom i, segons Coromines és d'arrel indiscutiblement preromana. El que no sembla tan clar és si prové de l'indoeuropeu, del cèltic o de l'ibero-basc. A la Garrotxa hi ha abundància de noms que provenen d'aquesta última arrel –Beget, Oix, Olot, Bas, Bassegoda, Creixenturri, Aguja, Sadernes i Gurni, l'antic nom del Puigsacalm– per això, Coromines considera probable que pugui venir del mot basc *buru*, que significa “cap, testa”, i també “capdamunt”, fent referència a la seva situació geogràfica respecte de la riera de Bolós. *Bulacell* o *Bolasell* –nom que ostenta una masia a tocar la riera i la carretera entre Oix i Beget– en seria un

diminutiu. Tant un com l'altre, han esdevingut cognoms al nostre país.

El lloc apareix com a *Bolosso* l'any 859, i el 959, en temps del comte Sunifred II de Cerdanya-Besalú, el comtat dona l'alou de Bolós al monestir de St. Joan de les Abadeses “*Ipsa Arza.... Beiedo.... Petra.... Longania.... Boloso....*” juntament amb Salarça, Beget, Pera, Llonganyà...

De l'any 1017 trobem una butlla de Bonifaci VIII que assigna al monestir de St. Pere de Camprodon “*alodem Pugna francorum, alodem Grado, alodem qui est in Bolosso, alodem qui est in Arza, cum terminis et adjacentiis suis, et alodem quem dicunt Beget*”.

El mateix topònim *Boloso* reapareix els anys 1170 i 1183, *Bolòs* (1195) i *Bolos* (1359 i 1379). S'esmenta, juntament amb Entreperes,

l'any 1031, en la donació que feren els executors testamentaris de Ramon Oliba al monestir de Sta. Maria d'Amer d'uns alous situats en aquestes contrades.

El Pedró i ca n'Andal

La Masó (de *mansio* –*onem*, “lloc de parada o residència”) està habitada per en David i la seva dona. Ja fa tres anys que la varen comprar i hi viuen amb els seus fills. Ell treballa de

paleta a Beget, amb un germà d'en Joan Beç, i la muller al Tubert. Abans havien treballat al Molladar. Estan arreglant tres apartaments per a llogar-los per turisme rural.

Ca l'Andal i el Puig els han restaurat i ara hi vénen els caps de setmana.

Més amunt hi ha la Cabana (o Corral) de la Masó, mig enrunada, però encara serveix de refugi a un noi que, diu, ha sigut contractat pel propietari d'aquests terrenys perquè controli que el bestiar no passi la tanca entre la seva propietat i la del seu veí. Efectivament, pel camí, a pocs metres de la cabana, trobem la tanca, que està posada de manera que dificulti també el pas dels excursionistes. Sembla ser que aquest propietari no vol que es passi per la seva propietat, ni a peu! Quan en Joan Vila i els seus companys col·laboraven en l'elaboració del mapa de l'Alta Garrotxa varen proposar el pas del PR-186 per aquest traçat. Davant de les protestes del propietari davant del Consorci de l'Alta Garrotxa, es va arribar a l'acord de desviar-ne un tram resseguint la riera de Bolós i cap al mas d'en Sivilla per evitar el pas pel camí que va del coll de la Masó al coll de Bolós. Segons l'Esteve Pujol, alcalde de Camprodon, en una reunió mantinguda amb aquest propietari s'ha arribat a l'acord de posar un pas estret que eviti el traspàs del bestiar d'una propietat a l'altra, que sembla que era la raó que adduïa per al tancament. A la primavera del 2005, aquest pas està instal·lat i s'ha remarcat el camí, per on es pot passar amb tota normalitat. Cal mantenir obert aquest camí que és el que històricament s'ha seguit per anar de Bolós a Camprodon. Creiem que cal respectar el dret a la propietat, però estem convençuts que els propietaris han de respectar el pas dels camins pels seus terrenys, i més si són camins històrics.

Santa Maria de Bolós

El 13 d'octubre de l'any 1050 fou consagrada "*Sancte Mariae de Bolosso*" i s'esmenta el 1119 en el testament d'Ermessenda –en el qual s'autoanomena vescomtessa de Bas– on deixa un alou situat a Sta. Maria de Bolós al monestir de St. Joan les Fonts. En un document de l'any 1159 es consigna la restitució d'un mas, situat a la mateixa parròquia, feta per Pere Arnau al monestir de St. Pere de Camprodon. Així mateix, es menciona Sta. Maria de Bolòs –juntament amb Capsec i Montagut– en un document de l'any 1195 (Montsalvatge, 1908, i *Catalunya romànica*, v. IV) a favor de la Catedral de Girona en què Pere Cervera i la seva mare Marquesa fan donació de totes les propietats que Ponç, el seu pare, li havia reclamat "*iuste vel iniuste*" d'aquesta i altres esglésies (segons "*Els castells de Catalunya*" v. III, el document seria del 19 de setembre del 1196). El mateix nom apareix en un document del 1213 en un conveni entre Pere Cervera i Jusiana, la seva muller, per una banda i Berenguer de Vilarí per l'altra. Així mateix, el 1236, Bernat d'Oix fa donació al seu

Església de Sta. Maria de Bolós

nebot Pere de Coll de les propietats que tenia a la parròquia de Bolós. Al *Llibre verd* del capítol de Girona del 1362 també hi trobem "*Sante Marie de Bolosio*".

És un edifici del segle XI, segurament, bastant modificat. Té planta rectangular i una sola

Altar major; a l'esquerra, la trona sobresurt del mur

La porta, el cor, de fusta, i l'accés al campanar

nau. Està construït en un esglaó del terreny, de tal manera que el mur nord-oriental queda adossat al marge. En aquest mur s'hi observen set parelles d'arquacions llombardes, separades per amples lesenes, que queden a l'alçada de la vista, degut al desnivell del terreny. Sobre la façana que dona al nord-oest hi ha el campanar, de planta quadrada, amb obertures a quatre vents, que prové d'una modificació de l'original romànic. El cos d'edifici que l'aguanta, queda diferenciat, exteriorment, de la resta de la nau i, en el seu costat que dona al nord-est, està decorat amb un grup de cinc arquacions cegues de mig punt, independents de les que ja hem comentat que hi ha en el mur del mateix costat. L'absis, que tancava el recinte pel costat sud-est, ha desaparegut quasi totalment; en la part exterior del petit tros que encara en resta, es pot observar que devia ser semicircular, com els de l'època, i decorada amb parells d'arquacions llombardes anàlogues a les que es poden veure en el mur. En el lloc de l'absis s'hi ha construït una sagristia que comunica amb l'església mitjançant una porta que s'obre sota el retaule, fet de guix. La coberta és de volta seguida, molt apuntada. Un arc de mig punt emmarca el presbiteri, que està separat de la nau per un graó i queda diferenciat en la part exterior del mur sud-oest, en el qual s'obre un gran ull de bou que l'il·lumina. En

Fresc sota el cor

aquest mateix mur, podem observar també una finestra de doble esqueixada i arc de mig punt, així com la porta d'entrada a l'edifici, amb un arc adovellat. Els murs i les voltes s'han engruixit en època posterior des de l'interior, potser per aguantar l'empenta de la volta i el campanar, i a la paret nord-oriental s'hi ha encastat una trona –a la qual s'havia d'accedir, amb l'ajut d'una escala de mà, a través d'una portella que dóna a la nau– i un armari. Les parets s'han enguixat i s'observen restes de pintures al fresc. Sobre la porta, en el que seria una mena de timpà interior, n'hi ha una de St. Climent que anava caient a trossos la darrera vegada que la vaig veure. També se'n pot veure una altra, bastant deteriorada, a l'arcada que hi ha sota el cor, al costat de l'entrada. Al campanar s'hi pot accedir a través

Fresc damunt la porta d'entrada

d'una escala que té l'inici en un cor de fusta construït sobre un embigat i situat als peus de l'església.

Actualment es conserva en bastant bon estat; les parets exteriors s'han netejat de les heures que les cobrien i el teulat es manté arranjat. La rectoria, que la tardor del 2004 s'anava enrunant a poc a poc, aquesta primavera està en procés de restauració, amb els murs exteriors refets, el teulat arranjat i els forjats reconstruïts. Fins i tot s'ha netejat el deliciós racó del Pedró!

Sta. Maria i la rectoria: tardor 2004

Sta. Maria i la rectoria: primavera 2005

Mas Blanc

El [mas](#), juntament amb mitja muntanya, és propietat del Sr. Jané (el dels cotxets de criatures). Segons ens explicà el president de la comunitat de propietaris de Font Rubí, aquest senyor volia fer un circuit de trial. Com que el paratge on el volia ubicar es troba dintre del territori del PEIN i no li deixaven fer, havia decidit emplaçar-lo en un altre terreny situat just al límit de la zona protegida i contigu a la urbanització. Això havia posat en peu de guerra els veïns que estaven intentant per tots els mitjans que no es permetés la construcció del circuit, per l'impacte visual i acústic que això representaria.

No tenim notícies que aquest propietari s'oposi al pas del camí per la seva propietat, però té un ramat de braus pasturant en llibertat per la zona on passa. Els que hem trobat, malgrat l'aspecte que tenen, són bastant esquerps i solen marxar quan veuen que t'acostes; excepte en el cas de trobar una vaca amb un vedell: aleshores, val més esquivar-la fent una volta.

La línia de molt alta tensió

Observeu l'ample passadís sense vegetació que la delimita! Produeix un impacte increïble! És el preu que cal pagar per a evitar els incendis?

Però no és només l'impacte visual de les torres; ni el perill que hi ha que les aus, sobretot les més grans, restin enganxades en els fils; ni les taules de vegetació sota els cables; a més, i ningú en parla, hi ha la contaminació electromagnètica produïda pels camps magnètics que genera qualsevol corrent elèctric. Poseu-vos-hi a sota amb un tub fluorescent i veureu com s'il·lumina. Ja que hi sou, escolteu un moment: és el cant dels electrons arrossegant-se pels conductors?

És la polèmica línia de molt alta tensió de 400 kV que va de Baixàs –a França– fins a Vic.

Aquesta es la línia que es parla d'ampliar amb una altra de les mateixes característiques, o de fer-ne una de similar que travessi tot l'Empordà i part del Pla de l'Estany i del Gironès fins a Bescanó. La majoria d'alcaldes s'oposen a que la línia travessi el seu territori i la voluntat popular és unànime en contra de la presència dels monstres d'acer a casa seva. L'administració defensa la seva necessitat davant de la creixent demanda d'energia per part de la població.

Les torres i l'ample passadís sota la línia

Com es pot solucionar? Per una banda, no volem la creació de noves centrals de producció d'energia elèctrica, ja sigui per l'impacte visual o per la contaminació atmosfèrica i ambiental que produeixen; tampoc volem que les línies per transportar-la des d'un altre lloc passin a prop de casa nostra. Però per una altra banda, som pocs els que encara no hem instal·lat l'aire condicionat a casa o renunciem a l'estètica davant de les bombetes de baix consum. Quantes poblacions compleixen la normativa sobre la contaminació lumínica i la preservació del cel fosc? Quantes s'han avingut, per exemple, a disminuir la il·luminació de les vies públiques i a apagar la dels edificis emblemàtics a partir de la mitjanit? Quantes estarien d'acord a reduir el nombre de lluminàries als seus carrers durant les diades de Nadal, o a encendre-les durant períodes de temps més curts? Potser no es pot tenir tot!

La Tosquera

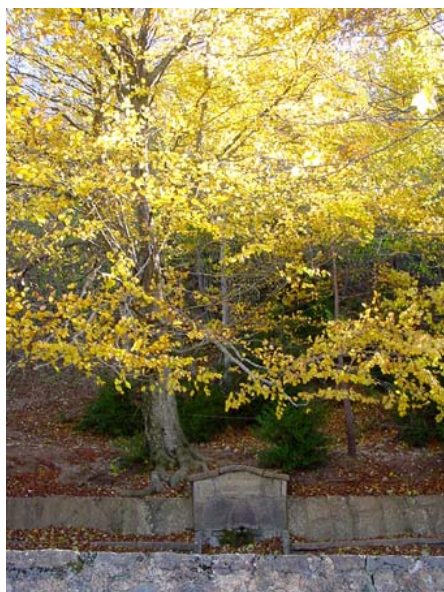
Etimològicament, el topònim prové de *tosca*, fent referència a la pedra volcànica esponjosa. La casa està mig enrunada, i no n'hem pogut esbrinar res, però la font treu un

bon raig d'aigua, fins i tot en plena sequera. Les mànegues que hem trobat pel camí suggereixen que el mas Blanc s'abasteix d'aigua des d'aquesta font.

Les fonts de Camprodon

La nostra ruta passa per tres de les nou fonts que hi ha en el nucli de Camprodon o a les seves rodalies.

Passats la font de la Tosquera i el coll de la Creueta, la primera que trobem és la font del Boix, que es troba en plena baixada, sota el monument a Cèsar August Torras. D'estil noucentista, és com una balconada oberta al Pirineu i a la vall, que ens convida a admirar el paisatge, a l'ombra dels magnífics faigs que la senyoregen. Gravada a la pedra, es

La font del Boix

llegeix la data en què va ser restaurada: *Font del Boix, any 1922, altitud 1072 m.*

Més avall, en acabar la baixada, tenim dues opcions. Si fem la corba a la dreta que ens marca el camí, passarem per la font del Vern, a sota del Grau, una de les més fresques de Camprodon.

Si agafem el camí de l'esquerra entrarem en un passeig cenyit pels xuclamels, al final del qual, trobarem la "font miracolosa" de St. Patllari, restaurada l'any 1923, tal com ens recorda la inscripció que hi ha en una pedra damunt dels tres brolladors. Aquest sant és el patró i el protector de la vila. Va néixer a Embru, en el territori franc dels Alps en ple segle V, en el si d'una família noble, i va arribar a ser bisbe d'aquella població. Va morir santament, tal com havia viscut, l'any 518. Uns quants segles més tard, un monjo del monestir benedictí de la Portella, a Osona, anava a Roma a buscar alguna relíquia per al seu convent, tal com era costum a l'època. Quan va arribar a Embru es va assabentar que allà es venerava St. Patllari i va

decidir que les seves despulles bé podrien servir a les seves intencions. Les va carregar a l'ase que portava i se'n va tornar cap a casa amb el seu tresor. Expliquen que un bon dia l'animal es va aturar; en ser fustigat pel monjo va començar a engegar guitzes, algunes de les quals varen fer impacte sobre la roca i en feren brotar els dolls d'aigua que, diuen, no han deixat de brollar mai des d'aquell dia, ni en les èpoques de més secada. No hi va haver manera de fer moure el ruc i el fet es va interpretar com un desig del sant de restar a Camprodon. Les seves relíquies han passat moltes vicissituds: varen ser robades dues vegades pels francesos el 1470 i el 1484 i varen retornar; també s'han hagut d'amagar diverses vegades per salvar-les dels expolis, el 1793 dels francesos, el 1835 de la crema de convents i el 1936 durant la Guerra Civil. Actualment es veneren a la parròquia de Sta. Maria en la seva arqueta de plata original, datada al segle XV. Cada any, el 21 de juny se celebra la festa major amb un dinar de germanor; fins fa uns anys s'hi cantaven corrandes i es ballava el contrapàs, ara es ballen sardanes i la Maniera, un ball molt antic que es balla en parella i que consisteix en veure qui es cansa primer, si els músics de tocar o els dansaires de ballar.

A sobre la font hi ha un petit oratori. El racó és fresc i tranquil; no és estrany que a més de font d'aigua fos font d'inspiració pels poetes, com ens demostra una placa, col·locada l'any 1960, que, recordant el centenari del naixement del poeta Joan Maragall, ens delecta amb els seus versos: *Les Muntanyes, la font de St. Patllari*.

*A l'hora que el Sol es pon,
bevent el raig de la font,
he assaborit els secrets
de la terra misteriosa.
Part de dins de la canal
he vist l'aigua virginal
venir del fosc naixement
a regalar-me la boca.
I m'entrava pit endins,
i amb els seus clars regalims,
penetrava en mi, ensems,
una saviesa dolça.*

Joan Maragall. Camprodon, 1901

La font de St. Patllari

Més enllà, ja a la carretera de Font Rubí a Camprodon, trobem la font del Botàs, construïda a final dels anys 80 del segle XX. Es va construir aprofitant el botàs de can Pascal, una bassa artificial que recull aigua que s'utilitza per a regar els camps.

Camprodon

*“Per què t'amagues Camprodon, fresquívol,
violeta del bosc en ta ribera?
en ton sojorn d'eterna primavera,
no vols que senten tes suaus olors?”*

Així el descriu Mn. Cinto al *Cant IV de Canigó*. La ribera: aquesta degué ser la causa de la creació de la vila, que es remunta a l'època neolítica, si hem de fer cas de les troballes arqueològiques que s'han fet a la zona. Els primers assentaments humans degueren triar aquest indret per la presència dels dos rius que conflueixen al bell mig del que avui és el nucli urbà de Camprodon: el Ter i el Ritort. Terres plenes de vegetals, amb fruits per a l'alimentació, espai propici per a la caça i aigua en abundància són raons suficients per a fer aturar les tribus nòmades que varen ensopegar amb aquest racó de la vall. Els mateixos rius que varen aportar l'aigua que va ser utilitzada, més tard, per a l'agricultura i per a la indústria, movent les rodes dels molins, batans i fargues primer i, més tard, els tèxtils i les centrals elèctriques.

La població va anar creixent a la vora dels rius; així, la *Marca Hispànica* parla d'una població del Pirineu anomenada Engosa situada a la província romana de Ceritània, que seria l'actual Camprodon. En Jeroni Pujades apunta la possibilitat que un general romà anomenat Rotundus hagués instal·lat el seu campament en aquests verals i que aquest

hauria sigut l'origen de Camprodon; és una hipòtesi, davant la qual ens hem de remetre a les proves arqueològiques que ja hem esmentat. Coromines el fa derivar de *campus rotundus*, "el camp rodó, de forma arrodonida". El cert és que l'any 965 apareix citat com a "*Campo rotundo*" en l'escriptura de permuta d'un alou de Vidrà pel de Salarça –"*in locum que dicunt Arca*"– entre Fredeburga, abadessa del monestir de St. Joan de les Abadesses per una banda i el comte Sunifred II de Besalú i els seus germans Oliba i Miró per l'altra.

La primera prova documental que es coneix és de l'any 904, quan el bisbe de Girona va consagrar l'església de St. Pere com a parròquia dels nuclis habitats de la rodalia. En l'acta, del dia 27 de novembre, no es parla de la concessió de cementiri; això fa pensar que ja en devia existir un i que, per tant, l'església no era la primera que hi havia en aquell lloc. Per altra banda, la categoria de parròquia deixa clar que hi havia població suficient per a establir una demarcació eclesiàstica a la zona.

Uns anys més tard, cap al 950, el comte Guifré II de Besalú, al comtat del qual pertanyia la parròquia, feu una permuta amb el bisbe Gotmar de Girona per tal d'obtenir l'església amb

Camprodon, al bell mig de la vall

tots els delmes, primícies, béns i possessions i fer-ne donació als monjos de l'ordre de St. Benet perquè hi fundessin un monestir. Va fer venir uns quants monjos de Ripoll que es constituïren en cenobi, sota la direcció espiritual de l'abat Jaufred. Durant els anys següents, el monestir de St. Pere de Camprodon va anar creixent; l'any 965 el comte Sunifred II de Besalú cedí la vila de Camprodon –"*locum que vocant Camporotundo*"– i tot el seu terme al monestir, a més de tot un seguit d'alous situats a la parròquia de Sant Pere de Montagut i moltes altres propietats que li donaren la forta empenta inicial.

La pau que hi havia aleshores i l'estímul dels abats varen fer baixar la població de les muntanyes, on hi havien buscat refugi, i establir-se vora el monestir que els donava empara. Així es va anar configurant el nucli de la Vila de Dalt.

A les darreries del segle X es va consagrar una nova església parroquial a Camprodon, prop del monestir, dedicada a Sta. Maria. Així l'església de St. Pere es podia dedicar enterament a l'ús de la comunitat benedictina que no passava per un bon moment: depenent del bisbe de Besalú, fou expoliat durant anys, fins que el comte Bernat II de Besalú el va posar sota la direcció del monestir de Moissac, cenobi del Llenguadoc que pertanyia a la congregació de Cluny. A partir d'aquell moment el monestir es va anar recuperant i es va poder refer l'església, que fou consagrada definitivament el 13 de novembre del 1169 pel bisbe de Girona Guillem de Monells, acompanyat del seu germà Ponç de Monells que era, alhora, abat canonical del monestir de St. Joan de les Abadesses i bisbe de Tortosa. Pel mateix temps es degué construir el claustre, del qual només en resten alguns capitells, alguns dels quals es poden veure a l'actual parròquia de Sta. Maria on fan de suport a l'ara de l'altar major.

Mentrestant, la població anava creixent al voltant del monestir i la parròquia, i s'iniciava la tradició comercial i botiguera que s'ha mantingut fins els nostres dies. L'any 1118, Ramon

Berenguer III, comte de Barcelona atorgà el dret de celebració del primer mercat, on s'hi podien intercanviar productes, tots els dilluns, ratificant-se així la Vila de Dalt. Els drets del mercat eren exclusius del senyor feudal de Camprodon, és a dir, del monestir, que malgrat estar en un dolç moment econòmic, no ho era tant en les relacions que mantenia amb el de Moissac, puix que li imposava els abats, que solien ser del Llenguadoc. Paral·lelament, el mercat va proporcionar un gran creixement econòmic a la població: la presència dels pagesos que venien de tota la zona d'influència —el mercat era l'únic que hi havia “des del coll d'Ares fins al coll de Pòrtules i des del coll del Pendís fins al Pla de Calm Agre”— varen estimular l'aparició d'una intensa activitat artesanal que es mantindria al llarg dels segles.

Façana de ponent de l'església del monestir de St. Pere de Camprodon

És durant aquest segle XII que l'abat del monestir obtingué el permís reial per a edificar el castell de Sant Nicolau, per tal de tenir un lloc “*més alt i més segur*” per a traslladar-se amb els monjos i camprodonins en cas que anessin mal dades. Es va edificar al puig de les Relíquies —el nom prové de les suposades restes d'algun sant o santa que es varen trobar en aquest lloc— al costat del monestir de Sant Nicolau que era de monges de l'ordre de St. Agustí, la fundació del qual es perd en la boira del temps: hi ha qui el situa entre els segles VII i VIII.

Joan Amades recull una **llegenda** que li havia explicat la seva àvia, segons la qual, la filla del senyor del Castell de Camprodon es va enamorar d'un dels seus patges. Quan el seu pare se'n va assabentar, va treure el patge de casa seva de males maneres. El pobre noi anava mig perdut pel bosc sense saber què fer quan se li va aparèixer el dimoni i li va proposar un tracte: ell l'ajudaria a casar-se amb la donzella que estimava i a fer-se senyor del castell, però s'havia de comprometre a tornar cada any al mateix lloc per tal de refermar el compromís. Quan el patge s'hi va avenir va aparèixer tot un estol de cavallers fortament armats que atacaren el castell, matant a la majoria dels seus habitants, inclòs el senyor de la fortalesa. La donzella esgarrifada per l'atac i la mort del seu pare, tan bon punt va veure el patge el va considerar el seu salvador i es va llençar als seus braços. Es varen casar, naturalment, però el patge estava neguitós esperant la diada en què havia de retrobar-se amb el diable. Finalment arribà el dia. Quan es varen trobar, el dimoni li va estrènyer la mà i, amb una riallada que va fer estremir fins les pedres, va desaparèixer. Aleshores, el noi va sentir que se li allargaven els braços i els dits s'enllaçaven entre ells, els peus s'enfonsaven al terra, la pell se li enduria i les venes se li buidaven. De cop es va veure transformat en un roure. I allà va aguantar les gebrades de l'hivern i les calorades de l'estiu fins que va tornar a arribar el dia de l'encontre amb el diable. Quan aquest va arribar, se'l va contemplar, va deixar anar la seva riallada i va tornar a desaparèixer. El patge va sentir com s'empetitia, la sang li tornava a circular i els peus se li desclavaven del terra; es podia tornar a moure. Va córrer cap al castell i li va explicar tota la història a la seva dona, demanant-li que el perdonés. Ella, que havia estat molt trista tot aquell any sense saber on

era el seu marit, en veure'l amb aquella fila, mig home mig arbre, el va perdonar de cor. El patge cavaller se'n va tornar al bosc, on tornà a quedar convertit en roure. La pobra dama no parava de plorar i resar pel seu espòs. Un dia, la varen convèncer perquè sortís a airejar-se, ja que restava tancada al castell des que s'havia casat. Passejant pel bosc va trobar un roure que li va semblar que era el seu marit. L'arbre, sense parlar, li va fer entendre que sí que ho era. Ella s'agenollà i pregà perquè la pau retornés al cor del seu espòs, que tant estimava. Per tal que la gent també pogués pregar per la seva ànima, va fer construir una capelleta al costat del roure on seria venerada una imatge de Maria, coneguda com la Mare de Déu del Roure. El dia de la benedicció es va celebrar una missa solemne i, en el moment d'aixecar el Santíssim, la pobra dama va caure morta als peus de la Verge. Amades explica que *"la capelleta es troba en terme de Prats de Molló i és també coneguda per Mare de Déu del Coral. La tradició diu que abans aquell paratge estava cobert d'un bosc espessíssim. La gent vella del país encara recorda que vora de la capella hi havia un roure gegantí que tenia tota la fesomia d'un home."* (J. Amades, 1950)

Durant el segle XII les terres de la contrada se les repartien entre dos monestirs: el de Camprodon i el de St. Joan de les Abadesses. El rei Jaume I volia posar-hi cullerada per poder tenir jurisdicció sobre Camprodon i poder-ne fer cap de vegueria. Per això va fundar la Ral, al segle XIII, prop de la vila, i li va concedir exempcions; la conseqüència va ser que es va iniciar la migració de la població de Camprodon cap a la Ral. Malgrat la disminució de les càrregues fiscals que va fer l'abat camprodoní per a intentar pal·liar la situació, al final va haver de cedir i l'any 1249 el monestir va vendre la seva jurisdicció sobre la vila de Camprodon al rei Jaume I, que es va ratificar dos anys després. A l'entremig, el rei concedí a la vila el privilegi reial per a la celebració d'una fira, que tenia un caràcter més ampli que

El Pont Nou

els mercats i aplegava gent vinguda dels llocs més llunyans. Durava vuit dies i tenia lloc el mes de juny, sota l'advocació de St. Joan. Ara els camprodonins ja no pagaven els censos i els drets senyorials al monestir, però els havien de continuar pagant al rei. Juntament amb el poble, el rei va rebre també el castell de St. Nicolau, a l'ombra del qual s'havia aplegat una petita comunitat d'artesans i botiguers, que el rei va tractar de protegir de la competència dels del poble atorgant-los

privilegis especials. Naixia la Vila de Baix, entre la penya i el riu, que seria envoltada de muralles. Malgrat els tractes fets el 1249 i el 1251, els problemes entre el monarca i els abats foren freqüents fins que el 1333, Ramon de Guixà, abat del monestir de St. Pere, va cedir definitivament i totalment tots els drets i jurisdiccions senyorials sobre Camprodon al rei Alfons *el Benigne*. A partir d'aquest moment, esdevingué vila reial i cap de vegueria; això va fer que comencessin a ploure els privilegis reials que varen contribuir en gran manera a la seva expansió i al seu enriquiment. Tot i que aquesta situació de privilegi no li sortia pas

gratuita: cal tenir en compte que el 1337 el poble pagava al rei 30.000 sous en moneda barcelonesa a canvi de la ratificació del privilegi de vegueria.

Al segle XIII, la vella església es va fer petita i es va construir una nova parròquia de Sta. Maria a la Vila de Dalt. A la Vila de Baix, es construïa el Pont Nou –documents de 1316 parlen d'un "Pont Vell"–. Amb sis arcs, fet amb carreus irregulars i dovelles ben treballades, era el pas obligat per a tothom. A l'extrem de llevant encara es pot veure el portal de Cerdanya, que era una de les portes d'entrada al recinte emmurallat, amb arcs de mig punt i matacà. A la pedra es poden llegir dues dates: 1682 per la banda de l'interior del poble i 1562 a sobre de l'escut de la vila per la banda de fora muralla.

Porta amb un matacà que dóna accés a la població des del Pont Nou

Aquesta dóna accés al Pont Nou des del poble

L'any 1339 els paraires de Camprodon varen obtenir el permís del rei per a constituir-se en confraria sota el patronatge de l'Esperit Sant i fins i tot regulaven la jornada laboral. Paraire era com s'anomenava l'empresari de la indústria llanera a l'Edat Mitjana. Ells eren els encarregats de comprar la llana, distribuir-la entre els cardadors, filadors i teixidors per reprendre l'aprest i comercialitzar-la en acabar tot el procés. Estaven organitzats en gremis, igual que els teixidors i tintorers i pagaven impostos i taxes derivats dels drets de manufactura i comercialització.

La guerra que va esclatar l'any 1343 entre els reis d'Aragó i de Mallorca va agreujar la decadència que havia iniciat el monestir de St. Pere uns anys abans. Va empitjorar també el conflicte obert amb el bisbat per la reclamació que feia el monestir pels drets que deia tenir sobre el convent de monges de St. Nicolau, les quals devien tenir greus problemes d'espai en la zona fortificada en la que estava ubicat; aquest mateix any 1343 calia enterrar les monges en el cementiri de la parròquia, ja que el convent no en disposava; el 1346 el bisbe de Girona va cedir al monestir de St. Nicolau unes cases que hi havia al voltant per a poder-lo engrandir i l'abat reaccionà exigint el pagament de 50 lliures pels seus drets. Dos anys més tard, Camprodon patia els efectes de la "mort negra", la pesta que va assolir tota Europa. El mateix 1348, el rei va autoritzar el veguer, Joan Berenguer de

Rajadell, a designar un substitut mentre ell s'ocupava de la repoblació dels pobles i castells de la vegueria que l'epidèmia havia deixat gairebé deshabitats.

El 1350 el convent de St. Nicolau ja devia tenir cementiri propi, ja que consta que una colla de monjos de St. Pere el varen profanar i mig destruir. Els enfrontaments entre els dos monestirs varen continuar fins que, davant l'amenaça de les monges de queixar-se al bisbe, l'any 1371 es va pactar una pau relativa que no va acabar de solucionar els problemes, massa quotidians per a aturar-se del tot.

La guerra va malmetre el castell, de tal manera, que el 1381, el rei Pere *el Cerimoniós* va fer concessió a la vila d'una taxa especial per gravar els aliments per tal de recaptar fons per a la seva restauració.

El dia de la candelera de l'any 1428 Camprodon es va veure afectat pel gran terratrèmol que va sacsejar bona part de Catalunya. Amb epicentre a Queralbs i una intensitat de 10 graus a l'escala Mercalli va produir la mort i la desolació a tota la comarca. Segons l'escrivà municipal, Joan Toralles, a la vila hi varen morir cent persones. Altres fons asseguren que els morts varen ser dos-cents, entre ells el veguer. El claustre del monestir de St. Pere va quedar destruït, l'església del de St. Nicolau molt afectada i sense altar, i el Pont Nou molt malmès. En acabar la sacsejada es va declarar un incendi que va fer cremar tota la vila durant una setmana. Tanta va ser la destrucció que els cònsols de Camprodon varen demanar ajuda i signaven l'acta el dia 4 d'octubre de 1428 en "*la vila que era de Camprodon*".

Per si els desastres naturals no fossin suficients, va venir la guerra. El conflicte per a la successió de la corona va servir d'excusa per a fer esclatar la revolució que es forjava des de feia anys. La Guerra dels Remences va afectar de ple Camprodon. Quan amb prou feines aixecava el cap després del terratrèmol, va ser ocupat, el mes d'agost de 1462, per la tropa de Francesc de Verntallat –cabdill remença de la Garrotxa– i la del vescomte de Rocabertí. El 1465 fou ocupat pel capità de la Generalitat, Joan Ramon Vergós, i l'octubre del mateix any fou saquejat per les tropes del conestable de Portugal. Quatre anys més tard, el 1469, en trencar-se l'aliança entre Joan II i Lluís XI de França, les tropes franceses entraren a la vila i exigiren obediència al rei francès; varen marxar poc després, deixant la població reduïda a la meitat i havent destrossat el castell i el poble. Tan malparat va quedar, que el 1480 el bisbe va publicar una butlla concedint indulgències a tothom que contribuís a refer la vila, que tenia poc més de 250 habitants l'any 1491. Dinou anys més tard, el 1510 el castell encara es trobava en un estat lamentable i, malgrat haver doblat la població, la situació de pobresa era tan gran que "*varen obtenir el permís del rei per a cobrar un òbol a tothom qui entrés al poble, i un diner si ho feien a cavall*".

Des de molt antic i per privilegi reial, Camprodon gaudia del mostassaf, el funcionari municipal que s'encarregava de controlar el mercat i el seu funcionament. L'any 1519 el rei Carles I li va concedir que pogués exercir les seves funcions amb les mateixes condicions que ho feien els de Barcelona i Girona, al mateix temps que concedia a la vila el dret de poder elegir els cònsols municipals. Una de les funcions del mostassaf era la de revisar anualment els pesos i les mesures; aleshores, cada mustassaferia tenia les seves pròpies i aquest fet complicava el comerç entre les diverses zones del país. Per això, el 1585, a les corts de Montsó, el rei va institucionalitzar-ne l'ús i va decidir que tots els pesos i mesures de Catalunya s'havien d'acomodar al sistema utilitzat a Barcelona. Per això es va crear una comissió central, que designava una subcomissió formada per tres membres per a cada vegueria. Els membres de la subcomissió corresponent a Camprodon es reuniren a

l'Ajuntament el 14 de març de 1592 i el 27 de juny del mateix any es donava per conclosa la reducció i es publicava la taula d'equivalències.

L'any 1581, en morir Jerònima Llordat, priora de St. Nicolau, es va tancar el monestir. La disminució del nombre de monges i la pobresa que havien suportat les famílies de Camprodon havien disminuït molt les rendes i els béns del monestir, que vivia, bàsicament, de les dots de les novícies, que majoritàriament eren filles de la comarca. De fet, el 1464, el bisbe ja havia decidit que l'Ajuntament es fes càrrec de l'administració del monestir, que, molt tocat pel terratrèmol i la guerra civil, a poc a poc es va anar esllanguint, fins al seu tancament definitiu. Les poques monges que hi quedaven, les migrades rendes i els pocs béns que restaven, varen passar al domini de les agustines de Bell-lloc, de Peralada.

No era gaire millor la situació del monestir de St. Pere, ja que en la visita que hi feren els delegats de Moissac l'any 1460 trobaren el monestir mig enderrocat, amb els monjos, que no arribaven a la dotzena, vivint al poble, amb béns i rendes propis i sense complir la regla monàstica. Moissac se'n va desentendre i el procés de degradació va continuar. El 1592, el pontífex Climent VIII reconegué la independència del monestir, que va entrar a la congregació claustral de Tarragona.

El dia 3 de gener de 1579 naixia a Camprodon Benet Ferrer. Hom acusava els seus pares de judaïtzants i ell mateix va ser expulsat de dos convents de franciscans. Va arribar a Madrid, demanant caritat, va ser pres per la Inquisició i acusat d'heretgia. Mentre era a la presó, un matí quan assistia a Missa, en el moment de la Consagració va saltar sobre el capellà i, arrencant-li la Sagrada Forma de les mans la va llençar a terra cridant: "*demonio, demonio*". Naturalment, va ser jutjat, condemnat i cremat per heretge. Fins aquí tindriem una història similar a la de milers d'individus d'aquella època en què es pretenia defensar la fe a base de morts i tortures. Però el fet és que algunes persones varen guardar les cendres del condemnat i les

El Pont Nou emmarca la Vila de Baix actual; al fons, la muntanya de St. Antoni

convertiren en relíquies, desencadenant-se el que S. Planas anomena "ferrerisme", amb seguidors de l'heretgia que consideraven Benet Ferrer com un màrtir. La Inquisició va tardar temps a solucionar el problema, que va portar tanta cua que fins i tot en parla Quevedo, que va utilitzar el fet per a exemplificar la manera de ser perversa dels catalans, a qui, sembla ser, apreciava molt poc. Va escriure: "*Benito Ferrer que fué catalán y hereje, se vino a Madrid sólo a arrebatat la Hostia Consagrada (...) halló semejante sacrilegio jamás disposición, no sólo digo en ánimo de castellano, sino en judaizante, moro ni hereje? (...) en resumidas cuentas, que para cometer actos como los del fraile no existe especie como la catalana.*" No us sona d'alguna cosa, aquest discurs?

La Guerra dels Trenta Anys es va allargar amb el conflicte entre Espanya i França, i durant tot aquest temps, les cases i les masies varen haver d'allotjar gratuïtament als membres de l'exèrcit espanyol, havent de suportar els seus excessos, abusos i vexacions.

L'any 1655 al monestir només hi quedaven vuit monjos i l'abat, però no hi podien viure degut al mal estat en què es trobava; vivien en cases particulars i cada dia els convocava l'abat per a fer oració i llegir els preceptes.

Aquest mateix any els francesos ocuparen el castell i no en varen ser expulsats fins quatre anys més tard per les tropes del general Próspero Totavila, governador militar de Vic. El castell va quedar sota domini espanyol i s'hi va instal·lar una guarnició sota les ordres del capità Alonso Tarrecón Peñalosa que el 1666 va reformar el castell i el fortificà amb quatre baluards nous, construïts amb troncs que varen ser donats gratuïtament i que provenien dels emprius de Camprodon i dels pobles veïns. Però varen cometre tota classe de delictes, tant ell –que insultava i amenaçava el veïnat i es beneficiava de l'estraperlo– com la seva tropa, ja que permetia que cometessin tota mena d'abusos contra la població i els seus béns: robatoris, destrosses, intimidacions, amenaces, atacs físics i verbals, insults... eren a l'ordre del dia. Els intents de solucionar el problema varen quedar enregistrats en el llibre del notari de Camprodon i en el procés judicial que el 1668 els còsols i el veguer varen intentar fer arribar al virrei.

Els francesos varen tornar el 1689, comandats pel duc de Noailles, prengueren St. Nicolau i el monestir de St. Pere, que transformaren en residència dels soldats i estable. Fins i tot varen encunyar una medalla commemorativa de la conquesta. El mes d'agost varen ser expulsats per les tropes del virrei. Quan marxaren, l'església del monestir va haver de ser reconciliada per a poder-hi continuar el culte.

A l'estiu, a la nit, vora el riu... fa de bon passejar

Malgrat tot, no es devia estar tant malament a Camprodon, ja que es té constància que 43 forasters varen passar la temporada d'estiu del 1785 al poble, buscant "aires saludables".

Des de l'Edat Mitjana es va mantenir la producció tèxtil. Dels antics gremis medievals de paraires, teixidors i tintorers s'havia

passat a indústries més especialitzades amb una producció molt important que, al 1788 sortia de tres màquines de tòrcer i tres nocs o [batans](#), tots ells moguts per la força hidràulica que proporcionaven els rius. Els camprodonins i camprodonines que treballaven en el sector del tèxtil, ho feien a casa, a hores, i en molts casos com a treball complementari de l'activitat agrícola, ramadera o artesanal. Sovint s'hi dedicava, a estones, tota la família. El 1800, en Pere Vila va inaugurar una fàbrica de barretines; una vegada el teixit s'havia filtrat, cardat i tenyit, es tallaven i es cosien a casa, es folraven i es venien a tot Catalunya i a França. La producció va durar fins el 1900.

I encara retornaren els francesos! El 1793 i el 1794 durant la guerra que havia declarat la Convenció de la França republicana al rei de "*l'Espanya catòlica, apostòlica i absolutista*" (S. Planas, 1993) el dia 17 de març de 1793. La primera vegada eren 34.000 i 15.000 la

segona. Quan varen ser vençuts i foragitats pel sometent olotí, varen deixar Camprodon amb els temples expoliats, la vila incendiada i la gent que no es podia treure la por del cos.

I no es varen acabar aquí les penúries. Durant la Guerra del Francès, varen ser els Miquelets –batallons de voluntaris o mercenaris que constituïren una força important en la guerrilla contra l'exèrcit francès i que varen representar una mena d'alternativa a l'exèrcit regular– allistats pel mateix ajuntament l'any 1808 els que varen cometre tota classe d'excessos, sobretot quan es varen acabar els fons públics amb què se'ls pagava. Fins i tot es va arribar a desfer la Junta de Camprodon –òrgan de govern alternatiu que es va crear a Catalunya en absència d'altre poder constituït; totes les Juntes estaven agrupades sota la Junta Superior de Govern de Catalunya– perquè els seus membres havien estat amenaçats de mort pels Miquelets si no se'ls lliuraven tots els diners que demanaven.

L'any 1820, les Corts varen aprovar la supressió dels ordes monacals i la reducció del nombre de convents; malgrat haver de ser exclaustrat, el monestir de St. Pere es va mantenir fins que, amb la crema de convents del 1835, els monjos es varen espantar i varen fugir a França. Així es tancava definitivament la història del cenobi.

Ja som al febrer de 1824. Se n'havia sentit a parlar. Deien que una de sola feia la feina de deu o quinze persones! La fàbrica tèxtil dels Lacot havia instal·lat màquines de filar i cardar importades d'Anglaterra: la industrialització havia arribat al poble. Tots els que vivien o complementaven la seva feina treballant pel tèxtil es varen sentir amenaçats. Tant és així, que el dia 3, de set a vuit del matí, un grup d'homes i dones de Camprodon varen entrar a la fàbrica i varen destruir les màquines, protagonitzant una de les primeres accions de ludisme a Catalunya. El fet va portar cua i arribà a la Reial Audiència de Catalunya que publicà una reial ordre on perdonava generosament els responsables dels fets i recomanava a l'ajuntament que els cridés, juntament amb els seus familiars i els instruís "*en el bien que trae el uso de las máquinas*". Desconeixem la raó exacta, però el cas és que els fets no es tornaren a repetir.

Per aquesta època, encara funcionava la vella [farga](#) de Camprodon, coneguda com a farga del Veterano. Es trobava darrera de can Matabosc i el nom és degut a què, durant els darrers anys de funcionament, entre el 1843 i el 1849, fou explotada per la societat anomenada "Veterano Cabeza de Hierro".

I varen arribar les carlinades! Les dues primeres varen afectar seriosament la vila: els exèrcits se les hi varen tenir de valent; altra vegada es va haver d'hostatjar la soldadesca, que en feia de totes i cap de bona i, per acabar-ho d'adobar, la població havia de pagar impostos i contribucions als dos bàndols. Això sense comptar els incendis i les extorsions de les bandes de mig guerrillers mig bandolers que aprofitaven l'avinentsa per a treure'n profit. Sortosament no es varen veure afectats per la darrera carlinada gràcies a un acord entre el general Savalls i el també general Matínez Campos, que va durar des del març fins a l'octubre de 1875, moment en què el primer va passar la ratlla cap a França. Durant aquest temps la convivència entre els dos bàndols es va fer palesa en l'hospital, on s'atenien els ferits dels dos camps, i en el rètol de la plaça d'Espanya, on hi havia un cartell de fusta que deia per un costat "Plaza de la Constitución" i per l'altre "Plaza de Carlos VII"; en funció de les necessitats, els camprodonins el giraven d'un costat o de l'altre.

Malgrat tot continuaven venint estiuencs cercant els aires purs de la muntanya. El 1856 Ferran Olivada es feu construir una torre al passeig de la Font Nova per a venir a passar els estius. Poc després, el 1882, va venir a passar l'estiu al poble el Dr. Bartomeu Robert;

va quedar encantat i va començar a recomanar als seus pacients de Barcelona les estades al poble per a guarir-se de moltes malalties: així va ser com va començar a aparèixer la gent rica i els membres de l'aristocràcia barcelonina per Camprodon. Molts varen seguir les passes de Ferran Oliveda i es feren construir torres d'estiueig al passeig de la Font Nova. La vila va anar esdevenint la "*Suïssa dels barcelonins*", com deia en Carles Bosch de la Trinxeria, i tot plegat animà la vida de Camprodon, que va veure com ressorgia el comerç i s'obrien moltes botigues noves, algunes de les quals encara subsisteixen.

El 1870 l'olotí Ignasi Casabó instal·là la primera fàbrica de telers mecànics moguts per energia hidràulica i el mateix any, la societat "Antonio Matabosch e Hijo y Soler" va construir la primera colònia industrial, una mica més avall de les Rocasses. Aquestes colònies eren veritables pobles creats amb l'objectiu d'acollir els obrers que treballaven a les fàbriques tèxtils amb les seves famílies. Hi havia església i escola. No hem d'oblidar que es treballava tota la setmana, fins i tot els nens. Si els treballadors vivien a la mateixa fàbrica s'augmentava el rendiment, ja que s'evitaven els desplaçaments i, a sobre, havien de comprar els subministraments al mateix amo. El 1923 es va produir un incendi que va malmetre les instal·lacions; aleshores Estebanell i Pahisa la va comprar i va esdevenir la Colònia Estebanell; aquesta indústria ha estat funcionant fins el 1984.

L'electricitat arribà a Camprodon el 1895 quan en Llorenç Barner, inventor fill del poble, va instal·lar una dinamo a les turbines del tèxtil Casabó i va obtenir corrent elèctric. Poc després s'inaugurava l'enllumenat elèctric de la vila; va ser un dels primers pobles catalans que en va gaudir. Encara hi ha centrals de producció d'energia elèctrica a Camprodon.

Cada vegada venien més estiuejants de Barcelona que creaven riquesa al poble i, alhora, tenien una sèrie de necessitats que s'havien de cobrir. Una d'aquestes necessitats era la de poder-se comunicar amb facilitat i rapidesa. Aquest va ser un dels motius adduïts per a demanar l'establiment de la línia telefònica al poble. Després de diverses peripècies, es va aconseguir l'objectiu gràcies a una subscripció popular i a una subvenció estatal. L'estiu del 1900 Camprodon ja gaudia de telèfon. Entre els estiuejants, l'any anterior havia vingut en Miquel Cuní, membre de l'Associació d'Excursionistes Catalans, que havia sentit a parlar de les grans possibilitats que presentaven els voltants de la vila per a practicar les seves activitats. Va quedar encantat i va escriure les seves memòries d'aquells dies, on, curiosament, es lamenta que la gent del poble ja no faci servir les barretines: sembla que la gent de ciutat ja anava a poble buscant els elements folklòrics! El president de l'Associació era Cèsar August Torras –que va presidir el Centre Excursionista de Catalunya durant els anys vint– que passava els estius a Camprodon amb la seva família. Va ser el primer gran promotor de l'excursionisme català i un

Monument dedicat a Cèsar August Torras

enamorat de la Garrotxa i el Ripollès. Impulsor del Xalet d'Ull de Ter, ha deixat nombrosos escrits que demostren el seu coneixement dels camins i de la gent d'aquestes muntanyes. En el nostre itinerari hem passat per sota el monument que li ha dedicat la vila.

L'any 1908 ja eren més de 1000 els forasters que venien a Camprodon a l'estiu. Havien creat el "Casino de la Unión Veraniega"; s'hi feien tertúlies, teatre i fins i tot òpera. L'any 1920 s'hi instal·là un cinematògraf. En crear-se l'Hotel Rigat, molt més luxós, els estiuejants varen anar abandonant el Casino pels nous salons de l'hotel, que el 1922 ja tenia cinematògraf. Amb el temps, el Casino passà a ser un local que utilitzaven la gent del poble.

Els anys vint varen marcar el punt àlgid pel que fa a la presència de forasters. El 1924, en Francesc Maristany es volia fer una torre al poble i li agradava més la zona de ca n'Aulí, a la sortida cap a Llanars, que el passeig de la Font Nova on s'havia establert la colònia forana des de bon començament. Parlà amb l'arquitecte Bernardí Martorell i amb el contractista Francesc Suriñach: així nasqué el passeig Maristany on s'establí el nou centre d'estiueig i s'hi construïren les grans cases que es poden contemplar encara avui.

A mida que anava avançant la industrialització s'anaven perdent els antics oficis: carreters, fargaires, basters, esclopers, fideuers, filadors, teixidors, tintorers, barratinaires, paraires, ferrers, sanadors... Pocs en queden ja, si és que no s'han perdut del tot.

La proclamació de la República Catalana feta per Francesc Macià el 14 d'abril del 1931 va ser rebuda a Camprodon amb manifestacions pels carrers amb bandes de música i tot. El republicanisme es va consolidar a l'Ajuntament. Durant aquell període es va reformar l'hospital –segons una nota del segle XIX, hauria sigut creat el segle IX, encara que tota la documentació es va perdre en l'incendi del 1793–, es varen construir les escoles noves i es va començar a celebrar la Festa de l'Arbre.

La Vajol: monument en record dels exiliats

La guerra va canviar la situació i es varen viure moments molt difícils. L'hotel Rigat es convertí en hospital militar i el Casino va allotjar infants refugiats. En venien de tot arreu; el Comitè d'Ajuda als Refugiats els mantenia amb diners del poble, que, amb 1350 habitants, n'havia de mantenir més de 700. Es va arribar a l'extrem que mentre les persones acollides rebien menjar, la gent del poble passava gana.

Els estiuejants varen ser substituïts per personalitats polítiques: el president del govern, Juan Negrín anava sovint a Camprodon amb la família; vivien a can Garcia de Baix, *El Robledal*, i fins i tot hi havien fet reunions extraoficials de govern amb Martínez Barrio, president de les Corts Republicanes i el ministre de Defensa.

En els últims dies de la guerra hi havia ferits a l'hotel Güell, al Rigat, al Casino i a les escoles. Els refugiats arribaven en llargues corrues que embussaven les carreteres, camí de França, deixant pel camí els béns més valuosos que havien pogut salvar però que, inevitablement, haurien d'abandonar. El coll d'Ares i el coll Pregon no donaven l'abast. Els que fugien amb vehicles, els estimbaven en

arribar al coll. Enmig de la neu i el fred caminaven buscant salvar l'única cosa que els quedava: la vida. Molts no ho varen aconseguir.

El dia 11 de febrer del 1939 l'alcalde va fer evacuar el poble; els que no fugiren a França es refugiaren a la Costinyola i cap al torrent de la Pedrera. Dels 25.000 homes que tenia el destacament republicà que hi havia al poble, en restaven 247. La nit del 12 al 13 varen passar el coll Pregon camí de l'exili; abans, però, juntament amb les brigades de Líster, varen volar els ponts i cremaren algunes fàbriques. Quan entraren els nacionals varen trobar el poble mig buit i varen saquejar les cases i les botigues. Al cap de poc temps, s'iniciaren les depuracions.

Si aneu avui a Camprodon el trobareu ple de records i vestigis d'un passat gloriós, a estones, però sempre dur i feixuc per als seus pobladors que, al llarg dels segles, n'han vist de tots colors.

El Pont Nou resta dempeus. Us hi recomano una passejada: entrareu per uns minuts al túnel del temps!

El castell de St. Nicolau s'ha convertit en una casa d'estiueig.

Del monestir de St. Pere, només en resta l'església que va ser restaurada els anys trenta del darrer segle. Consagrada el segle XII, presenta les típiques característiques de l'època i de les construccions pròpies de l'orde del Císter. És d'un romànic auster, amb planta de creu llatina, absis quadrangular a llevant i molt poques obertures. El portal d'entrada dóna a ponent i està format per tres arcs en gradació, adornats amb dues arquivoltes que reposen sobre capitells aguantats per columnes adossades; la filera de cartel·les que hi ha al damunt semblen enyorar temps millors en què hi havia hagut un pòrtic amb embigat de fusta. A la banda de migjorn es conserva una porta que donava al claustre, ensorrat en el terratrèmol del 1428. La volta de mig punt, lleugerament apuntada, és aguantada per tres arcs torals que reposen en una imposta. Al creuer, sobre quatre trompes s'hi alça una cúpula que es veu des de l'exterior com un magnífic cimbori octogonal, sobre el qual s'aixeca el gràcil campanar quadrangular de dos pisos que dóna a l'edifici l'aspecte majestuós que fa que, un cop vist, es conservi en la memòria. El campanar es veu alleugerit per obertures a quatre vents, les del primer pis formades per un sol arc de mig punt i per dos arcs bessons separats per una columna carrada les del segon.

L'església del monestir de St. Pere on es pot veure la porta que donava al claustre i el cimbori amb el campanar

Al costat del monestir, es va construir la parròquia, dedicada a Sta. Maria. Del primitiu edifici del segle XI no en queda res. De la nova església, construïda el segle XIII només en resten dues capelles a l'interior. El que es pot veure actualment correspon a diverses remodelacions que s'han anat fent al llarg dels segles: el XVI es va construir la nau, que reposa sobre arcs torals i s'aguanta amb contraforts a l'exterior. La volta del presbiteri i la sagristia daten del 1677 i posteriorment s'han afegit diverses capelles. El retaule barroc que hi havia a l'altar major, va ser cremat durant la Guerra Civil. Les relíquies de St. Patllari, patró de la vila, varen ser traslladades a la parròquia des del monestir quan aquest es va tancar l'any 1835 i encara es conserven dintre de l'arqueta original de plata adornada

amb escenes de la vida del sant i dels seus miracles, que està datada al segle XV. Cal recordar, com hem dit abans, que els capitells que fan de suport de l'ara de l'altar major són de les poques restes que es conserven del claustre medieval del monestir de St. Pere.

A la Vila de Baix, a més del pont, hi ha també l'església del Carme, el casal gòtic de Cal Marquès i la façana de l'Ajuntament, que és del segle XVI.

Camprodon es manté fidel a la seva tradició industrial i comercial, i alhora ha incorporat el turisme. Que per molts anys pugui mantenir el que de la vila deia Josep Pla: *"...No sembla pas sentir-s'hi, com a tantes altres poblacions de muntanya, ni la deixadesa resignada de la llunyania i la insolidaritat ni l'hermetisme sorneguer del que queda fora de camí. És població amable i acollidora."*

Continua viva la Cooperativa del Fluid Elèctric, inaugurada el juliol de l'any 1936 i una de les úniques que sobreviu actualment a l'Estat espanyol. Els forasters ja no vénen només a l'estiu; amb l'obertura de les pistes d'esquí Vallter 2000, no solament hi ha estiuejants, sinó també hivernants. Tant amb fred com amb calor, els caps de setmana a la vila apareixen els que vénen a respirar "els aires purs", els que busquen la neu, els cims, les valls o els bolets, els que volen veure passar la processó dels Sants Misteris –recuperada el 1986– amb els manaies el Divendres Sant, o els que, simplement, desitgen passejar pels carrers i fer un glop d'aigua a alguna de les seves nou fonts. Tots deixen la seva empremta, més o menys profunda, en els seus habitants –2390, segons dades del 2003– i els seus diners a les caixes de les botigues, hotels i restaurants. Són molts els que hi han establert la segona o tercera residència; això ha portat a una construcció desafortunada que ha augmentat de manera considerable la superfície edificada del poble, amenaçant, cada vegada més el paisatge i disparant els preus de solars i habitatges. El seu terme, que

Camprodon va creixent, a cop d'urbanitzacions

inicialment era el més petit de la vall, ha passat a ser un dels més grans, gràcies a l'annexió dels termes de Freixenet, la colònia Estebanell i dels pobles de Rocabruna i Beget.

En Joan Vila i els seus companys i companyes del Club de Muntanya tenen el projecte –no sé si qualificar-lo de somni– de transformar l'economia de la vall; volen intentar que deixi de basar-se en la construcció, reconduint-la cap a un turisme ecològic basat en el paisatge i en les rutes a peu. Podeu comptar amb el nostre suport i amb el nostre agraïment.

La realitat és que cal anar amb compte, no fos cas que a muntanya passi el que ha passat a la costa: l'edificació massiva i excessivament permissiva ha destrossat el paisatge, que era un dels reclams turístics, i aviat ens quedarem sense paisatge i sense turisme. Només ens restarà un munt d'edificis buits, com immensos esquelets petrificats, en record dels que s'han enriquit a costa del patrimoni natural de les generacions futures.

Els masos

Alguns provenen de l'Edat Mitjana, de l'època en què encara no s'havien endegat les explotacions agràries i calia iniciar els conreus. Els monjos i els senyors parcel·laven el territori i l'ocupaven amb els artigaires o bé establint els contractes d'eixarmada.

En un mas s'hi poden arribar a distingir quatre zones: el bosc, les pastures, els conreus –camps o feixes– i els edificis. Les zones de més pendent se solien reservar al bosc, que aportava combustible –primer llenya i més tard [carbó](#)– fusta, fruits i, més tard, en segons quines zones, suro. Llindant amb el bosc s'hi solien reservar els espais de pastures. En els llocs més plans s'hi conreaven els cereals. Les vinyes i oliveres es podien plantar tant als llocs planers –si el mas tenia sort i en tenia de sobra– com als llocs amb més pendent, prèvia la construcció de feixes aguantades amb parets, fetes, normalment, de pedra seca. Vora els edificis s'hi resguardaven els fruiters i l'espai que ocupava l'era.

La casa solia tenir els corrals i els estables a la planta baixa –en els masos grans es podien fer en edificacions a part– l'habitatge a la planta principal, i a la superior hi havia els graners. Sovint es podia accedir a la planta noble directament des del carrer, mitjançant una escala adossada a la façana que, normalment orientada cap al sud, estava coronada per un rellotge de sol.

L'habitatge estava constituït per una gran cuina on “s'hi feia vida”. Hi havia una pica de pedra o marbre i una gran llar, oberta, amb una xemeneia ampla i alta en forma de campana. Al costat de la llar hi havia el forn, que aprofitava la mateixa xemeneia com a sortida de fum. Com que la llar només “escalfa per davant” calia seure en els “escons”, que són bancs amb els respallers molt alts i tots tapats per darrera perquè l'aire fred no arribi a les persones que estan davant del foc. Com que era l'única cambra de la masia que tenia llar, era on es menjava i a la nit, havent sopat, a la llum de les espelmes o dels llums d'oli, amb tota la família asseguda a la vora del foc, es resava el rosari i s'explicaven rondalles fins que la son aconsellava anar a dormir. Aleshores, s'omplien els “burros” de caliu i s'escalfava el llit. Més tard es varen utilitzar ampolles –primer de ceràmica i més tard de plàstic– que s'omplien amb aigua calenta i amorosien una mica la fredor dels llençols.

A més de la cuina, solia tenir una gran sala que era on es menjava en diades de festa grossa. Al seu voltant s'obrien les portes de les cambres.

Naturalment, els lavabos no existien. Les grans masies tenien “aiguamanils” a la sala, que era un dipòsit –que calia anar omplint d'aigua– amb una aixeta i una petita pica a sota amb una galleda per recollir-ne l'aigua bruta. A les habitacions de les pairalies hi podia haver lavabos de fusta amb un mirall i una palangana –de porcellana o de ceràmica– amb una

Llar i forn del mas de l'Església a Requesens

galleda a sota. Les necessitats vitals calia fer-les als estables, amb els animals, o en un orinal.

L'aigua s'havia d'anar a buscar a la font, si n'hi havia alguna a la vora, o a algun torrent proper. A l'estiu, un bon càntir sense pintar conservava l'aigua ben fresca. En aquests punts d'aigua s'hi construïa un abeurador per al bestiar i un safareig per anar a rentar la roba. De vegades calia desplaçar-se més de 200 m de la casa per arribar a l'aigua. Carregats amb la bugada, els càntirs o les galledes, calia repetir el trajecte de la font a casa i tornar unes quantes vegades cada dia, tant si plovia, com si nevava, com si feia sol. I en temps de sequera severa, se'n podien quedar sense.

El fet que els masos duressin segles en aquestes condicions, fa pensar que plovia més

A 300 m del mas de les Feixanes, hi ha el safareig i la font

que en els nostres dies i que les fonts, deus i torrents no s'assecaven tan sovint com ho fan actualment. Serà veritat que el clima està canviant encara que costi acceptar-ho?

Pel que fa a l'ús del bestiar que acompanyava tots els estadants de les masies, J. Amades recull, l'any 1933, una rondalla de boca d'en Pere Vayreda, de Lledó: diu que a en Polí, del mas del mateix nom prop de la Menera, en el camí entre Lliurona o Bassegoda i Gitarriu, Tortellà o Sadernes, se li va morir un bou del parell que necessitava per la llaurada. Eren temps de males collites i la bossa

no sonava. En no poder-ne comprar un altre va decidir utilitzar la vaca que tenia. Prou li va costar, ja que la bèstia no es volia deixar junyir, però quan ho va aconseguir, llaurava tan o més bé que amb la parella de bous. Les males anyades varen persistir i l'home ja tenia treballs per a mantenir la parella d'animals; llavors, es va recordar que la vaca s'havia emmotllat la mar de bé al nou treball i pensà que potser s'avindria a deixar-se escurçar una mica la ració. Així ho va fer, i l'animal no va manifestar desgrat i continuà llaurant la mar de bé, junyida al bou. La satisfacció d'en Polí va fer que anés escurçant cada vegada més la ració de la vaca que mai va protestar i va continuar treballant igual de bé. Va arribar el dia que no li va donar gens de pinso i la vaca subsistí. Aleshores, anava pregonant per tot arreu el seu enginy i tractava de tanoques els altres pagesos perquè es gastaven els diners en menjar pels animals. L'alegria va durar poc, perquè, quan la vaca es va acostumar a viure sense menjar, naturalment, es va morir. El fet es recorda amb la dita

*Fer com la vaca d'en Polí,
que quan va saber viure sense menjar es va morir.*

La realitat és que el bestiar tenia utilitats ben diverses. La carn, la llet i els ous, per a alimentar-se. La llana –que filaven i tenyien en el mateix mas– per a vestir-se. A més els servien de tracció: cavalls, burros, mules i bous feien el transport de persones o mercaderies, estiraven els carros o les tartanes i arrossegaven les arades que obrien els solcs a la terra, sovint dura i pedregosa. La resta calia fer-ho a mà, fent força per a enfonsar la fanga, vinclant l'esquena per a clavar l'aixada i redreçant-se per aixecar la pala plena de la terra que els havia de proporcionar el pa de cada dia. Pa que pastaven a mà i

havien de coure en el forn, que encenien una o dues vegades per setmana amb la llenya que tallaven amb la serra o la destral en els boscos propers. No els calia desemboscar, només els calia un bon ramat, sobretot de cabres, per a mantenir net el bosc, almenys fins a l'alçada on podien arribar els animals aixecats sobre les potes del darrera.

Quan es matava el porc calia poder servir la carn i allargar-la tot el que era possible. A l'estiu i a la tardor, que era quan n'hi havia, es recollien les fruites del bosc o dels fruiters que tenien vora la casa i calia conservar-les per a tot l'any. Embotits, salaons, confitats, confitures, mermelades, almívars, etc. eren maneres de poder conservar els aliments en un temps en què el gel només era privilegi d'uns quants.

Avis, pares i fills vivien tots a la masia, establint veritables comunitats familiars patriarcal en teoria, però més aviat matriarcal en la realitat, ja que la que governava la casa i educava els fills era la dona de la casa, i es produïa el desastre total si arribava a faltar. L'home era l'encarregat de fer les tasques de camp i de bosc, així com els tractes de compra-venda i el transport de mercaderies. Si la mare faltava, a l'home li calia cercar muller per tirar els fills endavant. Si moria el marit, la muller restava desemparada fins que es tornava a casar. Les herències eren per via d'hereus i pubilles. Durant segles, al fill o filla gran li tocava la terra i el mas, al cabaler, quedar-se a casa, solter, o casar-se amb una pubilla, anar al seminari o emigrar a la ciutat o a Amèrica i, si la bossa donava per més, algun podia arribar a estudiar. Les cabaleres no tenien gaire més expectatives; si no feien un bon matrimoni i volien mantenir l'estatus, eren les tietes, solteres, tota la vida.

Segons la situació en què es trobaven, les relacions amb la resta de la societat es produïen amb més o menys assiduitat: quan anaven a mercat, els diumenges i festius a l'església més propera, o, si vivien en alguna contrada gaire aïllada, només amb motiu de la celebració de les festes dels patrons o en les romeries a les ermites de les rodalies. Aquesta última, era una de les poques maneres que tenien de prendre contacte amb persones d'altres pobles o de masos més allunyats. J. Amades recull les anomenades "fires de noies" o "fires de l'amor" on acudien els fadrins i les donzelles per tal de trobar parella; a més dels aplecs i romeries esmentats, per aquestes contrades en tenien fama les de Sta. Creu a Figueres i Besalú i l'aplec del Trial al Bosc de Tosca d'Olot. Quan una parella es coneixien en alguna d'aquestes celebracions, de vegades havien d'esperar tot un any per a retrobar-se i una vegada tenien el consentiment de les famílies per a poder festejar, sabien que els separaven unes quantes hores, o potser dies, de camí.

I ara ens queixem de com vivim?

Mas de Falgars, al Mont: façana de migjorn fortificada amb un matacà

El carbó i les places carboneres

Els boscos solen estar en pendissos de la muntanya, ja que els plans es reservaven per als conreus. Però per més escarpats que siguin, de tant en tant es troba un replà, fet artificialment si cal, normalment format per una paret de pedra seca en forma d'arc de circumferència que aguanta una plataforma de terra lleugerament inclinada cap al centre. És una plaça carbonera.

S'utilitzaven per a fer carbó vegetal, principalment amb faig, alzina i surera. La llenya es tallava més o menys curta (diu l'adagi: "llenya curta, carbó llarg") i "s'ajustava" a la plaça. Aleshores "s'empilava" –es construïa una pila ben ordenada, de dimensions variables en funció de l'espai que tenia la plaça, deixant una xemeneia a la part central que arribava fins al terra que s'anomenava "ull"– i "s'embromava" o "s'embolumava" –es cobria amb branques o pedres, després amb terrossos, fulles o molsa– perquè la terra amb què es cobria no es colés cap endins. Una vegada

Plaça carbonera camí de Talaixà

cobert, es deixava només un forat a la "corona" per on es "posava en foc" amb el "bitllat" – tirant trossos de llenya encesa per l'ull– que es "burxaven" –es feien baixar per l'ull amb una perxa o "burxa"–. Es bitllava i burxava dues vegades al dia. Per enfilar-se fins la corona construïen una escala amb troncs adossats a la mateixa pila.

Paret de suport d'una plaça carbonera en el camí entre el riu Borró i Monteia

La combustió, que havia de ser incompleta i produir-se sense flama es governava fent forats a les vores, per on respirava el foc amb un bastó punxegut que anomenaven "dóna fum". Si els forats treien fum blau –degut a la destil·lació de l'àcid pirolignós– es tornaven a tapar i se n'obrien d'altres més avall. Quan la pila ja no fumava, al cap de vuit o nou dies d'haver-la encès, era senyal que el carbó ja era fet.

Lavors, "rescaldaven" la pila –treien la terra triant la més fina– i la "reabrigaven" –la hi recobrien– per tal d'apagar el foc. Un cop reabrigada, se'n podia començar a treure el carbó, vigilant que no es tornés a encendre tot.

S'obtenia així el carbó vegetal, que tenia un gran poder calorífic i una puresa molt

alta: entre un 70 i un 96% de carboni segons la temperatura de la carbonera i el tipus de llenya utilitzat.

Es tenen notícies de la utilització del carbó per part de les fargues a partir del 30 d'octubre de l'any 1168, en una concessió de drets feudals de l'abat d'Arles a favor de Bertran de

Boada: “...*et deferat carbonem ad fabrega de Roirus*”. El seu ús es va mantenir al llarg dels segles en aquesta indústria, fins que es va estendre a gairebé totes les llars amb l'aparició de les cuines econòmiques a casa nostra a final del segle XIX.

Cal fer notar que quan arribà el gran invent de la cuina econòmica a Catalunya, durant l'últim terç del segle XIX, a Anglaterra ja es cuinava amb les de gas –des del 1832– que no es varen generalitzar a Catalunya fins la segona meitat del segle XX. Amb raó es deia a Europa que l'Àfrica començava als Pirineus!

El desenvolupament dels alts forns per a la siderúrgia, que varen fer obsoletes les fargues, i la utilització domèstica del petroli i el gas varen fer morir, a poc a poc, la indústria carbonera i varen ser una de les causes de la despoblació de molts dels masos i veïnats d'aquestes terres.

Els molins

Des dels temps més antics es coneixen els cereals i el procés pel qual es poden transformar en farina. Des dels 1800 aC en què es feia amb dues pedres, ha anat evolucionant la tècnica que ha permès als homes i les dones, haver de dedicar menys temps i menys esforç a realitzar aquesta tasca i, alhora, ha permès l'especialització d'alguns edificis i persones que la duen a terme.

El romans ja varen introduir els molins giratoris i des del segle IX es parla de molins hidràulics a Catalunya. A l'Edat Mitjana a més dels molins fariners i els molins d'oli, es troben documentats els *molins blanquers* –per a assaonar pells–, *molins paperers* –per a trinxar draps i fer-ne pasta de paper–, *molins drapers* –també anomenats *batans de maces* en els quals s'enfeltraven els teixits–, *molins polvorers* –en els quals es reduïen a pols diverses roques i minerals–, etc.

Un funcionament similar tenien les *molines* o antigues serradores hidràuliques i el mateix sistema s'utilitzava a les *fargues* –que eren els establiments on es produïa el ferro– o a les fàbriques del sector tèxtil.

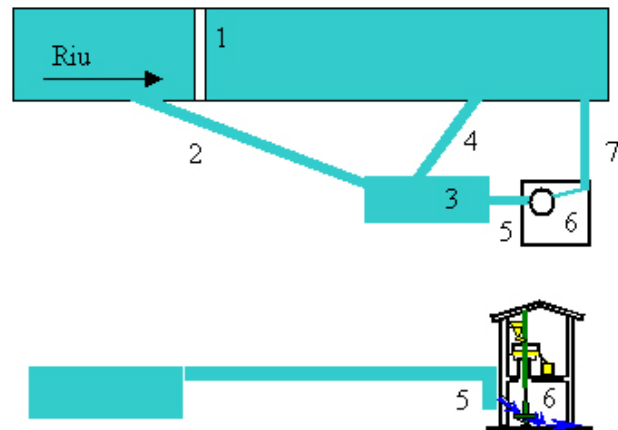
Posteriorment alguns d'aquests molins es varen transformar en centrals hidroelèctriques.

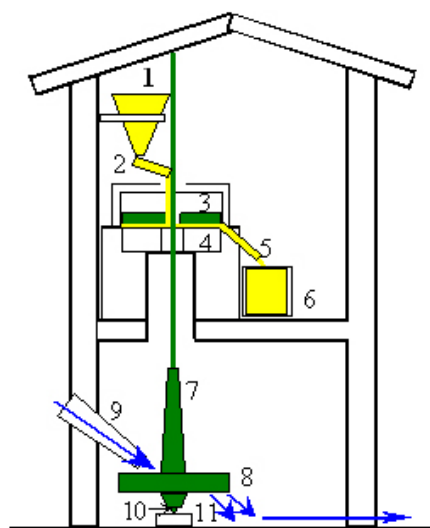
Molí d'en Miquel a les Escaules, transformat en central hidroelèctrica, amb els seus canals

Tots aquests processos són hidràulics, és a dir, aprofiten la força de l'aigua. Necessàriament s'havien de situar a la vora d'un riu o corrent d'aigua que els en proporcionés. Però sovint no n'hi havia prou, calia conduir-la i embassar-la. Els rius de la conca mediterrània, en general, presenten uns cabals molt variables al llarg de l'any i, sobretot, un estiatge molt accentuat. Per això exigeixen la construcció de canals i de sistemes d'acumulació d'aigua, mitjançant la construcció de rescloses i de basses artificials.

El primer pas, doncs, hauria de ser la construcció d'una *resclosa* (1) que pot estar ubicada dintre de la mateixa llera del riu. Mitjançant un *canal* (2) es porta l'aigua fins la *bassa* (3) que té un *sobreeixidor* (4) per a desguassar-ne l'excés en cas de necessitat. Des de la bassa l'aigua inicia el descens cap a l'interior del molí, que és provocat pel *cup* i la *canal vertical* (5) que comuniquen la bassa amb una mena de túnel, anomenat *carcavà* (6), que, segons els llocs, també se'l coneix amb els noms de cacau, caco, cacuet, caricau, carcau o mina (Donat i Solà, 2003). Amb la bassa i el desnivell que hi ha fins que l'aigua impulsa la roda hidràulica, s'aconsegueix la pressió suficient perquè faci girar el mecanisme del molí, farga, molina, etc. Finalment l'aigua torna al riu pel *canal de desguàs* (7).

Esquema del camí de l'aigua en un molí

Esquema d'un molí fariner

El mecanisme hidràulic de funcionament d'un molí fariner és senzill. L'edifici, pròpiament dit, consta de dues plantes, tal com es pot veure a la figura. La planta superior és l'*obrador* i és on es produeix la mòlta del gra per a transformar-lo en farina. El procés té lloc entre les dues *moles*: la inferior (4), anomenada *mola sotana* o *jussana* és fixa, mentre que la superior (3), que s'anomena *mola sobirana*, *corredissa* o *volandera*, és mòbil. Ambdues són tapades per una caixa de fusta circular –el *riscle*– que té damunt seu la *tremuja* (1), un dipòsit on s'aboca el gra que passa a través del *canalot* (2) fins l'*ull* de la mola i d'aquí a l'entremig de les dues moles. Una vegada mòlt el gra i transformat en farina surt pel *farinal* (5) i cau a la *farinera* (6), des d'on serà ensacada per poder ser transportada més fàcilment. El camí que segueix el gra i la farina es pot veure de color groc en el gràfic.

A la planta inferior és on hi ha el mecanisme que permet fer girar la mola sobirana: el *carcavà*, on hi ha el *rodet* (8), de ferro o de fusta amb un cercol metàl·lic, que té unes paletes –els *àleps* o *caixons*– amb forma corbada sobre les quals cau l'aigua –el camí que segueix l'indiquen les fletxes blaves de la

figura– que entra a pressió per la *canal* (9) i fa girar tot el conjunt. D'aquesta manera el rodet transmet el moviment circular a l'*arbre* (7) que el comunica a la mola sobirana. La part inferior de l'arbre porta clavada una punta metàl·lica cònica, l'*agulla* (10) que balla sobre el *dau* (11) que al Ripollès anomenen *dineret*. Tot el pes de la part mòbil del molí –la part verda de la figura– recau sobre el petit dau de coure o ferro, que va encaixat en una forta biga de roure –el *banc* o *suport*– situada al fons del carcavà. Aquest suport és accessible des de l'obrador mitjançant l'*alçador*, que permet al moliner d'aixecar el suport i, amb ell, el rodet i la mola sobirana per obtenir una farina més o menys fina.

En alguns molins, batans, fargues, serradores o molines, en comptes del rodet s'utilitzava la roda hidràulica vertical. El funcionament és el mateix però amb l'arbre situat en posició horitzontal.

La força motriu de l'aigua pot ser substituïda pel vent en llocs allunyats de corrents d'aigua o rius, i dóna lloc als molins de vent.

La gran quantitat de topònims relacionats amb els molins i els cognoms que encara es mantenen, demostren la gran extensió en l'ús d'aquests enginys. La Molina, cal Moliner, el rec del Molí, el Molí d'en..., Molins, Molinars, Molinet, Molinós, en són algunes mostres ben esteses pel nostre territori.

Molí d'en Quelet, prop de Beget

Una serradora moguda amb rodes hidràuliques verticals a Hexenlochmühle, a la Selva Negra alemanya

Els batans

També s'anomenaven molins drapers, molins flassaders o nocs. Segons la definició que en donava l'enginyer i científic italià Giovanni Torriani, el nom del qual es va espanyolitzar com a Juanelo Turriano, establert a la cort de Carles V, en el seu famós manual *Los veintíun libros de los ingenios y de las máquinas*, és una màquina, moguda per la força hidràulica, amb unes maces de fusta molt gruixudes que bataven i maseguen els draps perquè es netegin dels greixos que contenen i s'incorporin i quedin tupits. Antigament aquesta feina s'havia fet amb els peus calçats amb uns esclòps especials.

Els batans eren sempre fets de fusta i tots tenien les mateixes parts fonamentals: una roda hidràulica que movia un eix amb lleves, les quals feien moure unes masses –que podien estar situades en posició horitzontal o suspeses d'una estructura vertical– que tenien forma de martell. La part que picava el teixit tenia forma còncaua i permetia que els draps anessin girant sobre ells mateixos, de manera que les masses fessin impacte sobretota la seva superfície. Moltes vegades s'aprofitaven les instal·lacions d'un molí fariner per a allotjar-hi un batà.

Les primeres notícies documentades que es tenen daten del 1151. Es tracta d'una memòria dels censos que cobrava el comte de Barcelona per tres batans instal·lats a Prats de Molló. A partir d'aleshores, es continuen trobant documents relatius a aquests molins fins que a final del segle XVIII o principi del XIX alguns es tanquen i altres es transformen en indústries tèxtils modernes.

Les mines

L'any 1780 el frare premonstratès, Jaume Caresmar, va escriure el *Discurso sobre la Agricultura, Comercio e Industria del Principado de Cataluña* per encàrrec de la Junta de Comerç de Barcelona per dirigir-lo al rei. Ernest Lluch es basa en una edició crítica d'aquesta obra per a elaborar un pregó per a la festa de Bassegoda, llegit el 28 de setembre del 1980, on fa un esbós de les explotacions mineres de la contrada del Bassegoda.

En el treball esmentat, es parla d'una "*mina de alcohol*" al Bassegoda. És evident que no es tracta de l'esperit de vi. Si estudiem l'etimologia del mot, veurem que prové de la paraula àrab *alkhol*, que vol dir galena. Podem deduir, doncs, que prop del Bassegoda hi havia, a finals del segle XVIII, una explotació minera on s'extreia galena –que és la mena més important del plom– i probablement plata, ja que solen trobar-se junts. A més, ens queda clar que en època tan propera encara s'utilitzava el mot derivat directament de l'àrab per a designar el mineral.

Per saber on estaven ubicades només ens cal fer un cop d'ull al mapa. El topònim Menera –n'hem parlat abans, en indicar la possibilitat de baixar a Sadernes pel coll de Faja i Gitarriu– ens indica clarament que en aquella zona hi varen haver explotacions mineres. A sota de la masia es poden observar les antigues boques; fins a deu, sembla que se'n puguin comptar. Hi ha les restes d'una casa on hi vivien els minaires, amb una llinda datada el 1845; en aquells moments la concessió tenia nom d'havanera: *La Bella Tomasita*. Però es coneix l'explotació de molt abans; segons la tradició, "des de sempre". A sobre de les mines hi ha les ruïnes d'un castell documentat per Botet i Sisò quan explica

que el 18 de març de 1225 Bernat de Llers el vengué al rei Jaume, juntament amb les meneres que hi hagués. Es té coneixement també de cinc antigues excavacions a cel obert –que ara ja no s'observen– i se sap que durant el set-cents les mines eren explotades per un home amb cognoms i títols de novel·la: Juan Francisco Ruiz de Ubago Serrano y Martínez de Morcutín, capità del Regimiento de Caballería de Calatrava i senyor de les mines de Rocabruna, Pujals i Bassegoda. Déu ni do!

El mineral que s'extreia era portat amb mules fins a Oix, on es carregava en carros i es feia arribar a Ribes; allà s'utilitzava per ajudar la foneria de la societat *Alta Montaña* que explotava i forjava el ferro de la mina *Caridad* que estava situada al peu mateix del Taga. El metall també era conegut amb el nom de *Vernís*, perquè era utilitzat per a decorar els objectes que feien els terrissaires. L'enginyer de mines L. M. Vidal donava el següent resultat de les anàlisis practicades al mineral extret de *La Bella Tomasita*: “*Ensayado este mineral tal cual sale de la mina, sin sufrir ningún lavado o concentración, ha dado 57% de plomo y 57 gramos de plata por quintal métrico de mineral*” (R. Pascuet, 2001).

Els darrers anys setanta i vuitanta, una companyia italiana primer i una altra de madrilenya més tard, varen fer sengles estudis per a reobrir-la: sembla que la mina no és explotable comercialment.

A l'altre vessant de la muntanya, al pla de Riu, a deu minuts a peu de Ca l'Agustí en direcció a Gitarriu, n'hi ha una altra, també de galena, que es deixà d'explotar fa un centenar d'anys en inundar-se-li una de les galeries i no poder-la drenar correctament.

També hi ha les restes d'una mina de bauxita. Lluch les descriu així: “*...La rapidesa amb què la natura desfà el treball dels homes el poguérem comprovar quan cercàrem una explotació de bauxita que havia estat treballant fins el 1968. És Sadernes amunt i més enllà del pont d'en Valentí, després de dos salts d'aigua i al tombar l'immediat sortint. En dotze anys, les restes d'unes parets han quedat reduïdes a dues o tres pedres enganxades, ja parcialment, amb ciment.*” (R. Pascuet, 2001).

No hem d'oblidar les mines de ferro de la Menera, situades a l'altra banda de la ratlla fronterera, prop del santuari del Coral. Aquest mineral era el que utilitzaven les fargues de Darnius, Maçanet, St. Llorenç de la Muga, Beget, St. Aniol...

La farga

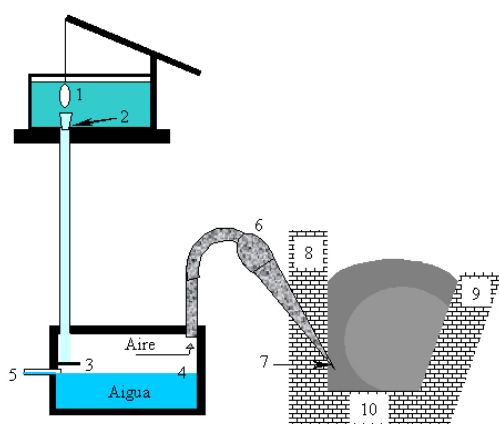
És el nom que es donava al lloc on es produïa el ferro.

A Catalunya tenim multitud de topònims –Martinet, la Farga, Ferrer, Ferrera– que ens recorden que des del segle XI fins al XIX s'hi establí i es desenvolupà un procediment genuí per a obtenir material de ferro conegut arreu del món occidental com a *farga catalana*. La primera notícia documentada data del 1031 i es refereix a la venda de la fàbrica, fàbrega o farga de Fontanet o de Piera a l'Anoia. Durant tota l'Edat Mitjana apareixen contractes i, fins i tot, la descripció de les eines dels oficis que se'n derivaven, com els manyans i ferrers. Aquestes fargues devien ser molt rudimentàries. La farga catalana pròpiament dita degué aparèixer juntament amb l'ús de la trompa per a insuflar l'aire, que es va començar a utilitzar a Itàlia l'any 1640 i que –segons *El hierro: sus cortes i enlaces* de Rovira i Rabassa– arribà a Catalunya just al canvi de segle. L'esplendor de la farga catalana el podem situar en el període comprès entre els segles XVII i XVIII en què es produïa un acer baix en carboni de tan alta qualitat que arribà a ser famós arreu.

Podríem dir que, a casa nostra, una farga tenia tres parts principals:

1. El *forn* tenia forma de tronc de piràmide invertit i estava construït amb pedres fogueres revestides. Dins, la càrrega es disposava amb carbó vegetal a la part de baix del forn, i a tocar les *porgues* (10), una barreja de carbó vegetal i mineral de ferro molt petit en capes intercalades, ocupant, més o menys, les 2/3 parts del forn. L'altra tercera part, a tocar l'*ore* (9) –que tenia forma convexa per tal de facilitar l'extracció del producte final o *masser*–, s'omplia amb mineral de mida més gran.
2. La *trompa* era el mecanisme encarregat d'injectar aire a l'interior del forn, per mitjà de la *tovera* (7) que s'obria a través del *piec del foc* (8). Aquest aire es produïa a la *caixa de vents* (4) quan hi queia l'aigua des d'un dipòsit –*botasset*– col·locat a la part superior: quan es destapava la *trompa* aixecant el *trompill* (1) l'aigua passava per un

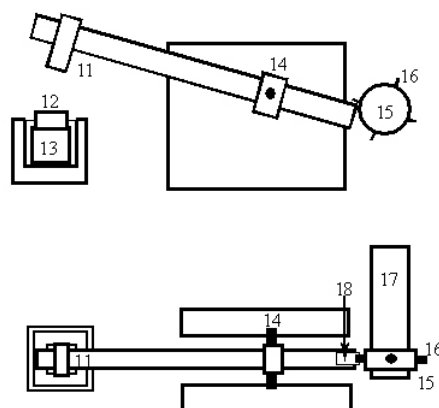

Esquema del forn i la trompa d'una farga

estragulament que li feia augmentar la velocitat i es produïa una disminució de la pressió per efecte Venturi que aspirava aire per l'*espirall* (2). La barreja d'aire i aigua baixava per la trompa, uns tres metres normalment, i anava a caure sobre el *banquet* (3), dintre de la caixa de vents (4). L'impacte ajudava a separar els dos components: l'aigua restava a la part inferior del banquet i sortia per un desguàs (5), mentre que l'aire passava a la part superior i era insuflat dintre del forn a través del *burro* (6) i la *tovera* (7) amb la pressió generada per la mateixa caiguda. Aquest mecanisme està documentat per primera vegada a la farga de Planoles l'any

1624. Anteriorment a aquesta data, s'utilitzava el buf humà, primer, i les *manxes* després; aquestes darreres eren accionades pels *manxaires* –encara hi ha la dita: "tota la culpa és del manxaire" quan alguna cosa no surt prou bé– i, més tard, mitjançant l'energia hidràulica.

3. El *martinet*, que en cap cas fa honor al nom diminutiu que té, està format per un gran *mall* (11) mogut per una roda hidràulica solidària d'un *calaibre* (17) que fa girar la *bóta* (15). Les *palmes* (16) de la bóta apliquen la força sobre l'extrem del martinet protegit per una placa de ferro –el *taco* (18)– que fa que s'elevi l'altre extrem, oscil·lant per mitjà de la *boga* i els *mamellots* (14). El mall que hi havia a l'extrem del martinet podia arribar a pesar fins a 500 kg i percutia sobre el *demet* (12) que estava col·locat sobre la *dema* (13) i ambdós, encaixats dintre d'una base de pedra soterrada. Tots els espais intersticials s'omplien amb sorra o amb plom. Tot plegat havia de pesar tres vegades més que el mall per poder amortir bé els cops.

Esquema d'un martinet mogut per una roda hidràulica

A més de l'aigua, les fargues necessitaven el mineral de ferro i el carbó vegetal per a poder funcionar.

Com a mineral, normalment s'utilitzava l'oligist hidratat o limonita. El primer pas del procés era la deshidratació tèrmica i, tot seguit, s'introduïa dintre del forn de la farga per a ser reduït amb el monòxid de carboni que es formava en combinar-se l'oxigen de l'aire, que s'insuflava a través de la *tobera*, amb l'excés de carboni que trobava dintre del forn. D'altra banda, la *mena* utilitzada contenia carbonat de calci i òxid de silici com a *ganga* que donaven lloc a reaccions secundàries on es formaven els productes que es recollien en l'*escòria*. Les reaccions són les següents (Molera i Barrueco, 1983):

LLOC	REACCIONS	
Forn de deshidratació	$Fe_2O_3 \cdot nH_2O \rightarrow Fe_2O_3 + nH_2O$	
Forn de la farga	Tovera $2 C + O_2 \rightarrow 2 CO$	
	Masser $\left\{ \begin{array}{l} 3 Fe_2O_3 + CO \rightarrow 2 Fe_3O_4 + CO_2 \\ Fe_3O_4 + CO \rightarrow 3 FeO + CO_2 \\ FeO + CO \rightarrow Fe + CO_2 \end{array} \right.$	
		Ganga $CaCO_3 \rightarrow CaO + CO_2$
		Escòria $\left\{ \begin{array}{l} FeO + SiO_2 \rightarrow FeO \cdot SiO_2 \\ 2 FeO + SiO_2 \rightarrow 2 FeO \cdot SiO_2 \\ MnO + SiO_2 \rightarrow MnO \cdot SiO_2 \\ FeO \cdot SiO_2 + CaO \rightarrow CaO \cdot SiO_2 + FeO \\ 2 FeO \cdot SiO_2 + 2 CaO \rightarrow 2 CaO \cdot SiO_2 + 2 FeO \\ MnO + SiO_2 \rightarrow MnO \cdot SiO_2 \\ CaO + FeS \rightarrow CaS + FeO \\ P_2O_5 + 3 CaO \rightarrow Ca_3(PO_4)_2 \end{array} \right.$

Com es pot observar, l'escòria contenia una gran quantitat d'òxid de ferro (fins a un 63% en les anàlisis efectuades a un tros d'escòria de la farga de Setcases). Aquest fet fou una constant en el procediment siderúrgic utilitzat a la farga catalana i va ser un dels factors decisius en la seva decadència.

El Ter, el Freser, els boscos i els meners de la Vall de Ribes, varen fer del Ripollès la comarca amb una densitat de fargues més alta de Catalunya. La producció de ferro va propiciar la instal·lació de les indústries derivades a la mateixa zona: eines, encluses, reixes, ferradures, projectils, claus i armes de foc, convertiren Ripoll en la capital metal·lúrgica de Catalunya durant els segles XVI, XVII i XVIII.

Amb l'empobriment dels boscos i els meners, juntament amb l'aparició dels alts forns, que proporcionaven un rendiment molt més alt, la farga catalana inicià una llarga agonia que la portà a expirar a finals del segle XIX. En aquella època, Toussaint Nigoul, en una conferència datada a Foix el 1886 deia, referint-se a la farga catalana instal·lada a la

Catalunya Nord: *“Un alt forn, tot sol, feia més feina que les nostres cinquanta-quatre fargues totes juntes...”*

Els músics

No hi ha una bona festa, sense una bona ballaruga! I per a un bon ball, calen bons músics! Si, per un moment, ens posem a la pell del jovent dels masos, que es trobaven molt de tant en tant, moltes vegades només per les festes o per les romeries, on l'única ocasió que tenien d'establir un mínim contacte físic era durant el ball, comprendrem perfectament la importància que donaven als músics.

Per aquestes contrades no n'hi havia massa i calia que es traslladessin d'un lloc a l'altre, deixant les seves feines i fent llargues caminades. En citarem dos, com a exemple: en “Peret Blanc”, de Beget, i en “Fonso” de Lliurona.

El primer es deia Pere Sala i Soler, de can Blanc, que exercia de traginer durant la setmana, i de barber i músic els diumenges.

Sala i Puigdevall (1986) ens expliquen que *“Un dia qualsevol de la seva vida d'anys enrera podria resumir-se de la següent manera: es llevava a les cinc del matí, conduïa el bestiar i anava a carregar els sarrions de carbó una o dues hores lluny del poble. En tornar, esmorzava i empenia el viatge cap a Camprodon. A peu i vigilant els matxos. Tres horetes i escaig. A Camprodon dinava, tornava a carregar els matxos amb productes de consum i altra vegada cap a Beget, on arribava gairebé sempre de fosc, sopava i a dormir s'ha dit fins l'endemà. Això, sis dies a la setmana. Els dissabtes al vespre, obria la barberia fins passada la mitjanit, i el diumenge al matí, a les sis, els clients que venien de pagès trucaven a la porta requerint els seus serveis. A migdia tancava i, havent dinat, agafava el violí i se n'anava a tocar a Beget mateix o a qualsevol altre lloc de la rodalia.”*

Entre les festes més llunyanes on s'havia llogat es comptava l'aplec anual del santuari de la Mare de Déu del Fau, que és terme de Maçanet de Cabrenys. Un home avesat a caminar com ell esmerçava les seves bones nou hores per anar fins al Fau, per a fer ballar el jovent –o no tant joves– amb el seu violí i altres nou hores per a retornar a casa. Els germans Font Sitjà, antics habitants de Can Agustí de Riu el recorden en un poema publicat al *Butlletí Informatiu Municipal d'Albanyà* (núm. 2 del mes de desembre del 1993):

*“Quan en Peret Blanch
vivía a Beget
tocava machos
i també el violí,
i quan els germans Font érem jovenets,
i vivíem a can Agustí,
en Peret Blanch ja ens feia ballar
amb el so del seu violí.*

*Han passat molts anys
i n'han passat de totes maneres,
però avui, gràcies a Déu,
amb en Peret ens tornem a trobar,
i és la nostra gran alegria
“poguem-se” tornar a donar la mà.
I aquest petit trofeu
com a símbol d'agraïment i simpatia*

*poguer-li regalar
per les seves melodies
que tant ens van fer ballar.*

*Aquesta poesia li volem dedicar
tots els que havíem estat a Riu, Sangrau, Sadernes i Talaixà,
desitjant que tots els que estem aquí
per molts anys ens hi podem tornar a trobar.”*

En la mateixa publicació hi ha un altre poema, dels mateixos autors, dedicat a en “Fonso” de Lliurona. L'Alfons Faig també era pluriempleat: carboner, barber i músic. Hi havia una diferència amb en Peret: havia de traginar l'acordió en els seus desplaçaments per la comarca!

*“Quan en “Fonso” de Lliurona
començava a treballar
les passava una mica negres
per poder-se guanyar el pa.*

*Va fer de carboner,
violinista i barber
i amb els guanys de tot això
va comprar un acordió,
i amb aquest bonic instrument
ha fet ballar a tot el jovent.*

*Han passat molts anys
des de que en “Fonso” començà a tocar
passejant-se pels aplecs
de Lliurona, Bassegoda, Cursuvell i Albanyà,
per no dir encara molt més enllà!
amb l'acordió a l'esquena
i el seu bastó a la mà.*

*I avui en aquesta trobada
esperada ansiosament
en “Fonso” de Lliurona
seguirà alegrant-nos l'ambient
amb el so del seu instrument,
i nosaltres poder regalar-li
aquest petit detall
com a símbol d'agraïment.”*

A poc a poc, aquests músics es varen sentir desplaçats per les “cobles del pla amb llurs instruments de coure barrejats amb tenores que tocaven per les festes majors” –com les havia descrit en Carles Bosch de la Trinxeria el 1887–, fins a desaparèixer del tot.

La frontera amb França

Després de vint-i-cinc anys de guerra, cansats de les despeses militars que això els comportava, Espanya i França varen decidir negociar la pau. A l'illa dels Faisans, al bell mig de la desembocadura del Bidasoa, varen construir un pavelló amb dues parts idèntiques i una sala de conferències, separades per “la frontera”. Cada país va decorar la seva banda: amb austeritat la part espanyola i amb profusió d'ornaments la francesa. Després de tres mesos de negociacions maratonianes, quan el dia 7 de novembre de 1659 es va signar el tractat dels Pirineus, es va rubricar la pau entre França i Espanya –que es va segellar amb el casament de Lluís XIV amb Maria Teresa, filla de Felip IV– però va començar el llarg procés d'establir els límits fronterers que no va finalitzar fins el segle XIX. Després d'interminables discussions Mazzarino i Luís de Haro varen signar l'addenda a l'article 42 a l'illa dels Faisans, el 31 de maig de 1660. En aquells moments França havia incorporat al seu territori, el Rosselló, el Conflent, el Vallespir, el Capcir i trenta-tres pobles de la Cerdanya. Malgrat que la Generalitat no en va ser informada fins 43 anys més tard, Catalunya havia perdut una cinquena part del seu territori i de la seva població. D'un dia per l'altre, amb la signatura d'un paper, milers de catalans havien passat a ser estrangers; mireu si n'és de relatiu aquest terme! Aleshores varen sorgir els problemes locals provocats pels límits de les propietats –encara avui dia hi ha propietats que estan partides per la frontera, com un mas de la Cerdanya, que té la casa a un país i els corrals a l'altre– o per les confiscacions fetes en represàlia del partidisme dels propietaris durant el conflicte. Tots aquests problemes es tractaren a les conferències de Figueres que varen finalitzar el juny de 1666 sense haver acabat de resoldre tots els problemes.

Els incidents que provocava el bestiar que pastura lliurement per la muntanya, que tant es troba en un vessant com en l'altre, i el problema dels límits al coll del Portús es varen anar eternitzant, i no quedaren solucionats fins als tractats de Baiona, signats en aquesta ciutat els anys 1856, 1862 i 1866. L'últim és el que es refereix a la divisòria entre el Département des Pyrénées Orientales i la província de Girona. Es defineixen exactament els límits i es decideix atmermar la frontera amb fites, concretant les mides i les característiques que haurien de tenir. La núm. 1 es troba al País Basc, a la vora de la Bidasoa.

Les actes de col·locació d'aquestes fites, o mugues, en aquesta zona, daten de l'any 1868. Segons aquestes actes, es descriu la fita amb el núm. 592 del coll de Banyuls: “592. Al Coll de Banyuls, creu horitzontal al nivell del sòl, en la vora oriental del sender”. La núm 595: “595. Puig de Barba de Boc i coll dels Empedrats. Creu al coll, sobre la cara Nord i vertical d'una roca grossa, a l'Est de la bretxa que obre el pas”.

Malgrat els tractats i les mugues, els pastors s'han continuat ajudant i les romeries als diversos santuaris d'ambdós costats s'han continuat fent amb l'assistència de catalans del nord i del sud, així com els intercanvis comercials, encara que la frontera els hagi transformat en una pràctica il·legal anomenada contraban.

Muga entre St. Jean de Pied de Port i Roncesvalles, en el “Camino de Santiago”

Actualment encara es fa, cada primavera, la comprovació de la correcta ubicació de les mugues per part de representants dels ajuntaments de les dues bandes de la ratlla. Ara, més que un acte oficial de ratificació de fronteres és una trobada d'agermanament entre els pobles dels dos vessants del Pirineu; i com a bons mediterranis, no hi pot faltar l'àpat, bé, un a cada banda de muntanya, és clar!

PEIN

La major part d'aquest itinerari fa el trajecte per la zona inclosa en el PEIN sota la denominació de "l'Alta Garrotxa". Amb una extensió de 32.765 ha, abraça la zona que va des del coll de Malrem –a sobre Rocabruna- fins al mas Riumajor, incloent-hi fins la serra de Malforat i passant tot a la vora dels nuclis de població de Castellfollit, Montagut, Tortellà, Sales, Beuda, Segueró, St .Martí Sesserres i Albanyà. S'exclouen els nuclis de Beget, Oix i Sadernes i, des de l'any 1987, té una part amb protecció especial: la Reserva Natural Parcial de la Muga-Albanyà.

Propostes de treball

Molts dels antics oficis portaven associades cançons que, de vegades, es cantaven durant el treball. Jaume Arnella ha publicat un llibre i un CD amb un recull d'aquest tipus de cançons amb arranjaments musicals d'en Rafel Sala.

Pel que fa a cançons de frontera n'hi ha moltes, que van des de les més tradicionals fins a poemes contemporanis, com ara *Els Contrabandistes (1a Ronda de cançons)* –comparant-la amb *El cant dels ocells– El rossinyol (2a Ronda de cançons)*, *l'Emigrant*, o un poema de Miquel Martí i Pol musicat per Ramon Muntaner, *Romanço*.

No podem oblidar que el 1860 neixia a Camprodon el compositor Isaac Albèniz.

Planifica la dieta que creus que seria la ideal per al dia que has de fer l'itinerari: l'esmorzar abans de la sortida, els àpats durant la sortida i el sopar quan arribis a casa. Per què creus que hauria de ser aquesta i no una altra?

I d'aigua, en beuràs més, igual o menys que un dia normal? Per què?

Per què s'escalfa? Quina és l'explicació des del punt de vista de la Física? Com explica això que cal evitar els corrents d'aire quan estem suats?

Per què creus que deu ser convenient menjar plàtans quan s'escalfa?

Sovint, després d'anar d'excursió, tenim tires. A què és degut? Les podem evitar d'alguna manera?

Abans de començar a caminar compta quantes pulsacions tens.

Camina durant 5 minuts sense parar per un lloc planer. Torna a comptar les pulsacions. Torna-les a comptar al cap d'un minut. Què observes? Compara les teves dades amb les dels teus/teves companys/es. Són tots iguals? Què vol dir això?

Fes el mateix però ara que els 5 minuts siguin de pujada. Què observes? Quan has comptat més pulsacions? Per què deu ser això?

Quina és la causa dels terratrèmols? Què és l'epicentre?

N'hi ha sovint de terratrèmols a Catalunya?

Fes una recerca bibliogràfica per a investigar quin és el medi físic que engloba l'espai inclòs en el PEIN. Quins motius s'han tingut en compte per a incloure'l en aquest pla? Connecta amb alguna altra espai natural inclòs en el PEIN?

Consulta quins són els diferents nivells de protecció del territori a Catalunya i amb quin nom se'ls qualifica.

Quines parts del nostre itinerari estan inclosos dintre de la zona protegida?

Busca en un mapa quins colls del Pirineu que comuniquin amb la Catalunya Nord hi ha prop de la zona per on fem el recorregut. Compara la seva alçada amb la del coll d'Ares, per on passa la carretera. Observa les corbes de nivell i compara els pendents d'accés des dels dos vessants. Quins creus que serien els colls més accessibles?

Quins tipus de contaminació i d'impacte ambiental creus que produeix una línia elèctrica d'alta tensió?

Mira les següents fotografies i comenta-les. Hi hauria alguna diferència si alguna de les fotografies hagués estat feta dins de l'espai inclòs en el PEIN?

Llauna de sardines llençada
sota un grèvol

Abocament incontrolat
d'oli mineral

Antenes al santuari de la Mare
de Déu del Mont

Línia elèctrica de 400
kV al mas Blanc, prop
de Camprodon

Pont de la carretera A-26 al seu pas per Cabanelles

Viaducte de Castellfollit de la Roca

Guixera de Beuda

Mesura la base de les torres de la línia de 400 kV que passa pel mas Blanc.

Quina superfície tenen aquestes bases?

Quin volum ocupa la seva estructura si es consideren de forma piramidal amb una alçada de 15 m?

Si els fonaments tinguessin 5 m de fondària i sobresortissin mig metre tot el voltant de la base de la torre, quin volum de terra caldria extreure per a cada base de torre?

Si aquests fonaments haguessin de ser de formigó i superessin de 10 cm el nivell del terra, quin volum de formigó es necessitaria per a la construcció de cadascuna de les bases?

A moltes masies no els arriba la línia elèctrica. En aquests casos, si volen gaudir del corrent elèctric i dels seus avantatges, tenen dues possibilitats, bàsicament: un generador de corrent que funcioni amb derivats del petroli o unes plaques fotovoltaïques.

Fes una recerca bibliogràfica i explica el funcionament de cadascuna d'aquestes dues formes d'obtenir energia elèctrica.

Quines transformacions energètiques hi tenen lloc?

Explica quin dels dos mètodes creus que és més respectuós amb el medi. Per què?

Quin resulta més econòmic? Fes l'estudi a curt i a llarg termini.

Agafa mostres de l'aigua que raja a qualsevol de les fonts del recorregut. Pren-ne també de l'interior d'un dels abeuradors que es troben i d'una de les basses. Al laboratori, mira-les amb les lents binoculars o al microscopi. Classifica els éssers vius que hi observes. Hi ha alguna diferència entre els diferents llocs d'on has agafat les mostres?

Agafa mostres de terra a tres profunditats diferents en un punt de la pujada a Lliurona, sota els cingles de la Parada; passada la font de Coll Joell, abans d'arribar al coll; entre el Vaquer i el Collell, i una mica més avall, dintre de la castanyeda; baixant de la creu de la Paradella, dintre l'alzinar i dins la roureda. Analitza el contingut en aigua, la matèria orgànica i inorgànica, el pH i la fracció gasosa de les mostres (veure bibliografia). A quines conclusions arribes?

Per l'aspecte que té, diries que el terreny de l'itinerari és silícic o calcari? Comprova-ho fent assaigs sobre el terreny a diversos llocs del recorregut.

Per les plantes que hi has observat, podries haver arribat a la mateixa conclusió que amb les anàlisis? Per què?

En funció de les anàlisis, consideres lògic que hi hagin les espècies de plantes que hi has trobat? N'hi ha alguna que creus que no hi hauria de ser? Per què? Quina explicació pots donar a la seva presència?

Fes un llistat de les plantes que has observat durant el recorregut (Segons el nivell amb el què esteu treballant, se'ls pot fer classificar només com a arbres, arbustos, lianes i herbàcies, o ja filant més prim, en funció d'altres caràcters. També els podeu fer elaborar un herbari o, simplement, una exposició de mostres de fulles. En aquests casos, sempre ha de ser un treball conjunt i vigilar que només agafin una sola mostra per a tots, no una cadascú, per evitar que la sortida es transformi en una plaga).

En aquest itinerari, la major part del terreny és calcari. Per a saber si ho és, has de comprovar si reacciona amb l'àcid clorhídric. Què passa quan en deixes caure unes gotes sobre un tros de pedra calcària? Per què passa això? Escriu la reacció química que hi té lloc.

Comprova si són calcàries les roques vermelloses que hi ha pujant cap a Talaixà, en la pujada que hi ha just dresprés de la quarta plaça carbonera, a uns 5 km de Sadernes. Ho són també els conglomerats rogencs que formen les roques que hi ha al mig? (Es pot fer exactament el mateix en altres llocs del recorregut: per exemple, en agafar la drecera a l'esquerra, a 100 metres de la Parada)

Què és el "rascler". A què és degut?

Fes un llistat dels animals que has detectat durant el recorregut. Els pots haver vist o sentit, o en pots haver observat els rastres: petjades, egagròpiles, excrements, restes d'haver menjat.....

Explica què és una mula. Quines característiques té?

Què volem dir quan parlem de què un riu té "un estiatge molt accentuat"?

Segurament actualment plou menys i fa menys fred que anys enrera, ja que les fonts que hi ha prop dels masos ragen poc, els torrents vora els molins són secs i no es gelen els rius d'on abans s'extreia el glaç o no neva gairebé mai als llocs on hi ha pous de neu. Creus que és certa aquesta afirmació? A què creus que pot ser degut aquest canvi en el clima?

Què volem dir quan afirmem que cauen 600 mm d'aigua anuals de mitjana en forma de pluja? No és estrany mesurar l'aigua caiguda en mm? Seria més lògic expressar-ho en l/m^2 . Podries calcular la relació que hi ha entre els mm i els l/m^2 ?

Mesura el forn de la teuleria de Lliurona. Quin volum ocupa?

Cronometra el temps que tardes a omplir la cantimplora a tres de les fonts que trobes en el recorregut. Calcula el cabal d'aigua que raja de cadascuna i compara'ls. Et permet arribar a alguna conclusió? Pot tenir alguna relació amb el terreny o el lloc on estan ubicades? (Si no vols utilitzar la teva cantimplora, porta alguna ampolla de capacitat coneguda per a fer els assajos)

Quant temps tardaries a omplir el forn de la teuleria?

Consulta el desnivell màxim que has superat a cada jornada, la distància recorreguda per a fer-ho i el temps que has tardat. Amb aquestes dades calcula: el pendent mitjà, la velocitat mitjana en el recorregut i la velocitat mitjana de desplaçament vertical.

Fes el perfil de l'itinerari complet en un gràfic espai recorregut-desnivell superat.

Fes un gràfic temps-desplaçament de l'itinerari complet. Comenta'l tot observant el perfil de l'itinerari.

Calcula la velocitat mitjana de tot el recorregut.

Explica què és "l'efecte Venturi". Quines aplicacions té?

Explica a què són deguts i com es formen els llamps.

Quina diferència hi ha entre un llamp i un llampec?

Explica com funcionen i en què es basen els parallamps.

A què és degut el tro?

Què era l'"era". Per a què s'utilitzava?

Dibuixa una arada, una fanga, una aixada i una pala.

Com es fabriquen els rajols?

Com s'obté el carbó vegetal?

Per què creus que era important el carbó vegetal?

Fins quan va tenir importància la indústria del carbó vegetal? Què el va substituir?

Quines conseqüències va tenir la producció de carbó per als boscos i la població d'aquesta zona?

Què és un trull? Per a què s'utilitza?

Busca en la bibliografia com funcionava abans i com ho fa ara. (Es pot visitar un trull, per exemple, el de Garriguella)

Completa el gràfic amb els noms de les diferents parts que formen un molí.

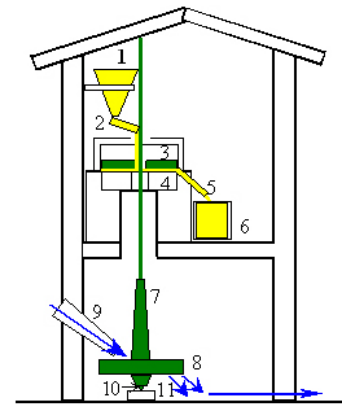
Com s'aconseguia la pressió de l'aigua? Fes-ne un esquema.

Quines transformacions energètiques hi tenen lloc?

En els molins s'aprofita la pressió hidrostàtica que es produeix en les basses i la canal vertical per a moure les rodes hidràuliques. Calcula quina força hidrostàtica actua sobre una gota d'aigua que està situada tres metres per sota del nivell de l'aigua de la bassa.

Dibuixa un esquema d'una central hidràulica nomenant els diversos elements que la formen.

Quines transformacions energètiques hi tenen lloc?

Esquema d'un molí fariner.

Per a produir energia en una central hidroelèctrica, s'utilitza una canonada amb un cabal de 2 m^3 d'aigua per minut amb un desnivell de 150 m. Calcula la velocitat que té l'aigua en el moment d'entrar a la central i l'energia elèctrica produïda en una hora, expressada en kW.h i en joules, suposant un rendiment del 60%.

De les reaccions que tenen lloc en una farga, indica quines són d'oxidació i quines de reducció.

Quin és l'oxidant i quin el reductor a cadascuna d'elles? Escriu-ne les semi-reaccions d'oxidació i de reducció.

Explica el fonament físic que fa que els càntirs refresquin l'aigua. Per què no han d'estar pintats?

Quina és l'explicació des del punt de vista de la Física que es digui "les llars mantenen el davant calent però el darrera fred"?

Quina composició química té la bauxita?

I la galena?

Les anàlisis del mineral extret de *La Bella Tomasita* (veure l'apartat que es refereix a les mines) varen donar un "57% de plomo y 57 grams de plata por quintal métrico de mineral".

Si nosaltres volem obtenir una tona de plom, quant mineral necessitem?

Quina quantitat de plata podrem extreure d'aquest mineral?

Quina quantitat de sofre pur acompanya el plom?

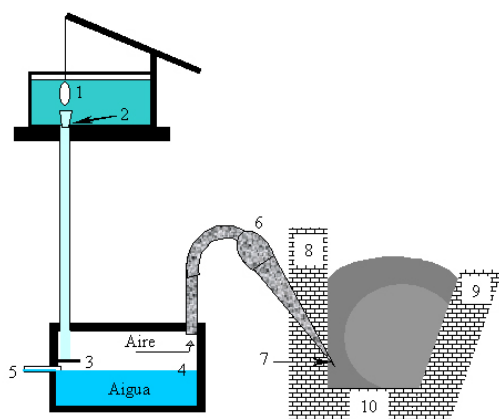
Quin pes de material llencem?

Completa el gràfic amb els noms de les diferents parts que formen una farga.

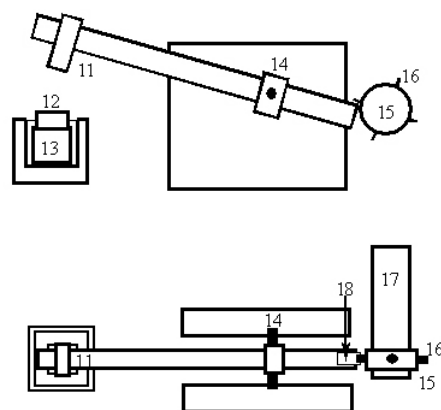
Com s'aconseguia la pressió de l'aire que s'insuflava dintre dels forn?

Com s'aconseguia la pressió de l'aigua que movia el martinet? Fes-ne un esquema.

Quines transformacions energètiques hi tenen lloc?

Esquema del forn i la trompa d'una farga

Esquema d'un martinet mogut per una roda hidràulica

El martinet de les fargues funcionava com una palanca. En podries explicar el fonament teòric?

Fes un esquema del funcionament d'un batà.

Com s'obté la calç? Per què creus que era important la seva fabricació?

Quin és el compost químic majoritari que forma la calç?

Escriu la reacció química que té lloc dintre dels forns. És endotèrmica o exotèrmica? Per què ho creus així?

Quanta roca calcària necessaries per obtenir una tona de calç, suposant que el rendiment del forn fos d'un 70%?

Quina diferència hi ha entre calç viva i calç morta?

Escriu la reacció química que es produeix en barrejar la calç viva amb l'aigua.

Les condicions de treball a la indústria tèxtil del segle XIX eren similars a les actuals? Quines diferències hi havia? Quan varen canviar? Ho varen fer de cop o d'una forma progressiva? Situa històricament aquest canvi. Només es va produir a la indústria tèxtil?

Què aporta la "Revolució Industrial" a Catalunya?

Fes un estudi de l'evolució de les condicions de treball en la indústria durant els segles XIX i XX.

Com ha evolucionat el treball infantil a Catalunya al llarg d'aquests segles? Relaciona el treball infantil amb l'edat d'escolarització.

Explica quina era la regla de St. Benet. Quina importància va tenir en l'evolució sociocultural de l'Edat Mitjana?

Quines diferències presenta amb la congregació de Cluny?

Consulta la bibliografia i elabora un glossari amb el termes utilitzats en la descripció dels edificis i que es refereixen a l'art o a l'arquitectura.

Explica quines diferències s'observen entre l'art romànic i el gòtic. Les podries explicar com la representació de la situació sociocultural i religiosa de les societats que els varen fer evolucionar?

Quines varen ser les causes de l'arribada del "renaixement"? Quines en són les característiques com a moviment artístic i cultural?

Com s'evoluciona cap al "barroc"? Quines són les seves característiques com a moviment artístic i cultural? Hi ha més d'una tendència dintre d'aquest moviment?

En el context de la Catalunya de finals del segle XV, explica què eren la Busca i la Biga. Quin paper social jugaven?

Quin va ser el seu paper a la Guerra dels Remences?

Qui eren els remences? Per què es varen revoltar?

Què és el *ludisme*? Qui era Ned Ludhman?

Què és un ermità? Existeixen encara? (Veure bibliografia)

Com es caracteritzaven al segle XIX? (Veure ermita de Sta. Llúcia de la Jonquera)

Quina diferència hi ha entre un ermità i un eremita?

Què són els goigs?

Intenta trobar-ne alguns de diferents i que te'ls cantin. Observes alguna cosa en particular?

Investiga què eren els "artigaires" i els "contractes d'eixarmada"

Explica què és: el contraban, l'estraperlo, les taxes i els impostos.

Investiga quins han sigut els diversos grups de refugiats que han travessat la frontera en ambdós sentits durant el segle XX i quines han sigut les causes que els han fet desplaçar.

Qui eren els maquis? Fes una recerca bibliogràfica i explica'n una mica la història.

Què va provocar les guerres carlistes? Situa-les cronològicament i en el context històric i econòmic del país i de la comarca.

Quantes n'hi varen haver?

Quins eren els partits polítics que es disputaven el govern? Cita alguns personatges de la comarca que varen tenir a veure amb cadascun d'aquests partits.

Qui va ser l'Abdó Terrades? I en Narcís Monturiol? Fes-ne una breu història.

Quina relació hi va haver entre ells?

Si França va donar asil polític als tres presidents exiliats en acabar la Guerra Civil, com és que Companys va ser retornat a Espanya per a ser jutjat i afusellat?

Qui eren els *miquelets*?

Qui va ser en Quico Sabaté?

Què vol dir “parlar salat”? En què consisteix?

S’hi parla encara? Si creus que sí, digues a on.

Explica què vol dir “burxar”. Amb quina acepció s'utilitza en el text?

Situa cronològicament en Carles Bosch de la Trinxeria.

Aquest autor, què té a veure amb l'Alta Garrotxa i el Ripollès?

A quin moviment literari l'assignaries? Té alguna característica especial, aquest moviment literari? Podries citar algun altre autor adscrit al mateix moviment?

Hi ha algun moviment que tingui alguna característica similar a aquest dintre de la literatura espanyola? Podries citar algun autor que es pugui adscriure a aquest moviment?

Situa cronològicament Mn. Jacint Verdaguer.

Aquest autor, què té a veure amb l'Alta Garrotxa i el Ripollès?

A quin moviment literari l'assignaries? Té alguna característica especial, aquest moviment literari? Podries citar algun altre autor adscrit al mateix moviment?

Hi ha algun moviment que tingui alguna característica similar a aquest dintre de la literatura espanyola? Podries citar algun autor que es pugui adscriure a aquest moviment?

Situa cronològicament en Joan Maragall.

Aquest autor, què té a veure amb l'Alta Garrotxa i el Ripollès?

A quin moviment literari l'assignaries? Té alguna característica especial, aquest moviment literari? Podries citar algun altre autor adscrit al mateix moviment?

Hi ha algun moviment que tingui alguna característica similar a aquest dintre de la literatura espanyola? Podries citar algun autor que es pugui adscriure a aquest moviment?

Situa cronològicament en Marià Vayreda.

Aquest autor, què té a veure amb l'Alta Garrotxa i el Ripollès?

A quin moviment literari l'assignaries? Té alguna característica especial, aquest moviment literari? Podries citar algun altre autor adscrit al mateix moviment?

Hi ha algun moviment que tingui alguna característica similar a aquest dintre de la literatura espanyola? Podries citar algun autor que es pugui adscriure a aquest moviment?

A *La Punyalada*, descriu de forma magistral tant els sentiments dels personatges –sobretot de l'Albert que parla en primera persona– com els paisatges i els costums de l'Alta Garrotxa. Atrapat entre el bé –la Coralí– i el mal –l'Ibo, més conegut com “Esparver”– l'Albert evoluciona des del noi carregat d'innocència fins l'home embogit i bestialitzat per l'odi i les passions. Vegem com conjumina l'autor aquestes facetes, ja des de l'inici de l'obra:

“Mai com aquell any m’havia semblat tan trista la diada de l’aplec dels francesos a Sant Aniol. I això que aquella matinada es presentava hermosa com cap altra... De més a més, jo portava el cor sadollat d’amor i d’esperança; me creia en bona correspondència amb la Coralí, la rumbosa molinera de Balasc, i de molt de temps que tenia escollit l’aplec de Sant

Aniol per a fer una solemne declaració..., ja que aital diada era, en la comarca, senyalada com la més escaient per als prometatges que volien fer sort...

Potser la tristesa arrencava de la mateixa contorbació del meu esperit, obligat a fer un acte que repugnava a la ingènita covardia del meu caràcter; potser un pressentiment de fracàs entelava les meves il·lusions, però també crec que a més d'aquestes causes, hi havia la que en general afectava la comarca, flagel·lada llavors per un recrudiment del bandolerisme,...Lo cert és que aquell aire de tristor i aclaparament es reflexava en tothom...

Els venedors, arrengrats sota la paret de la Rectoria, se miraven melancòlicament el miserable grapat de vianda que tenien a llurs peus, com si per endavant calculessin ja que les migrades ganàncies que farien no els pagarien pas les espadenyas rompudes trescant, carregats com ases, per camins infernals, de tres o quatre hores lluny...

La gent se mantenia apartada, acoplant-se en rotllos, xiuxiuejant amb el cap baix. Sols més tard començaren a arribar collades de jovent de Baget, Oix i Tortellà que, més despreocupat o com si volgués posar bona cara al mal temps, baladrejava i reia; mes fins sos crits i rialles semblaven sortí'ls-hi per força de la gorja i apareixien sonar en fals en els àmbits de la general fredor. S'estava esperant als francesos, que algú havia senyalat enfonsant-se ja per les canals d'Uja.

Aquests, com de consuetut, venien en professó, seguint la creu parroquial de Sant Llorenç i les banderes gremials de dit poble i de la Muga. Aviat aparegueren pel coll de Clarioles, i com una torrentada davallaren pel camí que serpentejava entre les alzines i començaren a

Ermita de St. Aniol d'Aguja

afilelar-se per a embocar, un a un, la passarel·la del torrent. L'espectacle era bonic de debó, però trobí que s'accentuava encara la nota de tristesa, que era la peculiar d'aquell any. La corrua era força més migrada que de costum, i encara els pocs que venien semblaven anar mig esverats, apretant-se els uns amb els altres com si temessin quedar-se enrera.

Al tractar d'enfilar la passarel·la, la creu de plata llançava brillants resplandors, barroerament bandejada per en Jaquet que, ja mig borratxo, no sabia on posava els peus, essent de témer un contratemps si el rector, indignat, no l'hi fa llevar de les mans, aprofitant l'ocasió per a exhonorar-lo del càrrec de guioner que de molts anys venia

Primer, la rectoria; posteriorment, un refugi del C.E. de Banyoles; ara, una ruïna.

exercint, ben indignament per cert, ja que era tan bèstia que sovint es descuidava la creu per les tavernes i hostals del camí. Passaren després les banderes, una blanca i altra

vermella, caient en plecs esllanguits que ni un alè d'aire movia, i sos endomassats reflexos esclataren vigorosament sobre el fons verd de la boscúria. Després passà majestuosament el rector de Sant Llorenç, vestit de roquet i estola, amb sa venerable cabellera blanca caient-li en rinxos pels polsos i clatell. Seguiren els pabordes i prohoms de les parròquies per son ordre, darrera de tots el murriot d'en Pol de la Menera, amb sa cara de fura, rient per sota el nas com el diable amagat darrera la creu; després venien tots els feligresos, els homes davant, vestits de fosc, i de brusa negra els més, i les dones també fosques i burelles, llevat llurs còfies blanques que semblaven un vol de papallones.

La campana de la iglésia brandava tristament com si plorés, i els romeus reprengueren llurs cants amb veu feble i esporuguida. Aixís arribaren a la placeta de la iglésia, i després que els homes begueren algun trago i trincaren a l'estil d'ells, amb els resolis de les taules o amb els vins de què venien proveïts, i les dones gastaren en taronges, prunes i rosquilles alguns xavos i altres peces menudes de moneda espanyola que haurien ramassat durant l'any per a semblant diada, tothom entrà a la iglésia.”

El coll de Clarioles amb el Brull al fons

El text parla de *Sant Aniol* i de *Sant Llorenç*. A quins llocs o poblacions es refereix, exactament? Situa tots els topònims que apareixen en el text en un mapa de l'Alta Garrotxa.

Detalla quins són els animals i les plantes que esmenta l'autor en aquest fragment. Escriu els seus noms científics i fes-ne una breu descripció.

Analitza detalladament els recursos expressius del llenguatge literari que hi ha en el text, associant-los a les diverses figures de dicció i de pensament que coneixes.

Explica el significat de les següents paraules:

Sadollat, rumbosa, ingènita, baladrejar, embocar, migrada, exhonorar, endomassat, burelles, esporuguida, trincar, ramassat.

Explica què són o què eren:

Les banderes gremials, els guioners, el roquet i l'estola, els pabordes i els prohoms, les còfies, el resolis i els xavos.

El llenguatge que utilitza l'autor és igual que el què parlem actualment? Fes un llistat de les paraules que ja no s'utilitzen o que s'escriuen amb una grafia diferent, indicant quin seria el mot o la grafia actualitzats per a cada cas.

Podries reescriure el text utilitzant el català actual?

Tradueix aquest text al castellà.

Zoologia

Heus aquí un llistat dels animals que podeu trobar durant el recorregut. És purament indicatiu; no vol dir que els hàgiu de veure tots ni que només pugueu veure aquests. També depèn de l'època de l'any que hi passeu. No s'hi han inclòs els animals domèstics ni les espècies cinegètiques introduïdes.

Pel camí cal estar atents mirant i escoltant per a no perdre cap detall. Alguns ocells o amfibis, és possible que només els sentiu o en trobeu rastres (plomes, senyals d'haver menjat, nius, postes, etc.). Pel que fa als mamífers no és fàcil que en veieu cap -i encara menys si aneu en grup- però sí que en podeu trobar rastres en forma de cataus, petjades, latrines, excrements o restes d'haver menjat.

OCELLS

Àguila marcenca	<i>Circaetus gallicus</i>
Aligot	<i>Buteo buteo</i>
Alosa	<i>Alauda arvensis</i>
Ballester	<i>Apus melba</i>
Bitxac comú	<i>Saxicola torquata</i>
Cardina o cadenera	<i>Carduelis carduelis</i>
Cogullada fosca	<i>Galerida theklae</i>
Cogullada vulgar	<i>Galerida cristata</i>
Corb	<i>Corvus corax</i>
Cornella	<i>Corvus corone</i>
Cotxa fumada	<i>Phoenicurus ochruros</i>
Cruixidell	<i>Miliaria calandra</i>
Cucut	<i>Cuculus canorus</i>
Cuereta blanca	<i>Motacilla alba</i>
Cuereta torrentera	<i>Motacilla cinerea</i>
Esparver vulgar	<i>Accipiter nisus</i>
Estornell vulgar	<i>Sturnus vulgaris</i>
Falciot negre	<i>Apus apus</i>
Falciot pàl·lid	<i>Apus pallidus</i>
Falcó pelegrí	<i>Falco peregrinus</i>
Gafarró	<i>Serinus serinus</i>
Gaig	<i>Garrulus glandarius</i>
Garsa	<i>Pica pica</i>
Grasset de muntanya	<i>Anthus spinoletta</i>
Mallerenga blava	<i>Parus caeruleus</i>
Mallerenga carbonera	<i>Parus major</i>
Mallerenga cuallarga	<i>Aegithalos caudatus</i>
Mallerenga emplomallada	<i>Parus cristatus</i>
Mallerenga petita	<i>Parus ater</i>
Merla	<i>Turdus merula</i>
Mosquiter de passa	<i>Phylloscopus trochilus</i>
Oreneta cuablanca	<i>Delichon urbica</i>

Oreneta de ribera	<i>Riparia riparia</i>
Oreneta vulgar	<i>Hirundo rustica</i>
Pardal comú	<i>Passer domesticus</i>
Pica-soques blau	<i>Sitta europaea</i>
Picot garser gros	<i>Dendrocopos major</i>
Pinsà comú	<i>Fringilla coelebs</i>
Pit-roig	<i>Erithacus rubecula</i>
Puput	<i>Upupa epops</i>
Raspinell comú	<i>Certhia brachydactyla</i>
Roquerol	<i>Ptyonoprogne rupestris</i>
Rossinyol	<i>Luscinia megarhynchos</i>
Tallarol capnegre	<i>Sylvia melanocephala</i>
Tallarol de casquet	<i>Sylvia atricapilla</i>
Tord comú	<i>Turdus philomelos</i>
Tórtora	<i>Streptopelia turtur</i>
Tórtora turca	<i>Streptopelia decaocto</i>
Tudó	<i>Columba palumbus</i>
Voltor comú	<i>Gyps fulvus</i>
Xoriguer comú	<i>Falco tinnunculus</i>

MAMÍFERS

Conill	<i>Oryctolagus cuniculus</i>
Esquirol	<i>Sciurus vulgaris</i>
Fagina o gorja blanc	<i>Martes foina</i>
Musaranya	<i>Crocidura sp.</i>
Mustela	<i>Mustela nivalis</i>
Senglar	<i>Sus scrofa</i>
Talp	<i>Talpa europaea</i>
Teixó	<i>Meles meles</i>

RÈPTILS

Eскурçó pirinenc	<i>Vipera aspis</i>
Llangardaix	<i>Lacerta lepida</i>
Sargantana roquera	<i>Podarcis muralis</i>
Serp blanca	<i>Elaphe scalaris</i>
Serp d'aigua	<i>Natrix maura</i>

AMFIBIS

Galàpet o gripau comú	<i>Bufo bufo</i>
Granota verda	<i>Rana perezi</i>
Salamandra	<i>Salamandra salamandra</i>

Botànica

Tot seguit trobareu un llistat de totes les plantes que podeu trobar en aquest itinerari, primer ordenades segons el nom científic i després segons el nom popular. Com que el recorregut és molt llarg, s'ha dividit en tres jornades: d'Albanyà fins a Sadernes, de Sadernes a Beget i de Beget a Camprodon. Si només us interessa saber quines es troben en alguna de les quinze parts en què s'ha dividit tot l'itinerari –perquè no vulgueu recórrer tota una jornada sencera, per exemple– en aquesta mateixa web en què us trobeu podeu accedir a l'opció de consulta de plantes que us permetrà fer-ho. A més, també podreu identificar una mostra a partir de 84 caràcters senzills que no tindreu cap dificultat en reconèixer, o veure una planta i les seves característiques si en coneixeu la família, el nom popular o el nom científic.

Ara bé, això no vol dir que quan aneu a fer el recorregut hi trobeu totes les espècies indicades, ni tampoc que no n'hi pugueu trobar alguna que no hi estigui inclosa. Dependrà de l'època de l'any en què hi aneu, de la climatologia i de si s'han fet tales o neteges del bosc o del sotabosc. Enguany –des de l'estiu del 2004 fins l'estiu del 2005– les pluges han sigut molt minses i això s'ha notat en la quantitat i varietat d'espècies: pràcticament no hi ha hagut bolets –per això no n'hi trobareu– i el nombre d'espècies primaverals, en general, ha sigut inferior al de la primavera del 2004, per exemple, que va ser molt més plujosa. A més, amb prou feines hem tingut primavera: el fred s'ha allargat fins molt tard i la calor ha vingut de cop; això ha fet que s'hagi produït un esclat de vida en un temps molt curt que no ha sigut suficient per a fer tots els itineraris. Tot i amb això, en aquest recorregut hem aconseguit identificar un total de 240, 276 i 219 espècies diferents, respectivament, en cadascuna de les jornades. En els casos en què la manca de flors –sobretot en el cas de les herbàcies– o l'existència d'hibridacions –com en el cas dels roures, per exemple– no ens han permès identificar clarament les espècies, les hem catalogat amb el nom del gènere (*Quercus sp.*, per exemple). El mateix ha passat amb les espècies que hem considerat que, pel nivell en què estem treballant, presentaven una dificultat més gran a l'hora de diferenciar-les a partir de fotografies –hieracis i rosers, sobretot. Pel que fa a les gramínies, només hem contemplat les que criden més l'atenció. El que sempre cal tenir en compte a l'hora de fer les identificacions és que els arbres i els arbustos, abans de ser adults, passen per una fase de plàntula o plançó que els fan molt semblants a les mates, amb característiques que poden ser bastant diferents de les que coneixem i que ens poden fer ballar molt el cap.

Si feu el recorregut d'aquests itineraris amb un interès botànic, recordeu que s'ha d'anar amb compte a l'hora de recollir les mostres: amb una per a tot el grup n'hi ha prou, no cal que n'agafi una cadascun, sinó, la sortida botànica es pot transformar en una plaga de llagosta. Recordeu també que hi ha algunes espècies verinoses i que s'ha d'alertar els nois i les noies de no menjar res que no coneguin molt bé, per més temptador que sigui el seu aspecte. De tota manera, la manipulació és una bona eina d'aprenentatge, la presència de punxes o el tacte poden ser caràcters importants per diferenciar algunes plantes.

Jornada 1: d'Albanyà a Sadernes

Ordenades segons el nom científic:

Nom científic	Nom popular
<i>Acer campestre</i>	Auró blanc
<i>Acer monspessulanum</i>	Auró negre
<i>Acer opalus</i>	Blada
<i>Adiantum capillus-veneris</i>	Cabellera de Venus, falzia vera
<i>Agave americana</i>	Atzavara
<i>Agrimonia eupatoria</i>	Serverola
<i>Ajuga reptans</i>	Búgula
<i>Alnus glutinosa</i>	Vern
<i>Alyssum alyssoides</i>	Herba de la ràbia
<i>Amaranthus albus</i>	Blet blanc
<i>Amaranthus retroflexus</i>	Marxant
<i>Amelanchier ovalis</i>	Corner
<i>Anagallis arvensis ssp. foemina</i>	Anagall blau, morró blau
<i>Anemone hepatica</i>	Herba fetgera, viola de llop
<i>Anthyllis vulneraria</i>	Vulnerària
<i>Antirrhinum majus</i>	Conillets
<i>Aphyllanthes monspeliensis</i>	Jonça
<i>Aquilegia vulgaris</i>	Corniol, guants de la Mare de Déu
<i>Arbutus unedo</i>	Arboç, llipoter
<i>Arctium minus</i>	Llepassa, repalassa
<i>Argyrolobium zannoni</i>	Citís platejat
<i>Asparagus acutifolius</i>	Esparreguera, espargolera
<i>Asplenium adiantum-nigrum</i>	Falzia negra, falzia de bosc
<i>Asplenium trichomanes</i>	Falzia roja
<i>Aster pilosus</i>	Setembrines o cels estrellats
<i>Aster sedifolius</i>	Indiana
<i>Astragalus monspessulanus ssp. monspessulanus</i>	Herba de St. Llorenç
<i>Bellis perennis</i>	Margaridoia perenne
<i>Blackstonia perfoliata</i>	Clora
<i>Buddleja davidii</i>	Budleia
<i>Buxus sempervirens</i>	Boix
<i>Campanula trachelium</i>	Campaneta d'ortiga
<i>Capsella bursa-pastoris</i>	Bossa de pastor
<i>Carlina corymbosa</i>	Carlina corimbosa, card cigrell
<i>Carlina vulgaris</i>	Carlina petita
<i>Castanea sativa</i>	Castanyer
<i>Catananche caerulea</i>	Cerverina
<i>Celtis australis</i>	Lledoner

<i>Centaurea calcitrapa</i>	Obríulls
<i>Centaurea jacea</i>	Centàurea jàcea
<i>Centaurea pectinata</i>	Brassera
<i>Centaurium erythraea</i>	Centaura menor, herba de Sta. Margarida
<i>Cephalanthera longifolia</i>	Curraia blanc
<i>Ceterach officinarum</i>	Dauradella
<i>Chelidonium majus</i>	Herba d'orenetes
<i>Cirsium eriophorum</i>	Cardigassa
<i>Clematis flammula</i>	Vidiella
<i>Clematis vitalba</i>	Vidalba
<i>Convolvulus arvensis</i>	Corretjola
<i>Conyza sp.</i>	Cua de guilla
<i>Coriaria myrtifolia</i>	Roldor
<i>Cornus sanguinea</i>	Sanguinyol
<i>Coronilla emerus</i>	Coronil·la boscana
<i>Corylus avellana</i>	Avellaner
<i>Crataegus monogyna</i>	Arç blanc
<i>Cruciata glabra</i>	-
<i>Cytisophyllum sessilifolium</i>	Ginesta sessilifòlia
<i>Daphne laureola</i>	Lloreret
<i>Daucus carota</i>	Pastanaga borda
<i>Dianthus seguieri</i>	-
<i>Dianthus sp.</i>	Clavell
<i>Digitalis lutea</i>	Didalera groga
<i>Dorycnium hirsutum</i>	Botja peluda
<i>Dorycnium pentaphyllum ssp. pentaphyllum</i>	Botja d'escombres
<i>Echium vulgare</i>	Llengua de bou
<i>Epipactis sp.</i>	Epipactis
<i>Erica arborea</i>	Bruc boal
<i>Erica multiflora</i>	Bruc d'hivern
<i>Eryngium campestre</i>	Panical
<i>Euphorbia amygdaloides</i>	Lleteresa de bosc
<i>Euphorbia characias</i>	Lleteresa vera
<i>Euphorbia helioscopia</i>	Lleterola d'hort
<i>Euphorbia nicaeensis</i>	Lleteresa nicenca
<i>Euphorbia villosa</i>	-
<i>Evonymus europaeus</i>	Evònim o barretets vermells
<i>Fagus sylvatica</i>	Faig
<i>Ficus carica</i>	Figuera, cabrafiga (la silvestre borda, normalm. masculina)
<i>Foeniculum vulgare</i>	Fonoll
<i>Fragaria vesca</i>	Maduixera
<i>Fraxinus angustifolia</i>	Freixe de fulla petita
<i>Fraxinus excelsior</i>	Freixe de fulla gran

<i>Fumana ericoides</i>	Fumana ericoides
<i>Galeopsis ladanum ssp. angustifolia</i>	Galeopsis vermella
<i>Galium maritimum</i>	Espunyidella peluda
<i>Galium pumilum</i>	Espunyidella prima
<i>Genista hispanica</i>	Argelagó
<i>Genista patens</i>	Ginesta patent
<i>Genista scorpius</i>	Argelaga
<i>Geranium columbinum</i>	Gerani de colom
<i>Geranium molle</i>	Suassana blana
<i>Geranium robertianum ssp. robertianum</i>	Herba de St. Robert
<i>Geranium rotundifolium</i>	Suassana rotundifòlia
<i>Globularia alypum</i>	Fuixarda
<i>Globularia cordifolia ssp. repens</i>	Lluqueta nana
<i>Globularia vulgaris</i>	Senet de pobre
<i>Hedera helix</i>	Heura
<i>Helianthemum nummularium</i>	Heliantem tomentós
<i>Helianthemum nummularium ssp. pyrenaicum</i>	-
<i>Helianthemum oelandicum</i>	Herba passerella
<i>Helianthemum sp.</i>	Heliantem
<i>Helleborus foetidus</i>	Marxívol, el-lèbor
<i>Hieracium sp.</i>	Hieraci
<i>Hippocrepis comosa</i>	Desferracavalls
<i>Hordeum murium</i>	Ordi bord, margall bord, cua d'euga, blat de St. Joan
<i>Ilex aquifolium</i>	Grèvol
<i>Inula conyza</i>	Ínula coniza
<i>Jasonia tuberosa</i>	Rabasseta
<i>Juglans regia</i>	Noguer
<i>Juniperus communis</i>	Ginebre
<i>Juniperus oxycedrus</i>	Càdec
<i>Juniperus phoenicia</i>	Savina
<i>Knautia arvensis</i>	Escabiosa borda
<i>Lactuca serriola</i>	Enciam bord
<i>Lathyrus filiformis</i>	Garlanda borda
<i>Laurus nobilis</i>	Llorer
<i>Lavandula latifolia</i>	Barballó, espígol comú
<i>Lepidium campestre</i>	-
<i>Leucanthemum vulgare</i>	Margarida de prat
<i>Ligustrum vulgare</i>	Olivereta
<i>Linum catharticum</i>	Llinet purgant
<i>Lithospermum officinale</i>	Mill del sol
<i>Lithospermum purpureocaeruleum</i>	Mill gruà
<i>Lonicera etrusca</i>	Lligabosc etrusc
<i>Lonicera periclymenum</i>	Lligabosc atlàntic

<i>Lonicera xylosteum</i>	Xuclamel xilosti
<i>Lotus corniculatus</i>	Lotus
<i>Malva sylvestris</i>	Malva
<i>Medicago lupulina</i>	Melgó menut
<i>Melittis melissophyllum</i>	Melissot
<i>Muscari neglectum</i>	Calabruixa petita
<i>Narcissus assoanus</i>	Almesquí
<i>Olea europaea var. europaea</i>	Olivera
<i>Olea europaea var. sylvestris</i>	Ullastre, olivera assilvestrada
<i>Ononis minutissima</i>	Gavó menut
<i>Onosma tricosperma</i>	Peu de colom
<i>Ophrys bertoloni ssp. benacensis var. catalaunica</i>	Abellera catalana
<i>Ophrys scolopax</i>	Abellera becada
<i>Orchis simia</i>	-
<i>Origanum vulgare</i>	Orenga
<i>Osyris alba</i>	Ginestó
<i>Papaver rhoeas</i>	Rosella
<i>Parietaria officinalis ssp. judaica</i>	Parietària, pin de pobre, morella roquera
<i>Phillyrea latifolia ssp. media</i>	Aladern fals
<i>Pinus nigra ssp. salzmannii</i>	Pinassa
<i>Pinus sylvestris</i>	Pi roig
<i>Pistacia lentiscus</i>	Llentiscle
<i>Pistacia terebinthus</i>	Noguerola
<i>Plantago lanceolata</i>	Plantatge lanceolat o de fulla estreta
<i>Plantago media</i>	Plantatge mitjà
<i>Plantago sp.</i>	Plantatge
<i>Platanus hybrida</i>	Plàtan
<i>Polygala calcarea</i>	Herba blava
<i>Polypodium vulgare</i>	Polipodi
<i>Populus nigra</i>	Pollancre
<i>Populus tremula</i>	Trèmol
<i>Potentilla neumanniana</i>	Potentilla vernal
<i>Potentilla reptans</i>	Gram negre
<i>Primula veris</i>	Prímula vera
<i>Prunella grandiflora ssp. pyrenaica</i>	Herba de la prunella
<i>Prunus avium</i>	Cirerer
<i>Prunus spinosa</i>	Aranyoner o arç negre
<i>Psoralea bituminosa</i>	Trèvol pudent
<i>Pteridium aquilinum</i>	Falguera aquilina
<i>Ptychotis saxifraga</i>	Pticotis
<i>Pyrus communis</i>	Perera
<i>Pyrus malus</i>	Pomera
<i>Quercus ilex</i>	Alzina

<i>Quercus sp.</i>	Roure
<i>Ramonda myconi</i>	Orella d'ós
<i>Ranunculus bulbosus</i>	Gata rabiosa
<i>Ranunculus repens</i>	Botó d'or
<i>Reseda phyteuma</i>	Pebrots de ruc
<i>Rhamnus alaternus</i>	Aladern
<i>Robinia pseudoacacia</i>	Robínia, acàcia
<i>Rosa sp.</i>	Roser
<i>Rosmarinus officinalis</i>	Romaní
<i>Rubia peregrina</i>	Rogeta
<i>Rubus ulmifolius</i>	Esbarzer, romeguera, bardissa
<i>Ruscus aculeatus</i>	Galzeran, boix marí, cirerer de Betlem
<i>Ruta chalepensis ssp. angustifolia</i>	Ruda
<i>Salix cinerea ssp. oleifolia</i>	Gatell
<i>Salix elaeagnos ssp. angustifolia</i>	Sarga
<i>Salvia pratensis</i>	Tarró
<i>Salvia verbenaca</i>	Tàrrec
<i>Sambucus nigra</i>	Saüc
<i>Sanguisorba minor</i>	Pimpinella petita
<i>Santolina chamaecyparissus</i>	Esparnallac
<i>Sarothamnus scoparius</i>	Gòdua
<i>Satureja calamintha ssp. glandulosa</i>	Rementerola
<i>Satureja vulgaris</i>	Clinopodi
<i>Scabiosa atropurpurea</i>	Escabiosa marítima
<i>Scabiosa columbaria</i>	Escabiosa columbària
<i>Sedum album</i>	Crespinell blanc
<i>Sedum rupestre ssp. reflexum</i>	Crespinell rupestre
<i>Sedum sediforme</i>	Crespinell gros
<i>Seseli montanum</i>	Sèseli de muntanya
<i>Sherardia arvensis</i>	Rèvola borda
<i>Silene vulgaris</i>	Petonets, colitxos, esclafidors
<i>Smilax aspera</i>	Arítjol
<i>Solanum nigrum</i>	Morella vera
<i>Solidago virgaurea</i>	Vara d'or
<i>Sonchus asper</i>	Lletsó punxós.
<i>Sonchus oleraceus</i>	Lletsó
<i>Sorbus aria</i>	Moixera
<i>Sorbus torminalis</i>	Moixera de pastor
<i>Spartium junceum</i>	Ginesta
<i>Spiranthes spiralis</i>	-
<i>Stachys officinalis</i>	Betònica
<i>Succisa pratensis</i>	Escabiosa mossegada
<i>Symphytum tuberosum</i>	Consolda menor

<i>Sysimbrium officinale</i>	-
<i>Tamus communis</i>	Gatmaimó
<i>Taraxacum officinale</i>	Pixallits, dent de lleó
<i>Teucrium chamaedrys</i>	Camedris
<i>Teucrium polium</i>	Timó mascle
<i>Teucrium pyrenaicum</i>	Angelins
<i>Thymelaea dioica</i>	Bufalaga dioica
<i>Thymus vulgaris</i>	Farigola
<i>Tilia platyphyllos</i>	Tell o til.ler de fulla gran
<i>Trifolium angustifolium</i>	Fenc bord
<i>Trifolium pratense</i>	Trèvol de prat
<i>Trifolium repens</i>	Trevolet de prat
<i>Trifolium sp.</i>	Trèvol
<i>Ulmus minor</i>	Om
<i>Urospermum dalechampii</i>	Amargot
<i>Urtica dioica</i>	Ortiga gran o major
<i>Valeriana officinalis</i>	Valeriana o valeriana vera
<i>Verbascum boerhavia</i>	Porpres
<i>Verbascum pulverulentum</i>	Santjoans
<i>Verbena officinalis</i>	Berbena
<i>Veronica austriaca ssp. teucrium</i>	-
<i>Veronica persica</i>	Verònica pèsica
<i>Viburnum lantana</i>	Tortellatge
<i>Viburnum tinus</i>	Marfull
<i>Vicia cracca</i>	Garlanda comuna
<i>Vicia sepium</i>	-
<i>Vinca sp.</i>	Vincapervinca
<i>Vincetoxicum hirundinaria</i>	Masera groga
<i>Vincetoxicum nigrum</i>	Masera negra
<i>Viola sp.</i>	Violes

Ordenades segons el nom popular:

Nom popular	Nom científic
-	<i>Cruciata glabra</i>
-	<i>Dianthus seguieri</i>
-	<i>Euphorbia villosa</i>
-	<i>Helianthemum nummularium ssp. pyrenaicum</i>
-	<i>Lepidium campestre</i>
-	<i>Orchis simia</i>
-	<i>Spiranthes spiralis</i>

-	<i>Sysimbrium officinale</i>
-	<i>Veronica austriaca</i> ssp. <i>teucrium</i>
-	<i>Vicia sepium</i>
Abellera becada	<i>Ophrys scolopax</i>
Abellera catalana	<i>Ophrys bertoloni</i> ssp. <i>benacensis</i> var. <i>catalaunica</i>
Aladern	<i>Rhamnus alaternus</i>
Aladern fals	<i>Phillyrea latifolia</i> ssp. <i>media</i>
Almesquí	<i>Narcissus assoanus</i>
Alzina	<i>Quercus ilex</i>
Amargot	<i>Urospermum dalechampii</i>
Anagall blau, morró blau	<i>Anagallis arvensis</i> ssp. <i>foemina</i>
Angelins	<i>Teucrium pyrenaicum</i>
Aranyoner o arç negre	<i>Prunus spinosa</i>
Arboç, llipoter	<i>Arbutus unedo</i>
Arç blanc	<i>Crataegus monogyna</i>
Argelaga	<i>Genista scorpius</i>
Argelagó	<i>Genista hispanica</i>
Aritjoll	<i>Smilax aspera</i>
Atzavara	<i>Agave americana</i>
Auró blanc	<i>Acer campestre</i>
Auró negre	<i>Acer monspessulanum</i>
Avellaner	<i>Corylus avellana</i>
Barballó, espígol comú	<i>Lavandula latifolia</i>
Berbena	<i>Verbena officinalis</i>
Betònica	<i>Stachys officinalis</i>
Blada	<i>Acer opalus</i>
Blet blanc	<i>Amaranthus albus</i>
Boix	<i>Buxus sempervirens</i>
Bossa de pastor	<i>Capsella bursa-pastoris</i>
Botja d'escombres	<i>Dorycnium pentaphyllum</i> ssp. <i>pentaphyllum</i>
Botja peluda	<i>Dorycnium hirsutum</i>
Botó d'or	<i>Ranunculus repens</i>
Brassera	<i>Centaurea pectinata</i>
Bruc boal	<i>Erica arborea</i>
Bruc d'hivern	<i>Erica multiflora</i>
Budleia	<i>Buddleja davidii</i>
Bufalaga dioica	<i>Thymelaea dioica</i>
Búgula	<i>Ajuga reptans</i>
Cabellera de Venus, falzia vera	<i>Adiantum capillus-veneris</i>
Càdec	<i>Juniperus oxycedrus</i>
Calabruixa petita	<i>Muscari neglectum</i>
Camedris	<i>Teucrium chamaedrys</i>
Campaneta d'ortiga	<i>Campanula trachelium</i>

Cardigassa	<i>Cirsium eriophorum</i>
Carlina corimbosa, card cigrell	<i>Carlina corymbosa</i>
Carlina petita	<i>Carlina vulgaris</i>
Castanyer	<i>Castanea sativa</i>
Centaura menor, herba de Sta. Margarida	<i>Centaureum erythraea</i>
Centàurea jàcea	<i>Centaurea jacea</i>
Cerverina	<i>Catananche caerulea</i>
Cirerer	<i>Prunus avium</i>
Citís platejat	<i>Argyrolobium zannoni</i>
Clavell	<i>Dianthus sp.</i>
Clinopodi	<i>Satureja vulgaris</i>
Clora	<i>Blackstonia perfoliata</i>
Conillets	<i>Antirrhinum majus</i>
Consolda menor	<i>Symphytum tuberosum</i>
Corner	<i>Amelanchier ovalis</i>
Corniol, guants de la Mare de Déu	<i>Aquilegia vulgaris</i>
Coronil·la boscana	<i>Coronilla emerus</i>
Corretjola	<i>Convolvulus arvensis</i>
Crespinell blanc	<i>Sedum album</i>
Crespinell gros	<i>Sedum sediforme</i>
Crespinell rupestre	<i>Sedum rupestre ssp. reflexum</i>
Cua de guilla	<i>Conyza sp.</i>
Curraiaà blanc	<i>Cephalanthera longifolia</i>
Dauradella	<i>Ceterach officinarum</i>
Desferracavalls	<i>Hippocrepis comosa</i>
Didalera groga	<i>Digitalis lutea</i>
Enciam bord	<i>Lactuca serriola</i>
Epipactis	<i>Epipactis sp.</i>
Esbarzer, romeguera, bardissa	<i>Rubus ulmifolius</i>
Escabiosa borda	<i>Knautia arvensis</i>
Escabiosa columbària	<i>Scabiosa columbaria</i>
Escabiosa marítima	<i>Scabiosa atropurpurea</i>
Escabiosa mossegada	<i>Succisa pratensis</i>
Esparnallac	<i>Santolina chamaecyparissus</i>
Esparrequera, espargolera	<i>Asparagus acutifolius</i>
Espunyidella peluda	<i>Galium maritimum</i>
Espunyidella prima	<i>Galium pumilum</i>
Evònim o barretets vermells	<i>Evonymus europaeus</i>
Faig	<i>Fagus sylvatica</i>
Falguera aquilina	<i>Pteridium aquilinum</i>
Falzia negra, falzia de bosc	<i>Asplenium adiantum-nigrum</i>
Falzia roja	<i>Asplenium trichomanes</i>
Farigola	<i>Thymus vulgaris</i>

Fenc bord	<i>Trifolium angustifolium</i>
Figuera, cabrafiga (la silvestre borda, normalm. masculina)	<i>Ficus carica</i>
Fonoll	<i>Foeniculum vulgare</i>
Freixe de fulla gran	<i>Fraxinus excelsior</i>
Freixe de fulla petita	<i>Fraxinus angustifolia</i>
Fuixarda	<i>Globularia alypum</i>
Fumana ericoides	<i>Fumana ericoides</i>
Galeopsis vermella	<i>Galeopsis ladanum ssp. angustifolia</i>
Galzeran, boix marí, cirerer de Betlem	<i>Ruscus aculeatus</i>
Garlanda borda	<i>Lathyrus filiformis</i>
Garlanda comuna	<i>Vicia cracca</i>
Gata rabiosa	<i>Ranunculus bulbosus</i>
Gatell	<i>Salix cinerea ssp. oleifolia</i>
Gatmaimó	<i>Tamus communis</i>
Gavó menut	<i>Ononis minutissima</i>
Gerani de colom	<i>Geranium columbinum</i>
Ginebre	<i>Juniperus communis</i>
Ginesta	<i>Spartium junceum</i>
Ginesta patent	<i>Genista patens</i>
Ginesta sessilifòlia	<i>Cytisophyllum sessilifolium</i>
Ginestó	<i>Osyris alba</i>
Gòdua	<i>Sarothamnus scoparius</i>
Gram negre	<i>Potentilla reptans</i>
Grèvol	<i>Ilex aquifolium</i>
Heliantem	<i>Helianthemum sp.</i>
Heliantem tomentós	<i>Helianthemum nummularium</i>
Herba blava	<i>Polygala calcarea</i>
Herba de la prunella	<i>Prunella grandiflora ssp. pyrenaica</i>
Herba de la ràbia	<i>Alyssum alyssoides</i>
Herba de St. Llorenç	<i>Astragalus monspessulanus ssp. monspessulanus</i>
Herba de St. Robert	<i>Geranium robertianum ssp. robertianum</i>
Herba d'orenetes	<i>Chelidonium majus</i>
Herba fetgera, viola de llop	<i>Anemone hepatica</i>
Herba passerella	<i>Helianthemum oelandicum</i>
Heura	<i>Hedera helix</i>
Hieraci	<i>Hieracium sp.</i>
Indiana	<i>Aster sedifolius</i>
Ínula coniza	<i>Inula conyza</i>
Jonça	<i>Aphyllanthes monspeliensis</i>
Lledoner	<i>Celtis australis</i>
Llengua de bou	<i>Echium vulgare</i>
Llentiscle	<i>Pistacia lentiscus</i>
Llepassa, repalassa	<i>Arctium minus</i>

Lleteresa de bosc	<i>Euphorbia amygdaloides</i>
Lleteresa nicenca	<i>Euphorbia nicaeensis</i>
Lleteresa vera	<i>Euphorbia characias</i>
Lleterola d'hort	<i>Euphorbia helioscopia</i>
Lletsó	<i>Sonchus oleraceus</i>
Lletsó punxós.	<i>Sonchus asper</i>
Lligabosc atlàntic	<i>Lonicera periclymenum</i>
Lligabosc etrusc	<i>Lonicera etrusca</i>
Llinet purgant	<i>Linum catharticum</i>
Llorer	<i>Laurus nobilis</i>
Lloreret	<i>Daphne laureola</i>
Lluqueta nana	<i>Globularia cordifolia ssp. repens</i>
Lotus	<i>Lotus corniculatus</i>
Maduixera	<i>Fragaria vesca</i>
Malva	<i>Malva sylvestris</i>
Marfull	<i>Viburnum tinus</i>
Margarida de prat	<i>Leucanthemum vulgare</i>
Margaridoia perenne	<i>Bellis perennis</i>
Marxant	<i>Amaranthus retroflexus</i>
Marxívol, el-lèbor	<i>Helleborus foetidus</i>
Masera groga	<i>Vincetoxicum hirundinaria</i>
Masera negra	<i>Vincetoxicum nigrum</i>
Melgó menut	<i>Medicago lupulina</i>
Melissot	<i>Melittis melissophyllum</i>
Mill del sol	<i>Lithospermum officinale</i>
Mill gruà	<i>Lithospermum purpureocaeruleum</i>
Moixera	<i>Sorbus aria</i>
Moixera de pastor	<i>Sorbus torminalis</i>
Morella vera	<i>Solanum nigrum</i>
Noguer	<i>Juglans regia</i>
Noguerola	<i>Pistacia terebinthus</i>
Obriülls	<i>Centaurea calcitrapa</i>
Olivera	<i>Olea europaea var. europaea</i>
Olivereta	<i>Ligustrum vulgare</i>
Om	<i>Ulmus minor</i>
Ordi bord, margall bord, cua d'euga, blat de St. Joan	<i>Hordeum murium</i>
Orella d'ós	<i>Ramonda myconi</i>
Orenga	<i>Origanum vulgare</i>
Ortiga gran o major	<i>Urtica dioica</i>
Panical	<i>Eryngium campestre</i>
Parietària, pin de pobre, morella roquera	<i>Parietaria officinalis ssp. judaica</i>
Pastanaga borda	<i>Daucus carota</i>
Pebrots de ruc	<i>Reseda phyteuma</i>

Perera	<i>Pyrus communis</i>
Petonets, colitxos, esclafidors	<i>Silene vulgaris</i>
Peu de colom	<i>Onosma tricerosperma</i>
Pi roig	<i>Pinus sylvestris</i>
Pimpinella petita	<i>Sanguisorba minor</i>
Pinassa	<i>Pinus nigra ssp. salzmannii</i>
Pixallits, dent de lleó	<i>Taraxacum officinale</i>
Plantatge	<i>Plantago sp.</i>
Plantatge lanceolat o de fulla estreta	<i>Plantago lanceolata</i>
Plantatge mitjà	<i>Plantago media</i>
Plàtan	<i>Platanus hybrida</i>
Polipodi	<i>Polypodium vulgare</i>
Pollancre	<i>Populus nigra</i>
Pomera	<i>Pyrus malus</i>
Porpres	<i>Verbascum boerhavii</i>
Potentilla vernal	<i>Potentilla neumanniana</i>
Prímula vera	<i>Primula veris</i>
Pticotis	<i>Ptychotis saxifraga</i>
Rabasseta	<i>Jasonia tuberosa</i>
Rementerola	<i>Satureja calamintha ssp. glandulosa</i>
Rèvola borda	<i>Sherardia arvensis</i>
Robínia, acàcia	<i>Robinia pseudoacacia</i>
Rogeta	<i>Rubia peregrina</i>
Roldor	<i>Coriaria myrtifolia</i>
Romaní	<i>Rosmarinus officinalis</i>
Rosella	<i>Papaver rhoeas</i>
Roser	<i>Rosa sp.</i>
Roure	<i>Quercus sp.</i>
Ruda	<i>Ruta chalepensis ssp. angustifolia</i>
Sanguinyol	<i>Cornus sanguinea</i>
Santjoans	<i>Verbascum pulverulentum</i>
Sarga	<i>Salix elaeagnos ssp. angustifolia</i>
Saüc	<i>Sambucus nigra</i>
Savina	<i>Juniperus phoenicia</i>
Senet de pobre	<i>Globularia vulgaris</i>
Serverola	<i>Agrimonia eupatoria</i>
Sèseli de muntanya	<i>Seseli montanum</i>
Setembrines o cels estrellats	<i>Aster pilosus</i>
Suassana blana	<i>Geranium molle</i>
Suassana rotundifòlia	<i>Geranium rotundifolium</i>
Tàrrec	<i>Salvia verbenaca</i>
Tarró	<i>Salvia pratensis</i>
Tell o til.ler de fulla gran	<i>Tilia platyphyllos</i>

Timó mascle	<i>Teucrium polium</i>
Tortelatge	<i>Viburnum lantana</i>
Trèmol	<i>Populus tremula</i>
Trèvol	<i>Trifolium sp.</i>
Trèvol de prat	<i>Trifolium pratense</i>
Trèvol pudent	<i>Psoralea bituminosa</i>
Trevolet de prat	<i>Trifolium repens</i>
Ullastre, olivera assilvestrada	<i>Olea europaea var. sylvestris</i>
Valeriana o valeriana vera	<i>Valeriana officinalis</i>
Vara d'or	<i>Solidago virgaurea</i>
Vern	<i>Alnus glutinosa</i>
Verònica pèrsica	<i>Veronica persica</i>
Vidalba	<i>Clematis vitalba</i>
Vidiella	<i>Clematis flammula</i>
Vincapervinca	<i>Vinca sp.</i>
Violes	<i>Viola sp.</i>
Vulnerària	<i>Anthyllis vulneraria</i>
Xuclamel xilosti	<i>Lonicera xylosteum</i>

Jornada 2: de Sadernes a Beget

Ordenades segons el nom científic:

Nom científic	Nom popular
<i>Acer campestre</i>	Auró blanc
<i>Acer monspessulanum</i>	Auró negre
<i>Acer opalus</i>	Blada
<i>Achillea millefolium</i>	Milfulles
<i>Adiantum capillus-veneris</i>	Cabellera de Venus, falzia vera
<i>Agrimonia eupatoria</i>	Serverola
<i>Ajuga reptans</i>	Búgula
<i>Alnus glutinosa</i>	Vern
<i>Alyssum alyssoides</i>	Herba de la ràbia
<i>Amelanchier ovalis</i>	Corner
<i>Andryala integrifolia</i>	Llongera integrifòlia
<i>Anemone hepatica</i>	Herba fetgera, viola de llop
<i>Anthriscus sylvestris</i>	Cerfull bord
<i>Anthyllis vulneraria</i>	Vulnerària
<i>Antirrhinum majus</i>	Conillets
<i>Aphyllanthes monspeliensis</i>	Jonça
<i>Aquilegia vulgaris</i>	Corniol, guants de la Mare de Déu
<i>Arbutus unedo</i>	Arboç, llipoter

<i>Arctium minus</i>	Llepassa, repalassa
<i>Aristolochia longa</i>	Aristolòquia llarga
<i>Artemisia vulgaris</i>	Artemisa vulgar, altimira
<i>Asparagus acutifolius</i>	Esparreguera, espargolera
<i>Asplenium adiantum-nigrum</i>	Falzia negra, falzia de bosc
<i>Asplenium trichomanes</i>	Falzia roja
<i>Astragalus monspessulanus ssp. monspessulanus</i>	Herba de St. Llorenç
<i>Avena sativa</i>	Civada
<i>Bellis perennis</i>	Margaridoia perenne
<i>Betula pendula</i>	Bedoll
<i>Blackstonia perfoliata</i>	Clora
<i>Bryonia cretica</i>	Carbassina
<i>Buddleja davidii</i>	Budleia
<i>Buxus sempervirens</i>	Boix
<i>Calluna vulgaris</i>	Bruguerola
<i>Campanula persicifolia</i>	Campaneta blava
<i>Campanula trachelium</i>	Campaneta d'ortiga
<i>Capsella bursa-pastoris</i>	Bossa de pastor
<i>Cardamine heptaphylla</i>	Canuguera
<i>Carlina acanthifolia ssp. cynara</i>	Carlina cínara
<i>Carlina corymbosa</i>	Carlina corimbosa, card cigrell
<i>Carlina vulgaris</i>	Carlina petita
<i>Castanea sativa</i>	Castanyer
<i>Catananche caerulea</i>	Cerverina
<i>Celtis australis</i>	Lledoner
<i>Centaurea calcitrapa</i>	Obriülls
<i>Centaurea jacea</i>	Centàurea jàcea
<i>Centaurium erythraea</i>	Centaura menor, herba de Sta. Margarida
<i>Cephalanthera longifolia</i>	Curraia blanc
<i>Cephalaria leucantha</i>	Falla
<i>Chamaecytisus supinus</i>	Ginestola gàl·lica
<i>Cichorium intybus</i>	Xicoira
<i>Cirsium eriophorum</i>	Cardigassa
<i>Cistus salviifolius</i>	Estepa borrera
<i>Clematis flammula</i>	Vidiella
<i>Clematis vitalba</i>	Vidalba
<i>Convolvulus arvensis</i>	Corretjola
<i>Conyza sp.</i>	Cua de guilla
<i>Coriaria myrtifolia</i>	Roldor
<i>Cornus sanguinea</i>	Sanguinyol
<i>Coronilla emerus</i>	Coronil·la boscana
<i>Corylus avellana</i>	Avellaner
<i>Crataegus monogyna</i>	Arç blanc

<i>Cruciata glabra</i>	-
<i>Cruciata laevipes</i>	Creuera
<i>Cupressus sempervirens</i>	Xiprer
<i>Cytisophyllum sessilifolium</i>	Ginesta sessilifòlia
<i>Dactylis glomerata</i>	Dàtil
<i>Daphne laureola</i>	Lloreret
<i>Daucus carota</i>	Pastanaga borda
<i>Dianthus deltoides</i>	Clavell deltoide
<i>Dianthus seguieri</i>	-
<i>Dianthus sp.</i>	Clavell
<i>Digitalis lutea</i>	Didalera groga
<i>Dipsacus fullonum ssp. fullonum</i>	Cardó
<i>Dorycnium hirsutum</i>	Botja peluda
<i>Dorycnium pentaphyllum ssp. pentaphyllum</i>	Botja d'escombres
<i>Dryopteris filix-mas ssp. oreades</i>	Falguera mascle
<i>Echium vulgare</i>	Llengua de bou
<i>Epipactis sp.</i>	Epipactis
<i>Erica arborea</i>	Bruc boal
<i>Erica multiflora</i>	Bruc d'hivern
<i>Erica scoparia</i>	Bruc d'escombres
<i>Erigeron annuus</i>	Estenactis
<i>Eryngium campestre</i>	Panical
<i>Erysimum grandiflorum</i>	Erísim de flor gran
<i>Euphorbia amygdaloides</i>	Lleteresa de bosc
<i>Euphorbia flavicoma ssp. verrucosa</i>	Lleteresa verrucosa
<i>Euphorbia helioscopia</i>	Lleterola d'hort
<i>Euphorbia nicaeensis</i>	Lleteresa nicenca
<i>Euphorbia villosa</i>	-
<i>Evonymus europaeus</i>	Evònim o barretets vermells
<i>Fagus sylvatica</i>	Faig
<i>Ficus carica</i>	Figuera, cabrafiga (la silvestre borda, normalm. masculina)
<i>Foeniculum vulgare</i>	Fonoll
<i>Fragaria vesca</i>	Maduixera
<i>Fraxinus angustifolia</i>	Freixe de fulla petita
<i>Fraxinus excelsior</i>	Freixe de fulla gran
<i>Fumana ericoides</i>	Fumana ericoides
<i>Galium aparine</i>	Apegalós
<i>Galium maritimum</i>	Espunyidella peluda
<i>Galium pumilum</i>	Espunyidella prima
<i>Galium sp.</i>	Espunyidella
<i>Genista cinerea ssp. ausetana</i>	Ginestell cineri
<i>Genista scorpius</i>	Argelaga
<i>Geranium columbinum</i>	Gerani de Colom

<i>Geranium molle</i>	Suassana blana
<i>Geranium nodosum</i>	Gerani nuós
<i>Geranium robertianum ssp. purpureum</i>	Herba de St. Robert
<i>Geranium robertianum ssp. robertianum</i>	Herba de St. Robert
<i>Geranium rotundifolium</i>	Suassana rotundifòlia
<i>Geranium sanguineum</i>	Gerani sanguini
<i>Geum urbanum</i>	Herba de St. Benet
<i>Globularia cordifolia ssp. repens</i>	Lluqueta nana
<i>Globularia vulgaris</i>	Senet de pobre
<i>Hedera helix</i>	Heura
<i>Helianthemum nummularium</i>	Heliantem tomentós
<i>Helianthemum oelandicum</i>	Herba passerella
<i>Helleborus foetidus</i>	Marxívol, el lèbor
<i>Hieracium sabaudum</i>	-
<i>Hieracium sp.</i>	Hieraci
<i>Hippocrepis comosa</i>	Desferracavalls
<i>Hypericum androsaemum</i>	Orval
<i>Hypericum perforatum</i>	Herba de St. Joan
<i>Ilex aquifolium</i>	Grèvol
<i>Inula conyza</i>	Ínula coniza
<i>Juniperus communis</i>	Ginebre
<i>Juniperus oxycedrus</i>	Càdec
<i>Knautia dipsacifolia</i>	-
<i>Lathyrus latifolius</i>	Pèsol bord
<i>Lathyrus linifolius</i>	Guixó de muntanya
<i>Laurus nobilis</i>	Llorer
<i>Lavandula latifolia</i>	Barballó, espígol comú
<i>Lavandula stoechas</i>	Cap d'ase, tomaní
<i>Leucanthemum vulgare</i>	Margarida de prat
<i>Leuzea conifera</i>	Pinya de St. Joan, carxofeta
<i>Ligustrum vulgare</i>	Olivereta
<i>Linum catharticum</i>	Llinet purgant
<i>Lithospermum officinale</i>	Mill del sol
<i>Lonicera etrusca</i>	Lligabosc etrusc
<i>Lonicera implexa</i>	Lligabosc mediterrani
<i>Lonicera periclymenum</i>	Lligabosc atlàntic
<i>Lonicera xylosteum</i>	Xuclamel xilosti
<i>Lotus corniculatus</i>	Lotus
<i>Malva sylvestris</i>	Malva
<i>Medicago lupulina</i>	Melgó menuit
<i>Melilotus alba</i>	Almegó blanc
<i>Melittis melissophyllum</i>	Melissot
<i>Mentha rotundifolia</i>	Menta borda

<i>Odontides lutea</i>	Fonollada groga
<i>Ononis minutissima</i>	Gavó menut
<i>Origanum vulgare</i>	Orenga
<i>Orobanche sp.</i>	Frares
<i>Osyris alba</i>	Ginestó
<i>Papaver rhoeas</i>	Rosella
<i>Parietaria officinalis ssp. judaica</i>	Parietària, pin de pobre, morella roquera
<i>Phillyrea latifolia ssp. media</i>	Aladem fals
<i>Phyllitis scolopendrium</i>	Llengua de cérvol
<i>Picea abies</i>	Avet roig
<i>Picris hieracioides</i>	Parraques
<i>Pinus sylvestris</i>	Pi roig
<i>Pistacia lentiscus</i>	Llentiscle
<i>Plantago lanceolata</i>	Plantatge lanceolat o de fulla estreta
<i>Plantago major</i>	Plantatge gros o de fulla ampla
<i>Plantago media</i>	Plantatge mitjà
<i>Plantago sp.</i>	Plantatge
<i>Platanthera chlorantha</i>	-
<i>Polygala calcarea</i>	Herba blava
<i>Polygala vulgaris ssp. gerundensis</i>	Polígala comuna
<i>Polygonum dumetorum</i>	Fajol de bardissa
<i>Polygonum persicaria</i>	Herba presequera
<i>Polypodium vulgare</i>	Polipodi
<i>Polystichum aculeatum</i>	Polístic
<i>Populus nigra</i>	Pollancre
<i>Populus tremula</i>	Trèmol
<i>Potentilla caulescens</i>	Tè de soqueta
<i>Potentilla neumanniana</i>	Potentilla vernal
<i>Potentilla reptans</i>	Gram negre
<i>Primula veris</i>	Prímula vera
<i>Prunella grandiflora ssp. pyrenaica</i>	Herba de la prunella
<i>Prunus avium</i>	Cirerer
<i>Prunus mahaleb</i>	Cirerer de guineu
<i>Prunus spinosa</i>	Aranyoner o arç negre
<i>Psoralea bituminosa</i>	Trèvol pudent
<i>Pteridium aquilinum</i>	Falguera aquilina
<i>Ptychotis saxifraga</i>	Pticotis
<i>Pulmonaria longifolia</i>	-
<i>Pyracantha sp.</i>	Piracanta
<i>Pyrus malus</i>	Pomera
<i>Quercus ilex</i>	Alzina
<i>Quercus rubra</i>	Roure americà
<i>Quercus sp.</i>	Roure

<i>Quercus suber</i>	Surera
<i>Ramonda myconi</i>	Orella d'ós
<i>Ranunculus bulbosus</i>	Gata rabiosa
<i>Reichardia picroides</i>	Cosconilla
<i>Rosa sp.</i>	Roser
<i>Rosmarinus officinalis</i>	Romaní
<i>Rubia peregrina</i>	Rogeta
<i>Rubus ulmifolius</i>	Esbarzer, romeguera, bardissa
<i>Rumex crispus</i>	Paradella crespà
<i>Ruscus aculeatus</i>	Galzeran, boix marí, cirerer de Betlem
<i>Salix alba ssp. alba</i>	Salze
<i>Salix caprea</i>	Gatsaule
<i>Salix cinerea ssp. oleifolia</i>	Gatell
<i>Salix elaeagnos ssp. angustifolia</i>	Sarga
<i>Salvia pratensis</i>	Tarró
<i>Salvia verbenaca</i>	Tàrrec
<i>Sambucus nigra</i>	Saüc
<i>Sanguisorba minor</i>	Pimpinella petita
<i>Sanicula europaea</i>	Sanícula
<i>Santolina chamaecyparissus ssp. pecten</i>	Esparnallac
<i>Saponaria ocymoides</i>	Falsa alfàbrega
<i>Sarothamnus scoparius</i>	Gòdua
<i>Satureja calamintha ssp. ascendens</i>	Rementerola
<i>Satureja calamintha ssp. glandulosa</i>	Rementerola
<i>Satureja vulgaris</i>	Clinopodi
<i>Scabiosa atropurpurea</i>	Escabiosa marítima
<i>Scabiosa columbaria</i>	Escabiosa columbària
<i>Sedum sediforme</i>	Crespinell gros
<i>Seseli montanum</i>	Sèseli de muntanya
<i>Sideritis hirsuta</i>	Herba de la feridura
<i>Silene italica ssp. nemoralis</i>	-
<i>Silene latifolia</i>	Melandri blanc
<i>Silene vulgaris</i>	Petonets, colitxos, esclafidors
<i>Smilax aspera</i>	Aríjfol
<i>Solanum chenopodioides</i>	-
<i>Solanum dulcamara</i>	Dolçamara
<i>Solanum nigrum</i>	Morella vera
<i>Solidago virgaurea</i>	Vara d'or
<i>Sonchus asper</i>	Lletsó punxós.
<i>Sorbus aria</i>	Moixera
<i>Sorbus torminalis</i>	Moixera de pastor
<i>Spartium junceum</i>	Ginesta
<i>Stachys sylvatica</i>	Ortiga pudent

<i>Stachys officinalis</i>	Betònica
<i>Stachys recta</i>	Herba de St. Antoni
<i>Stachelina dubia</i>	Pinzell
<i>Stellaria holostea</i>	Rèvola
<i>Succisa pratensis</i>	Escabiosa mossegada
<i>Symphytum tuberosum</i>	Consolda menor
<i>Syringa vulgaris</i>	Lilà
<i>Sysimbrium officinale</i>	-
<i>Tamus communis</i>	Gatmaimó
<i>Tanacetum corymbosum</i>	-
<i>Taraxacum officinale</i>	Pixallits, dent de lleó
<i>Tetragonolobus maritimus</i>	Lot siliquós
<i>Teucrium chamaedrys</i>	Camedris
<i>Teucrium polium</i>	Timó mascle
<i>Teucrium pyrenaicum</i>	Angelins
<i>Teucrium scorodonia</i>	Escorodònia
<i>Thymus vulgaris</i>	Farigola
<i>Tilia cordata</i>	Tell o til·ler de fulla petita
<i>Tilia platyphyllos</i>	Tell o til·ler de fulla gran
<i>Trifolium montanum</i>	Trèvol muntanyenc
<i>Trifolium pratense</i>	Trèvol de prat
<i>Trifolium repens</i>	Trevolet de prat
<i>Trifolium sp.</i>	Trèvol
<i>Triticum aestivum</i>	Blat
<i>Tussilago farfara</i>	Pota de cavall
<i>Ulmus glabra</i>	Oma
<i>Ulmus minor</i>	Om
<i>Urospermum dalechampii</i>	Amargot
<i>Urtica dioica</i>	Ortiga gran o major
<i>Valeriana officinalis</i>	Valeriana o valeriana vera
<i>Verbascum boerhavia</i>	Porpres
<i>Verbascum pulverulentum</i>	Santjoans
<i>Verbascum sinuatum</i>	Múria
<i>Verbascum sp.</i>	Herba blenera
<i>Verbena officinalis</i>	Berbenà
<i>Veronica austriaca ssp. teucrium</i>	-
<i>Viburnum lantana</i>	Tortelatge
<i>Viburnum tinus</i>	Marfull
<i>Vicia cracca</i>	Garlanda comuna
<i>Vicia sepium</i>	-
<i>Vinca sp.</i>	Vincapervinca
<i>Vincetoxicum hirundinaria</i>	Masera groga
<i>Viola sp.</i>	Violes

Ordenades segons el nom popular:

Nom popular	Nom científic
-	<i>Cruciata glabra</i>
-	<i>Dianthus seguieri</i>
-	<i>Euphorbia villosa</i>
-	<i>Hieracium sabaudum</i>
-	<i>Knautia dipsacifolia</i>
-	<i>Platanthera chlorantha</i>
-	<i>Pulmonaria longifolia</i>
-	<i>Silene italica ssp. nemoralis</i>
-	<i>Solanum chenopodioides</i>
-	<i>Sysimbrium officinale</i>
-	<i>Tanacetum corymbosum</i>
-	<i>Veronica austriaca ssp. teucrium</i>
-	<i>Vicia sepium</i>
Aladern fals	<i>Phillyrea latifolia ssp. media</i>
Almegó blanc	<i>Meililotus alba</i>
Alzina	<i>Quercus ilex</i>
Amargot	<i>Urospermum dalechampii</i>
Angelins	<i>Teucrium pyrenaicum</i>
Apegalós	<i>Galium aparine</i>
Aranyoner o arç negre	<i>Prunus spinosa</i>
Arboç, llipoter	<i>Arbutus unedo</i>
Arç blanc	<i>Crataegus monogyna</i>
Argelaga	<i>Genista scorpius</i>
Aristolòquia llarga	<i>Aristolochia longa</i>
Arítjol	<i>Smilax aspera</i>
Artemisa vulgar, altimira	<i>Artemisia vulgaris</i>
Auró blanc	<i>Acer campestre</i>
Auró negre	<i>Acer monspessulanum</i>
Avellaner	<i>Corylus avellana</i>
Avet roig	<i>Picea abies</i>
Barballó, espígol comú	<i>Lavandula latifolia</i>
Bedoll	<i>Betula pendula</i>
Berbena	<i>Verbena officinalis</i>
Betònica	<i>Stachys officinalis</i>
Blada	<i>Acer opalus</i>
Blat	<i>Triticum aestivum</i>
Boix	<i>Buxus sempervirens</i>
Bossa de pastor	<i>Capsella bursa-pastoris</i>
Botja d'escombres	<i>Dorycnium pentaphyllum ssp. pentaphyllum</i>
Botja peluda	<i>Dorycnium hirsutum</i>
Bruc boal	<i>Erica arborea</i>

Bruc d'escombres	<i>Erica scoparia</i>
Bruc d'hivern	<i>Erica multiflora</i>
Bruguerola	<i>Calluna vulgaris</i>
Budleia	<i>Buddleja davidii</i>
Búgula	<i>Ajuga reptans</i>
Cabellera de Venus, falzia vera	<i>Adiantum capillus-veneris</i>
Càdec	<i>Juniperus oxycedrus</i>
Camedris	<i>Teucrium chamaedrys</i>
Campaneta blava	<i>Campanula persicifolia</i>
Campaneta d'ortiga	<i>Campanula trachelium</i>
Canuguera	<i>Cardamine heptaphylla</i>
Cap d'ase, tomaní	<i>Lavandula stoechas</i>
Carbassina	<i>Bryonia cretica</i>
Cardigassa	<i>Cirsium eriophorum</i>
Cardó	<i>Dipsacus fullonum ssp. fullonum</i>
Carlina cínara	<i>Carlina acanthifolia ssp. cynara</i>
Carlina corimbosa, card cigrell	<i>Carlina corymbosa</i>
Carlina petita	<i>Carlina vulgaris</i>
Castanyer	<i>Castanea sativa</i>
Centaura menor, herba de Sta. Margarida	<i>Centaureum erythraea</i>
Centàurea jàcea	<i>Centaurea jacea</i>
Cerfull bord	<i>Anthriscus sylvestris</i>
Cerverina	<i>Catananche caerulea</i>
Cirerer	<i>Prunus avium</i>
Cirerer de guineu	<i>Prunus mahaleb</i>
Civada	<i>Avena sativa</i>
Clavell	<i>Dianthus sp.</i>
Clavell deltoide	<i>Dianthus deltoides</i>
Clinopodi	<i>Satureja vulgaris</i>
Clora	<i>Blackstonia perfoliata</i>
Conillets	<i>Antirrhinum majus</i>
Consolda menor	<i>Symphytum tuberosum</i>
Corner	<i>Amelanchier ovalis</i>
Corniol, guants de la Mare de Déu	<i>Aquilegia vulgaris</i>
Coronil·la boscana	<i>Coronilla emerus</i>
Corretjola	<i>Convolvulus arvensis</i>
Cosconilla	<i>Reichardia picroides</i>
Crespinell gros	<i>Sedum sediforme</i>
Creuera	<i>Cruciata laevipes</i>
Cua de guilla	<i>Conyza sp.</i>
Curraiaà blanc	<i>Cephalanthera longifolia</i>
Dàctil	<i>Dactylis glomerata</i>
Desferracavalls	<i>Hippocrepis comosa</i>

Didalera groga	<i>Digitalis lutea</i>
Dolçamara	<i>Solanum dulcamara</i>
Epipactis	<i>Epipactis sp.</i>
Erísim de flor gran	<i>Erysimum grandiflorum</i>
Esbarzer, romeguera, bardissa	<i>Rubus ulmifolius</i>
Escabiosa columbària	<i>Scabiosa columbaria</i>
Escabiosa marítima	<i>Scabiosa atropurpurea</i>
Escabiosa mossegada	<i>Succisa pratensis</i>
Escorodònia	<i>Teucrium scorodonia</i>
Esparnallac	<i>Santolina chamaecyparissus ssp. pecten</i>
Esparreguera, espargolera	<i>Asparagus acutifolius</i>
Espunyidella	<i>Galium sp.</i>
Espunyidella peluda	<i>Galium maritimum</i>
Espunyidella prima	<i>Galium pumilum</i>
Estenactis	<i>Erigeron annuus</i>
Estepa borrera	<i>Cistus salviifolius</i>
Evònim o barretets vermells	<i>Evonymus europaeus</i>
Faig	<i>Fagus sylvatica</i>
Fajol de bardissa	<i>Polygonum dumetorum</i>
Falguera aquilina	<i>Pteridium aquilinum</i>
Falguera mascle	<i>Dryopteris filix-mas ssp. oreades</i>
Falla	<i>Cephalaria leucantha</i>
Falsa alfàbrega	<i>Saponaria ocymoides</i>
Falzia negra, falzia de bosc	<i>Asplenium adiantum-nigrum</i>
Falzia roja	<i>Asplenium trichomanes</i>
Farigola	<i>Thymus vulgaris</i>
Figuera, cabrafiga (la silvestre borda, normalm. masculina)	<i>Ficus carica</i>
Fonoll	<i>Foeniculum vulgare</i>
Fonollada groga	<i>Odontides lutea</i>
Frares	<i>Orobanche sp.</i>
Freixe de fulla gran	<i>Fraxinus excelsior</i>
Freixe de fulla petita	<i>Fraxinus angustifolia</i>
Fumana ericoides	<i>Fumana ericoides</i>
Galzeran, boix marí, cirerer de Betlem	<i>Ruscus aculeatus</i>
Garlanda comuna	<i>Vicia cracca</i>
Gata rabiosa	<i>Ranunculus bulbosus</i>
Gatell	<i>Salix cinerea ssp. oleifolia</i>
Gatmaimó	<i>Tamus communis</i>
Gatsaule	<i>Salix caprea</i>
Gavó menut	<i>Ononis minutissima</i>
Gerani de Colom	<i>Geranium columbinum</i>
Gerani nuós	<i>Geranium nodosum</i>
Gerani sanguini	<i>Geranium sanguineum</i>

Ginebre	<i>Juniperus communis</i>
Ginesta	<i>Spartium junceum</i>
Ginesta sessilifòlia	<i>Cytisophyllum sessilifolium</i>
Ginestell cineri	<i>Genista cinerea ssp. ausetana</i>
Ginestó	<i>Osyris alba</i>
Ginestola gàl·lica	<i>Chamaecytisus supinus</i>
Gòdua	<i>Sarothamnus scoparius</i>
Gram negre	<i>Potentilla reptans</i>
Grèvol	<i>Ilex aquifolium</i>
Guixó de muntanya	<i>Lathyrus linifolius</i>
Heliantem tomentós	<i>Helianthemum nummularium</i>
Herba blava	<i>Polygala calcarea</i>
Herba blenera	<i>Verbascum sp.</i>
Herba de la feridura	<i>Sideritis hirsuta</i>
Herba de la prunella	<i>Prunella grandiflora ssp. pyrenaica</i>
Herba de la ràbia	<i>Alyssum alyssoides</i>
Herba de St. Antoni	<i>Stachys recta</i>
Herba de St. Benet	<i>Geum urbanum</i>
Herba de St. Joan	<i>Hypericum perforatum</i>
Herba de St. Llorenç	<i>Astragalus monspessulanus ssp. monspessulanus</i>
Herba de St. Robert	<i>Geranium robertianum ssp. purpureum</i>
Herba de St. Robert	<i>Geranium robertianum ssp. robertianum</i>
Herba fetgera, viola de llop	<i>Anemone hepatica</i>
Herba passerella	<i>Helianthemum oelandicum</i>
Herba presequera	<i>Polygonum persicaria</i>
Heura	<i>Hedera helix</i>
Hieraci	<i>Hieracium sp.</i>
Ínula coniza	<i>Inula conyza</i>
Jonça	<i>Aphyllanthes monspeliensis</i>
Lilà	<i>Syringa vulgaris</i>
Lledoner	<i>Celtis australis</i>
Llengua de bou	<i>Echium vulgare</i>
Llengua de cérvol	<i>Phyllitis scolopendrium</i>
Llentiscle	<i>Pistacia lentiscus</i>
Llepassa, repalassa	<i>Arctium minus</i>
Lleteresa de bosc	<i>Euphorbia amygdaloides</i>
Lleteresa nicenca	<i>Euphorbia nicaeensis</i>
Lleteresa verrucosa	<i>Euphorbia flavicoma ssp. verrucosa</i>
Lleterola d'hort	<i>Euphorbia helioscopia</i>
Lletsó punxós.	<i>Sonchus asper</i>
Lligabosc atlàntic	<i>Lonicera periclymenum</i>
Lligabosc etrusc	<i>Lonicera etrusca</i>
Lligabosc mediterrani	<i>Lonicera implexa</i>

Llinet purgant	<i>Linum catharticum</i>
Llongera integrifòlia	<i>Andryala integrifolia</i>
Llorer	<i>Laurus nobilis</i>
Lloreret	<i>Daphne laureola</i>
Lluqueta nana	<i>Globularia cordifolia</i> ssp. <i>repens</i>
Lot siliquós	<i>Tetragonolobus maritimus</i>
Lotus	<i>Lotus corniculatus</i>
Maduixera	<i>Fragaria vesca</i>
Malva	<i>Malva sylvestris</i>
Marfull	<i>Viburnum tinus</i>
Margarida de prat	<i>Leucanthemum vulgare</i>
Margaridoia perenne	<i>Bellis perennis</i>
Marxívol, el lèbor	<i>Helleborus foetidus</i>
Masera groga	<i>Vincetoxicum hirundinaria</i>
Melandri blanc	<i>Silene latifolia</i>
Melgó menut	<i>Medicago lupulina</i>
Melissot	<i>Melittis melissophyllum</i>
Menta borda	<i>Mentha rotundifolia</i>
Milfulles	<i>Achillea millefolium</i>
Mill del sol	<i>Lithospermum officinale</i>
Moixera	<i>Sorbus aria</i>
Moixera de pastor	<i>Sorbus torminalis</i>
Morella vera	<i>Solanum nigrum</i>
Múria	<i>Verbascum sinuatum</i>
Obriülls	<i>Centaurea calcitrapa</i>
Olivereta	<i>Ligustrum vulgare</i>
Om	<i>Ulmus minor</i>
Oma	<i>Ulmus glabra</i>
Orella d'ós	<i>Ramonda myconi</i>
Orenga	<i>Origanum vulgare</i>
Ortiga gran o major	<i>Urtica dioica</i>
Ortiga pudent	<i>Stachys sylvatica</i>
Orval	<i>Hypericum androsaemum</i>
Panical	<i>Eryngium campestre</i>
Paradella crespà	<i>Rumex crispus</i>
Parietària, pin de pobre, morella roquera	<i>Parietaria officinalis</i> ssp. <i>judaica</i>
Parraques	<i>Picris hieracioides</i>
Pastanaga borda	<i>Daucus carota</i>
Pèsol bord	<i>Lathyrus latifolius</i>
Petonets, colitxos, esclafidors	<i>Silene vulgaris</i>
Pi roig	<i>Pinus sylvestris</i>
Pimpinella petita	<i>Sanguisorba minor</i>
Pinya de St. Joan, carxofeta	<i>Leuzea conifera</i>

Pinzell	<i>Stachelina dubia</i>
Piracanta	<i>Pyracantha sp.</i>
Pixallits, dent de lleó	<i>Taraxacum officinale</i>
Plantatge	<i>Plantago sp.</i>
Plantatge gros o de fulla ampla	<i>Plantago major</i>
Plantatge lanceolat o de fulla estreta	<i>Plantago lanceolata</i>
Plantatge mitjà	<i>Plantago media</i>
Polígala comuna	<i>Polygala vulgaris ssp. gerundensis</i>
Polipodi	<i>Polypodium vulgare</i>
Polístic	<i>Polystichum aculeatum</i>
Pollancre	<i>Populus nigra</i>
Pomera	<i>Pyrus malus</i>
Porpres	<i>Verbascum boerhavia</i>
Pota de cavall	<i>Tussilago farfara</i>
Potentilla vernal	<i>Potentilla neumanniana</i>
Prímula vera	<i>Primula veris</i>
Pticotis	<i>Ptychotis saxifraga</i>
Rementerola	<i>Satureja calamintha ssp. ascendens</i>
Rementerola	<i>Satureja calamintha ssp. glandulosa</i>
Rèvola	<i>Stellaria holostea</i>
Rogeta	<i>Rubia peregrina</i>
Roldor	<i>Coriaria myrtifolia</i>
Romaní	<i>Rosmarinus officinalis</i>
Rosella	<i>Papaver rhoeas</i>
Roser	<i>Rosa sp.</i>
Roure	<i>Quercus sp.</i>
Roure americà	<i>Quercus rubra</i>
Salze	<i>Salix alba ssp. alba</i>
Sanguinyol	<i>Cornus sanguinea</i>
Sanícula	<i>Sanicula europaea</i>
Santjoans	<i>Verbascum pulverulentum</i>
Sarga	<i>Salix elaeagnos ssp. angustifolia</i>
Saüc	<i>Sambucus nigra</i>
Senet de pobre	<i>Globularia vulgaris</i>
Serverola	<i>Agrimonia eupatoria</i>
Sèseli de muntanya	<i>Seseli montanum</i>
Suassana blana	<i>Geranium molle</i>
Suassana rotundifòlia	<i>Geranium rotundifolium</i>
Surera	<i>Quercus suber</i>
Tàrrec	<i>Salvia verbenaca</i>
Tarró	<i>Salvia pratensis</i>
Tè de soqueta	<i>Potentilla caulescens</i>
Tell o til.ler de fulla gran	<i>Tilia platyphyllos</i>

Tell o til·ler de fulla petita	<i>Tilia cordata</i>
Timó mascle	<i>Teucrium polium</i>
Tortellatge	<i>Viburnum lantana</i>
Trèmol	<i>Populus tremula</i>
Trèvol	<i>Trifolium sp.</i>
Trèvol de prat	<i>Trifolium pratense</i>
Trèvol muntanyenc	<i>Trifolium montanum</i>
Trèvol pudent	<i>Psoralea bituminosa</i>
Trevolet de prat	<i>Trifolium repens</i>
Valeriana o valeriana vera	<i>Valeriana officinalis</i>
Vara d'or	<i>Solidago virgaurea</i>
Vern	<i>Alnus glutinosa</i>
Vidalba	<i>Clematis vitalba</i>
Vidiella	<i>Clematis flammula</i>
Vincapervinca	<i>Vinca sp.</i>
Violes	<i>Viola sp.</i>
Vulnerària	<i>Anthyllis vulneraria</i>
Xicoira	<i>Cichorium intybus</i>
Xiprer	<i>Cupressus sempervirens</i>
Xuclamel xilosti	<i>Lonicera xylosteum</i>

Jornada 3: de Beget a Camprodon

Ordenades segons el nom científic:

Nom científic	Nom popular
<i>Abies alba</i>	Avet
<i>Acer campestre</i>	Auró blanc
<i>Acer opalus</i>	Blada
<i>Acer platanoides ssp. platanoides</i>	Erable
<i>Acer pseudoplatanus</i>	Plàtan fals
<i>Achillea millefolium</i>	Milfulles
<i>Aesculus hippocastanum</i>	Castanyer d'índies
<i>Agrimonia eupatoria</i>	Serverola
<i>Alnus glutinosa</i>	Vern
<i>Amelanchier ovalis</i>	Corner
<i>Anemone hepatica</i>	Herba fetgera, viola de llop
<i>Anthriscus sylvestris</i>	Cerfull bord
<i>Anthyllis vulneraria</i>	Vulnerària
<i>Antirrhinum majus</i>	Conillets
<i>Aphyllanthes monspeliensis</i>	Jonça

<i>Aquilegia vulgaris</i>	Corniol, guants de la Mare de Déu
<i>Arctium minus</i>	Llepassa, repalassa
<i>Aristolochia pistolochia</i>	Herba de la marfuga
<i>Artemisia vulgaris</i>	Artemisa vulgar, altimira
<i>Asplenium trichomanes</i>	Falzia roja
<i>Astragalus monspessulanus ssp. monspessulanus</i>	Herba de St. Llorenç
<i>Bellis perennis</i>	Margaridoia perenne
<i>Betula pendula</i>	Bedoll
<i>Briza maxima</i>	Belluguets, balladores, fanalets
<i>Bryonia cretica</i>	Carbassina
<i>Buddleja davidii</i>	Budleia
<i>Buxus sempervirens</i>	Boix
<i>Cardamine impatiens</i>	-
<i>Carex sp.</i>	Càrex
<i>Carlina vulgaris</i>	Carlina petita
<i>Catananche caerulea</i>	
<i>Centaurea calcitrapa</i>	Obrüills
<i>Centaurea jacea</i>	Centàurea jácea
<i>Centaurea pectinata</i>	Brassera
<i>Centaureum erythraea</i>	Centaura menor, herba de Sta. Margarida
<i>Cephalanthera longifolia</i>	Curraia blanc
	Falla
	Cominassa
<i>Chamaecytisus supinus</i>	Ginestola gál-lica
	Xicoira
	Cardigassa
	Vidiella
<i>Clematis recta</i>	Herba bormera
<i>Clematis vitalba</i>	Vidalba
<i>Conopodium majus</i>	Anyol
<i>Convolvulus arvensis</i>	Corretjola
<i>Conyza sp.</i>	Cua de guilla
	Roldor
<i>Cornus sanguinea</i>	Sanguinyol
<i>Coronilla emerus</i>	Coronil-la boscana
<i>Coronilla minima</i>	Coronil-la mínima
<i>Corylus avellana</i>	Avellaner
	Arç blanc
	Creuera
	Cabells
<i>Cytisophyllum sessilifolium</i>	Ginesta sessilifòlia
	Dàctil
<i>Dactylorhiza maculata</i>	-

<i>Daphne laureola</i>	Lloreret
<i>Daucus carota</i>	Pastanaga borda
<i>Dianthus deltoides</i>	Clavell deltoide
<i>Dianthus seguieri</i>	-
	Botja d'escombres
<i>Dryopteris filix-mas ssp. oreades</i>	Falguera mascle
<i>Echium vulgare</i>	Llengua de bou
<i>Epilobium montanum</i>	Epilobi muntanyenc
	Cua de cavall
	Panical
<i>Erysimum grandiflorum</i>	Erísim de flor gran
	Lleteresa de bosc
<i>Euphorbia dulcis</i>	-
<i>Euphorbia helioscopia</i>	Lleterola d'hort
<i>Euphrasia salisburgensis</i>	-
	Faig
<i>Ficus carica</i>	Figuera, cabrafiga (la silvestre borda, normalm. masculina)
	Fonoll
	Maduixera
<i>Fraxinus excelsior</i>	Freixe de fulla gran
	Apegalós
<i>Galium lucidum</i>	Espunyidella blanca
<i>Galium maritimum</i>	Espunyidella peluda
<i>Galium pumilum</i>	Espunyidella prima
	Espunyidella
<i>Galium verum</i>	Espunyidella groga
<i>Genista balansae ssp. europaea</i>	Bàlec
<i>Genista patens</i>	Ginesta patent
<i>Genista scorpius</i>	Argelaga
<i>Geranium molle</i>	Suassana blana
<i>Geranium pratense</i>	Gerani de prat
<i>Geranium pyrenaicum</i>	Gerani pirinenc
<i>Geranium robertianum ssp. robertianum</i>	Herba de St. Robert
	Herba de St. Benet
	Lluqueta nana
<i>Hedera helix</i>	Heura
<i>Helianthemum nummularium</i>	Heliantem tomentós
	-
	Herba passerella
	Marxívol, el-lèbor
	El-lèbor verd
	Hieraci
<i>Hippocrepis comosa</i>	Desferracavalls

<i>Hypericum montanum</i>	Hipèric muntanyenc
	Rabasseta
<i>Juglans regia</i>	Noguer
<i>Juniperus communis</i>	Ginebre
<i>Juniperus communis ssp. nana</i>	Ginebró
<i>Knautia arvensis</i>	Escabiosa borda
<i>Knautia dipsacifolia</i>	-
	Viliandre
<i>Laserpitium latifolium</i>	Laserpici latifoli
	Gerdell bord
	Barballó, espígol comú
	Margarida de prat
	Olivereta
	Lli blanc, maleïda
<i>Listera ovata</i>	-
	Xuclamel xilosti
<i>Lotus corniculatus</i>	Lotus
<i>Malva sylvestris</i>	Malva
<i>Melittis melissophyllum</i>	Melissot
<i>Mentha longifolia</i>	Menta boscana
<i>Moehringia trinerva</i>	-
<i>Odontides lutea</i>	Fonollada groga
<i>Onobrychis viciifolia</i>	Esparcet, trepadella
	Orenga
	Parietària, pin de pobre, morella roquera
	Avet roig
<i>Picris hieracioides</i>	Parraques
<i>Pinus nigra ssp. salzmannii</i>	Pinassa
	Pi roig
<i>Plantago lanceolata</i>	Plantatge lanceolat o de fulla estreta
<i>Plantago major</i>	Plantatge gros o de fulla ampla
<i>Plantago media</i>	Plantatge mitjà
	Plantatge
	-
	-
<i>Platanus hybrida</i>	Plàtan
	Herba blava
<i>Polygonatum odoratum</i>	Segell de Salomó
	Polipodi
<i>Populus nigra</i>	Pollancre
<i>Potentilla caulescens</i>	Tè de soqueta
	Potentilla vernal
	Gram negre

<i>Primula veris</i>	Prímula vera
<i>Prunella grandiflora ssp. pyrenaica</i>	Herba de la prunella
	Cirerer
<i>Prunus domestica</i>	Prunera
<i>Prunus spinosa</i>	Aranyoner o arç negre
	Falguera aquilina
	Pticotis
<i>Pulmonaria longifolia</i>	-
<i>Pyrus malus</i>	Pomera
<i>Pyrus spinosa</i>	Perelloner
<i>Quercus ilex</i>	Alzina
<i>Quercus petraea</i>	Roure de fulla gran
<i>Quercus sp.</i>	Roure
<i>Ramonda myconi</i>	Orella d'ós
	Gata rabiosa
	Sorolla, fonollada, herba esquetllera
	Robínia, acàcia
<i>Rosa canina</i>	Roser silvestre
<i>Rosa sp.</i>	Roser
	Rogeta
<i>Rubus ulmifolius</i>	Esbarzer, romeguera, bardissa
<i>Salix caprea</i>	Gatsaule
<i>Salix cinerea ssp. oleifolia</i>	Gatell
<i>Salix elaeagnos ssp. angustifolia</i>	Sarga
	Tarró
	Èvol
<i>Sambucus nigra</i>	Saüc
<i>Sanguisorba minor</i>	Pimpinella petita
<i>Santolina chamaecyparissus</i>	Esparnallac
<i>Santolina chamaecyparissus ssp. pecten</i>	Esparnallac
<i>Sarothamnus scoparius</i>	Gòdua
	Rementerola
	Clinopodi
<i>Scabiosa atropurpurea</i>	Escabiosa marítima
<i>Scabiosa columbaria</i>	Escabiosa columbària
<i>Scrophularia alpestris</i>	Escrofulària alpestre
<i>Scrophularia nodosa</i>	Escrofulària nodosa
<i>Sedum sediforme</i>	Crespinell gros
	Sèseli de muntanya
	Petonets, colitxos, esclafidors
	Moixera
<i>Spartium junceum</i>	Ginesta
<i>Stachys officinalis</i>	Betònica

<i>Stachys recta</i>	Herba de St. Antoni
<i>Succisa pratensis</i>	Escabiosa mossegada
<i>Tamus communis</i>	Gatmaimó
<i>Taraxacum officinale</i>	Pixallits, dent de lleó
	Lot siliquós
	Camedris
<i>Teucrium pyrenaicum</i>	Angelins
<i>Teucrium scorodonia</i>	Escorodònia
<i>Thalictrum aquilegifolium</i>	Talictre aquilegífoli
	Farigola
<i>Tilia cordata</i>	Tell o til·ler de fulla petita
<i>Tilia platyphyllos</i>	Tell o til·ler de fulla gran
	-
<i>Trifolium montanum</i>	Trèvol muntanyenc
<i>Trifolium pratense</i>	Trèvol de prat
<i>Trifolium repens</i>	Trevolet de prat
	Trèvol
<i>Tussilago farfara</i>	Pota de cavall
	Om
	Ortiga gran o major
	Valeriana o valeriana vera
	Veladre, veratre
<i>Verbascum pulverulentum</i>	Santjoans
<i>Verbascum sinuatum</i>	Múria
	Herba blenera
<i>Veronica austriaca ssp. teucrium</i>	-
	Verònica
<i>Viburnum lantana</i>	Tortellatge
<i>Vicia cracca</i>	Garlanda comuna
	-
	Masera groga
<i>Viola sp.</i>	Violes

Ordenades segons el nom popular:

Nom popular	Nom científic
-	<i>Cardamine impatiens</i>
-	<i>Dactylorhiza maculata</i>
-	<i>Dianthus seguieri</i>
-	<i>Euphorbia dulcis</i>
-	<i>Euphrasia salisburgensis</i>
-	<i>Helianthemum nummularium ssp. pyrenaicum</i>

-	<i>Knautia dipsacifolia</i>
-	<i>Listera ovata</i>
-	<i>Moehringia trinerva</i>
-	<i>Platanthera bifolia</i>
-	<i>Platanthera chlorantha</i>
-	<i>Pulmonaria longifolia</i>
-	<i>Trifolium medium</i>
-	<i>Veronica austriaca ssp. teucrium</i>
-	<i>Vicia sepium</i>
Alzina	<i>Quercus ilex</i>
Angelins	<i>Teucrium pyrenaicum</i>
Anyol	<i>Conopodium majus</i>
Apegalós	<i>Galium aparine</i>
Aranyoner o arç negre	<i>Prunus spinosa</i>
Arç blanc	<i>Crataegus monogyna</i>
Argelaga	<i>Genista scorpius</i>
Artemisa vulgar, altimira	<i>Artemisia vulgaris</i>
Auró blanc	<i>Acer campestre</i>
Avellaner	<i>Corylus avellana</i>
Avet	<i>Abies alba</i>
Avet roig	<i>Picea abies</i>
Bàlec	<i>Genista balansae ssp. europaea</i>
Barballó, espígol comú	<i>Lavandula latifolia</i>
Bedoll	<i>Betula pendula</i>
Belluguets, balladores, fanalets	<i>Briza maxima</i>
Betònica	<i>Stachys officinalis</i>
Blada	<i>Acer opalus</i>
Boix	<i>Buxus sempervirens</i>
Botja d'escombres	<i>Dorycnium pentaphyllum ssp. pentaphyllum</i>
Brassera	<i>Centaurea pectinata</i>
Budleia	<i>Buddleja davidii</i>
Cabells	<i>Cuscuta sp.</i>
Camedris	<i>Teucrium chamaedrys</i>
Carbassina	<i>Bryonia cretica</i>
Cardigassa	<i>Cirsium eriophorum</i>
Càrex	<i>Carex sp.</i>
Carlina petita	<i>Carlina vulgaris</i>
Castanyer d'índies	<i>Aesculus hippocastanum</i>
Centaurea menor, herba de Sta. Margarida	<i>Centaureum erythraea</i>
Centàurea jàcea	<i>Centaurea jacea</i>
Cerfull bord	<i>Anthriscus sylvestris</i>
Cerverina	<i>Catananche caerulea</i>
Cirerer	<i>Prunus avium</i>

Clavell deltoide	<i>Dianthus deltoides</i>
Clinopodi	<i>Satureja vulgaris</i>
Cominassa	<i>Chaerophyllum aureum</i>
	<i>Antirrhinum majus</i>
	<i>Amelanchier ovalis</i>
Corniol, guants de la Mare de Déu	
Coronil·la boscana	
Coronil·la mínima	<i>Coronilla minima</i>
Corretjola	<i>Convolvulus arvensis</i>
Crespinell gros	
Creuera	<i>Cruciata laevipes</i>
Cua de cavall	<i>Equisetum sp.</i>
Cua de guilla	<i>Conyza sp.</i>
Curraiaà blanc	<i>Cephalanthera longifolia</i>
Dàctil	<i>Dactylis glomerata</i>
Desferracavalls	<i>Hippocrepis comosa</i>
El·lèbor verd	
Epilobi muntanyenc	
Erable	
Erísim de flor gran	<i>Erysimum grandiflorum</i>
Esbarzer, romeguera, bardissa	<i>Rubus ulmifolius</i>
Escabiosa borda	<i>Knautia arvensis</i>
Escabiosa columbària	<i>Scabiosa columbaria</i>
Escabiosa marítima	<i>Scabiosa atropurpurea</i>
Escabiosa mossegada	<i>Succisa pratensis</i>
Escorodònia	<i>Teucrium scorodonia</i>
Escrofulària alpestre	<i>Scrophularia alpestris</i>
Escrofulària nodosa	
Esparcet, trepadella	<i>Onobrychis viciifolia</i>
Esparnallac	<i>Santolina chamaecyparissus</i>
Esparnallac	<i>Santolina chamaecyparissus ssp. pecten</i>
Espunyidella	
Espunyidella blanca	<i>Galium lucidum</i>
Espunyidella groga	<i>Galium verum</i>
Espunyidella peluda	<i>Galium maritimum</i>
Espunyidella prima	
Èvol	
Faig	
Falguera aquilina	<i>Pteridium aquilinum</i>
Falguera mascle	
Falla	
Falzia roja	<i>Asplenium trichomanes</i>
Farigola	<i>Thymus vulgaris</i>

Figuera, cabrafiga (la silvestre borda, normalm. masculina)	<i>Ficus carica</i>
Fonoll	
Fonollada groga	
Freixe de fulla gran	<i>Fraxinus excelsior</i>
Garlanda comuna	
Gata rabiosa	<i>Ranunculus bulbosus</i>
Gatell	
Gatmaimó	<i>Tamus communis</i>
Gatsaule	<i>Salix caprea</i>
Gerani de prat	<i>Geranium pratense</i>
Gerani pirinenc	<i>Geranium pyrenaicum</i>
Gerdell bord	<i>Lathyrus pratensis</i>
Ginebre	
Ginebró	<i>Juniperus communis ssp. nana</i>
Ginesta	
Ginesta patent	<i>Genista patens</i>
Ginesta sessilifòlia	
Ginestola gàl·lica	<i>Chamaecytisus supinus</i>
Gòdua	
Gram negre	<i>Potentilla reptans</i>
Heliantem tomentós	
Herba blava	<i>Polygala calcarea</i>
Herba blenera	<i>Verbascum sp.</i>
Herba bormera	
Herba de la marfuga	
Herba de la prunella	<i>Prunella grandiflora ssp. pyrenaica</i>
Herba de St. Antoni	<i>Stachys recta</i>
Herba de St. Benet	<i>Geum urbanum</i>
Herba de St. Llorenç	
Herba de St. Robert	<i>Geranium robertianum ssp. robertianum</i>
Herba fetgera, viola de llop	
Herba passerella	<i>Helianthemum oelandicum</i>
Heura	<i>Hedera helix</i>
Hieraci	
Hipèric muntanyenc	<i>Hypericum montanum</i>
Jonça	<i>Aphyllanthes monspeliensis</i>
Laserpici latifoli	<i>Laserpitium latifolium</i>
Llengua de bou	<i>Echium vulgare</i>
Llepassa, repalassa	<i>Arctium minus</i>
Lleteresa de bosc	
Lleterola d'hort	
Lli blanc, maleïda	
Lloreret	

Lluqueta nana	<i>Globularia cordifolia ssp. repens</i>
Lot siliquós	<i>Tetragonolobus maritimus</i>
Lotus	<i>Lotus corniculatus</i>
Maduixera	<i>Fragaria vesca</i>
Malva	
Margarida de prat	<i>Leucanthemum vulgare</i>
Margaridoia perenne	<i>Bellis perennis</i>
Marxívol, el-lèbor	<i>Helleborus foetidus</i>
Masera groga	<i>Vincetoxicum hirundinaria</i>
Melissot	
Menta boscana	
Milfulles	<i>Achillea millefolium</i>
Moixera	
Múria	<i>Verbascum sinuatum</i>
Noguer	<i>Juglans regia</i>
Obriúlls	<i>Centaurea calcitrapa</i>
Olivereta	
Om	<i>Ulmus minor</i>
Orella d'ós	
Orenga	
Ortiga gran o major	
Panical	
Parietària, pin de pobre, morella roquera	
Parraques	
Pastanaga borda	
Perelloner	<i>Pyrus spinosa</i>
Petonets, colitxos, esclafidors	<i>Silene vulgaris</i>
Pi roig	<i>Pinus sylvestris</i>
Pimpinella petita	
Pinassa	<i>Pinus nigra ssp. salzmannii</i>
Pixallits, dent de lleó	<i>Taraxacum officinale</i>
Plantatge	<i>Plantago sp.</i>
Plantatge gros o de fulla ampla	
Plantatge lanceolat o de fulla estreta	<i>Plantago lanceolata</i>
Plantatge mitjà	<i>Plantago media</i>
Plàtan	<i>Platanus hybrida</i>
Plàtan fals	
Polipodi	<i>Polypodium vulgare</i>
Pollancre	<i>Populus nigra</i>
Pomera	<i>Pyrus malus</i>
Pota de cavall	<i>Tussilago farfara</i>
Potentilla vernal	
Prímula vera	

Prunera	<i>Prunus domestica</i>
Pticotis	<i>Ptychotis saxifraga</i>
Rabasseta	<i>Jasonia tuberosa</i>
Rementerola	<i>Satureja calamintha ssp. glandulosa</i>
Robínia, acàcia	<i>Robinia pseudoacacia</i>
Rogeta	<i>Rubia peregrina</i>
Roldor	<i>Coriaria myrtifolia</i>
Roser	<i>Rosa sp.</i>
Roser silvestre	<i>Rosa canina</i>
Roure	<i>Quercus sp.</i>
Roure de fulla gran	<i>Quercus petraea</i>
Sanguinyol	<i>Cornus sanguinea</i>
Santjoans	<i>Verbascum pulverulentum</i>
Sarga	<i>Salix elaeagnos ssp. angustifolia</i>
Saüc	<i>Sambucus nigra</i>
Segell de Salomó	<i>Polygonatum odoratum</i>
Serverola	<i>Agrimonia eupatoria</i>
Sèseli de muntanya	<i>Seseli montanum</i>
Sorolla, fonollada, herba esquetllera	<i>Rhinanthus mediterraneus</i>
Suassana blana	<i>Geranium molle</i>
Talictre aquilegífoli	<i>Thalictrum aquilegiifolium</i>
Tarró	<i>Salvia pratensis</i>
Tè de soqueta	<i>Potentilla caulescens</i>
Tell o til·ler de fulla gran	<i>Tilia platyphyllos</i>
Tell o til·ler de fulla petita	<i>Tilia cordata</i>
Tortellatge	<i>Viburnum lantana</i>
Trèvol	<i>Trifolium sp.</i>
Trèvol de prat	<i>Trifolium pratense</i>
Trèvol muntanyenc	<i>Trifolium montanum</i>
Trevolet de prat	<i>Trifolium repens</i>
Valeriana o valeriana vera	<i>Valeriana officinalis</i>
Veladre, veratre	<i>Veratrum album</i>
Vern	<i>Alnus glutinosa</i>
Verònica	<i>Veronica sp.</i>
Vidalba	<i>Clematis vitalba</i>
Vidiella	<i>Clematis flammula</i>
Viliandre	<i>Laserpitium gallicum</i>
Violes	<i>Viola sp.</i>
Vulnerària	<i>Anthyllis vulneraria</i>
Xicoira	<i>Cichorium intybus</i>
Xuclamel xilosti	<i>Lonicera xylosteum</i>